

Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Bang, Vilhelm.; ved Vilhelm Bang.

Fyens Stifts Biskopper efter Reformationen

[Odense] : Fyens Stiftsbogtrykkeri, 1903

87 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

Fyens Stifts Biskopper efter Reformationen.

Ved Vilhelm Bang.

Indledning.

1904 1013.

Aaret 826 betegnes jo almindeligt som det, i hvilket »Kristendommen blev indført i Danmark«; og ganske vist var det i det Aar, at Ansgar, der med god Grund bærer Navnet »Nordens Apostel«, kom til Danmark for at begynde sin Missionsvirksomhed. Men alligevel kan Tiden for Kristendommens »Indførelse« ikke fastslaaes netop til det Aarstal; der maa sees baade tilbage og fremad, — tilbage, thi allerede 696 skal Villibrord, »Frisernes Apostel« († 738) have overskredet Ejderen, ligesom senere enkelte andre Missionærer i Begyndelsen af det niende Aarhundrede vides at have været i Danmark, hvor de skulle have døbt Adskillige; — og fremad, thi Kristendommen kan ikke siges at være bleven »indført«, eller ialtfald ikke at være bleven Landets herskende Religion, før den lange Tider efter havde grundfæstet

sig; paa Aandens Omraade skeer en saadan Revolution ikke som i en Haandevending; især i de afsidesliggende Egne af Landet vedblive i lange Tider mange Mennesker mere eller mindre aabenlyst at hænge fast ved det Gamle. Man kan vist egentlig ikke regne, at Kristendommen har været grundfæstet som Landets egentlige Religion før langt ind i det ellefte Aarhundrede.

Men allerede tidligere vare Bispedømmer blevne grundlagte; 948 indviedes de, vistnok første, særlig danske Biskopper, i Slesvig, i Ribe og i Aarhus, hvilket sidste Bispedømme dog snart atter inddroges, saa den Ribe Biskop i en Aarrække havde hele Nørrejylland under sig. Fyens Stift vides at have existeret som Bispedømme 988, og maaske allerede nogle Aar tidligere, men i hvert Tiltælde dog ikke før

965; lidt ind i det nye Aartusinde kom Roskilde Stift og Skaane Stift, der dog snart igjen inddroges under Sjælland. Men omtrent 1060 vare de kirkelige Forhold saaledes fæstnede, at man havde Bispedømmerne saa noget nær i samme Omfang, som vi nu have Stifterne: Slesvig og de fire nørrejydske, Ribe, Aarhus, Viborg og Landet nordfor Limfjorden; Sjællands Stift, hvorfra Skaane atter udskiltes, ja, i nogen Tid endog var delt i to Bispedømmer, Lund og Dalby, hvilket sidste dog snart ophævedes, samt Fyens Stift, af hvilket 1803 Lolland-Falster udskiltes som et særligt Bispedømme, medens disse Øer i mange Tider ikke havde haft Stiftamtmand fælles med Fyens Stift.

Grænserne for de forskjellige Bispedømmer vare i Middelalderen ikke saa lidt svævende eller flydende, ligesom man vil kalde det; saaledes var det i Jylland og maaske i endnu højere Grad i Østifterne. Der er endog en Beretning, som melder, at Øen Helgoland i Vesterhavet i nogen Tid stod under den Odense Biskops Tilsyn, indtil fornuftigvis denne unaturlige Forbindelse snart hævedes, og Øen lagdes under Slesvig Stift. Disse mange Forandringer af Stifternes Omraade skriver sig ikke fra Paabud af den verdslige eller den gejstlige Overøvrighed, men kunne snarest forklares derved, at Bispedømmerne egentlig vare en Slags Frimenigheder i det Større; de enkelte Egenes Forhold vare for en væsentlig Del knyttede til Biskoppens Person; ved hans Død brister det Baand, som knyttede dem til Hovedkirken, og det beroer paa Forholdene, om det skal fornyes for den næste Biskops Vedkommende. Ifølge en Beretning hørte i nogen Tid af

det ellefte og tolvte Aarhundrede Møen og Falster under Sjællands Biskop, medens Lolland, Ærø, Taasinge, Langeland og Als regnedes til Fyens Stift: men snart kom dog Falster ind under Fyens Stift, medens saavidt vides Møen bestandigt har været under Sjælland. Der er ogsaa adskillige Tegn til, at Femern i Begyndelsen af den kristne Tid hørte til Fyens Stift, ligesom ogsaa Bornholm, der forholdsvis sent blev kristnet, vistnok fra først af har været regnet som hørende under den Odense Biskop, men derpaa gik over til Lunds Stift, indtil dette ved Fredsslutningen 1658 kom under svensk Herredømme, hvorpaa Øen lagdes til Sjællands Stift.

Omkring ved Reformationstiden bestod Fyens Bispedømme altsaa af Fyen med alle de mange mindre, omkringliggende Øer samt Lolland og Falster med tilhørende Øer, hvoraf der, som ovenfor omtalt, 1803 dannedes et særskilt Stift; til Fyens Stift hørte endvidere, i hvert Fald fra 1566, Øerne Als og Ærø, af hvilke der 1819 dannedes et lille Bispedømme, som atter opløstes ved Fredsslutningen 1864, da Ærø igjen blev lagt under Fyens Stift.

Ogsaa i vor Tid er der Mulighed for, at der kan ske Forandringer med Hensyn til Stifternes Omraade; det er jo saaledes en offentlig Hemmelighed, at det er paatænkt ved Lejlighed at gjøre Omordninger, hvorved i Jylland de gejstlige Stiftsinddelinger ville kunne falde mere sammen med de verdslige; det maa jo saaledes i visse Henseender betragtes som mindre heldigt, at f. Ex. den allerstørste Del af Aalborg Amt i gejstlig Henseende hører under Viborg Stift. Og ligeledes menes det, at maaske engang i en ikke fjern Fremtid Sjællands

Stift vil blive delt i to Bispedømmer, eller at Sjællands sydlige Amter ville blive lagte under Lolland-Falsters Biskop. Det er at haabe, naar den Tid kommer, da Myndighederne af praktiske Grunde ansee saadanne Forandringer for nødvendige, at der da vil tages det tilbørlige Hensyn til Traditionen, saa der ikke omkalfatres mere end højst nødvendigt. Her kan Lejligheden benyttes til at gjøre opmærksom paa, at det den Gang Loven om Provinsarkiverne blev givet, vistnok vilde have været heldigt, og mest i Overensstemmelse med Traditionen, i hvert Fald den kirkelige Tradition, dersom Lolland-Falster i arkivalisk Henseende var bleven henlagt til Fyen, og ikke, saaledes som Tilfældet blev, til Sjælland.

Som en Kuriositet kan endnu anføres, at Fyens Stift for ikke længe siden har lidt en Indskrænkning paa territorialt Omraade — nemlig Sprogø. Øen hørte fra gammel Tid af under Nyborg Landsogn, men kom i det nittende Aarhundrede til at føre en noget amfibieagtig Tilværelse, idet den i Tyverne i verdslig Henseende bestemtes at skulle høre under Korsør, og endelig 1886 ogsaa med Hensyn til kirkelige Sager henlagdes under denne By.

Der har i den katholske Tid i Fyens Stift (eller Odense Stift, som det lige saa hyppigt kaldtes) været mindst 29 Biskopper; »mindst« skrives her med velberaad Hu, da man vistnok savner Navnene paa et Par i det ellefte Aarhundrede, i hvilket ogsaa et Par Gange Bispestolen var ledig i længere Tid. Men fra omtrent Aar 1100 haves Fortegnelsen fuldstændig nøjagtig, forsaavidt Navnene angaaer, medens for Fleres Vedkommende Aarstallene for Til-

trædelse og Død eller Fratrædelse paa anden Maade ikke ere aldeles sikre.

Det er saare naturligt, at man i de nordiske Lande, da Kristendommen kunde ansees for at være dog saa nogelunde grundfæstet der, længtes efter at komme bort fra det trykkende Afhængighedsforhold, hvori Kirken maatte føle sig derved, at Ærkebiskoppen residerede i Bremen. Allerede Svend Estridsen arbejdede med Iver paa at faa den danske Kirke løsrevet fra den bremenske Metropolitanhøjhed; men først hans Søn Erik Ejegod lykkedes det at faa Pavens Billigelse af, at der for de tre nordiske Riger oprettedes en Ærkebispestol i Lund, hvis Biskop Asger nu, fra 1103, blev den første Ærkebiskop. Man skulde synes, der var meget, som kunde tale for at vælge Roskilde, Kongernes sædvanligste Opholdssted, til Stedet for Ærkesædet, eller ogsaa Odense, der laa mere centralt i Danmark, og som nu havde faaet fornyet Glands ved at gemme Liget af den kongelige Martyr, Knud den Hellige. Men der var andre Hensyn at tage: Ærkebiskoppen skulde nemlig have det øverste Tilsyn ikke alene med den danske, men ogsaa med den svenske og den norske Kirke, og det mentes, at han ved at bo i Lund lettere kunde komme i Forbindelse med Gejstligheden i de to andre Riger, i hvert Fald i Sverrig, end hvis han boede noget andet Sted i Danmark. Under de hyppige Stridigheder, der herskede mellem Landene, maatte da nu selvtølgelig Ønsket snart fremkomme baade i Norge og i Sverrig om, at disse Lande maatte blive særskilte Kirkeprovinser, hvert Land med sin Ærkebiskop; og da 1151 Biskoppen i Nidaros (Trondhjem) indyiedes til den første Ærke-

biskop i Norge, og 1164 den Upsala Biskop til Sverrigs første Ærkebiskop, vedblev dog Lunds Ærkebiskopper at ansees for at være noget højere i Rang end deres svenske og norske Kolleger, idet Paven udtrykkelig stadfæstede de Primatrettigheder, der tidligere vare tilsagte Lund. Dette maa have været Grunden til, at Ærkesædet ikke flyttedes, men at Ærkebiskopperne i hele Slutningen af den katholske Tid vedbleve at residere i Lund, som jo desuden havde Aarenes Hævd paa denne Forrang, som vanskeligt kunde fratages Byen.

Ved Reformationen ophævedes Ærkebispedømmerne for Danmarks og Norges Vedkommende, men Sjællands Biskop kom nu til at indtage den første Plads blandt sine Embedsbrødre; der har siden den Tid her i Danmark kun været een Ærkebiskop, nemlig Sjællands Biskop Hans Svane, som til Tak for sin Virksomhed ved Enevældens og Arveregjeringens Indtørelse fik denne Titel, om det end muligvis ikke har været uden en vis Bagtanke, at denne Titel gaves ham.

Da Alting efter Reformationen skulde søges bragt ind under nye Former, blev det ogsaa bestemt, at Benævnelsen »Biskop« skulde afløses af »Superintendent« eller »Superattendent«; men Folk syntes ikke om disse nye Ord, som de havde ondt ved at huske, og Ordet »Biskop« havde i Aarhundredernes Løb i den Grad vundet Fodfæste, at det ikke lod sig fortrænge fra Sprogbrugen, men snart igjen blev optaget selv i det officielle Sprog. Der har siden Reformationen, da 1537 de første lutherske Biskopper beskikkedes, i Fyens Stift været 21 Biskopper, saa at altsaa — naar den nuværende Biskops treaarige Embedstid

fraregnes — omtrent 18 Aar er Gjennemsnittet af Virketiden, som for de Forskjelliges Vedkommende har vexlet fra omtrent 3 Aar til 38 Aar. Det er noget nær det samme Antal som i de fleste andre danske Stifter, idet der i Aarhus Stift ligeledes har været 21 Biskopper i nævnte Tidsrum, i Sjællands og Aalborg Stifter 22 og i Viborg Stift 23, medens der i Ribe Stift har været 31 og i Lolland—Falsters 12, men dette blev, som ovenfor anført, først 1803 — altsaa iaar netop for 100 Aar siden — oprettet som et særskilt Bispedømme, medens det tidligere hørte under Fyens Stift; som Forklaring paa dette forholdsvis store Antal Biskopper i det nye Stift maa tjene, at ikke mindre end 4 derfra bleve forflyttede til et andet Bispedømme og 1 fra et andet Stift til Lolland—Falster, ligesom 1 er regnet dobbelt, da han to Gange var Biskop der i Stiftet. (D. G. Monrad 1849 54 og 1871—87).

Af de 21 Biskopper i Fyens Stift have flere tidligere virket i lignende Egenskab i andre Stifter, idet to bleve forflyttede dertil fra Ribe Stift, to fra Lolland—Falster og en fra Christianssand Stift, medens ingen fra Fyen er befordret til noget andet Bispeembede, ligesom heller ingen har taget sin Afsked, undtagen den næstsidste, Stein, der døde kort Tid efter at være bleven entlediget; ellers ere de alle døde i Embedet, med Undtagelse af Hans Knudsen Vejle, der 1616 blev afsat fra Embedet, fordi han hylkede kalvinske Anskuelser.

Det er af disse 21 fyenske Biskopper, her skal meddeles kortfattede Levnedsbeskrivelser, ligesom jeg for to Aar siden »Aarhus Stiftstidende« gav Underretning om de Aarhus Biskopper efter Refor-

mationen. Vægten vil især blive lagt paa deres ydre Livsomstændigheder, Fødsel og Død, Slægtskab og Ægteskab, Examener og tidligere Embedsstillinger osv. Hvad der skrives om de Enkeltes særlig biskoppelige, theologiske og iøvrigt kirkelige Virksomhed, fremstilles fuldstændig objektivt efter de foreliggende, mest trykte, Kilder, Kirkehistorier og Literaturhistorier, samt de mange forskellige »Samlinger«, »Tidskrifter« og andre Værker, som det i Reglen vilde være for vidtløftigt at anføre enkeltvis. Selvfølgelig have de, desværre ikke længere udkommende, »Samlinger til Fyens Historie og Topografi I—X«, ud-

givne af Fyens Stifts literære Selskab, ydet mange værdifulde Oplysninger. Biografier af Biskopperne i ældre Tid findes i Pontoppidans Annaler 3. og 4. Bind, af de 14 første i Blochs Den fyenske Gejstligheds Historie 1ste Bind, af dem indtil 1851 ved J. P. F. Königsfeldt i Molbechs Historiske Aarbøger, 3die Del, S. 117 - 139, og for de flestes Vedkommende, ved forskellige Forfattere, i Brickas »Biografiske Lexikon«, 1. til 16. Bind, som nu er naaet ind i Bogstav T. Ved de senere Biskoppers Levnedsbeskrivelser er Biografisk Lexikon rigeligere benyttet end ved de tidligeres.

Hvalsø Præstegaard, Sommeren 1903.

I.

Jørgen Jensen Sadolin.

(1537—1559).

Til Fyens Stifts første lutherske Biskop udnævntes 1537 en Mand, der havde staaet i første Række af Reformatorerne i Danmark, Jørgen Jensen Sadolin. Han var født 1499 i Viborg, og Navnet Sadolin, med hvilket han forøvrigt yderst sjældent, ja maaske aldrig, selv betegnede sig, stammer fra, at en af hans Forfædre, der stammede fra Mors, havde været Sadelmager, og saa var Navnet efter Tidens Skik blevet latiniseret; selv underskrev han sig ofte med Tilnavnet »Vibergius«, hvorved han hentydede til sin Fødeby, atter efter Datidens Sædvane. Man har ment, at hans Fader havde været Sadelmager i Viborg, og at det, naar hans Modstandere blandt Katholikerne sagde, at han var født som Søn af en katholsk Gejstlig, skulde være en tendentiøs Løgn for saa-

ledes ved at stemple ham som uægte født, at sætte en Plet paa ham. Men her har man gjort Katholikerne Uret; thi han var virkelig født udenfor Ægteskab, idet hans Fader, Jens Christensen, der var katholsk Gejstlig ved Viborg Domkirke, umuligt, da Sønnen fødtes, kan have været gift med Moderen Marine Nielsdatter.

Formodentlig har han besøgt sin Fødebys Skole og er derfra i en Alder af nogle og tyve Aar kommen til Universitetet i Vittenberg, hvor han efter al Sandsynlighed har taget Magistergraden. Men noget afgjort Sikkert om hans »Lære- og Vandringsaar« vides ikke, før han i Slutningen af 1526 vendte tilbage til Viborg, hvor Hans Tavsens dengang virkede som Prædikant, og hvor Stemningen overvejende var for Reformationen. Her bleve hans

Kræfter strax tagne i Brug, idet han beskikkedes til Læsemester ved den Præsteskole, som var bleven oprettet i Viborg, og hvor unge Mænd, der vare blevne grebne af den nye Lære, men ikke havde Raad til at drage til Vittenberg — Københavns Universitet blev endnu ledet i katholsk Retning — kunde faae den nødvendigtigste Uddannelse til at optræde som Prædikanter i reformatorisk Aand. At det var selve Kongen, Frederik den Første, som havde udnævnt ham, bidrog selvfølgelig ikke Lidt til at styrke hans Stilling overfor de tilbageblevne Katholiker; men det bevirkede ogsaa, at Kongen maatte høre ilde, fordi han paa en saadan Maade havde brudt det Løfte, han havde givet, om ikke at begunstige Lutheranerne.

Inden Hans Tavsens 1529 forlod Viborg for at forlægge sin Virksomhed til Sjælland, gik han videre ad den reformatoriske Vej, han havde betraadt, og foretog et Skridt, der ikke har kunnet undlade at vække stor Forargelse hos den høje katholske Gejstlighed, og vist ogsaa hos mange Luthersksindede har vakt i det mindste Forbavselse: han meddelte nemlig den præstelige Ordination til flere Mænd, blandt hvilke var Sadolin, som paa en eller anden Maade var besvogret med Tavsens, udenat det dog er muligt at godtgjøre hvorledes; Sadolin fik den af Dominikanerne eller Sortebrødrene forladte Klosterkirke, den endnu eksisterende »Søndersøgn Kirke« overladt til deri at forrette Prædiken og al anden Gudstjeneste.

I Sommeren 1530 holdtes den bekjendte Herredag i København, hvor de katholske Prælater og de lutherske Prædikanter for første Gang stode ligeoverfor hinanden som to ligeberettigede Partier, der i Kongens og Rigsraadets Nærværelse skulde udfægte deres Strid med aandelige Vaaben. Som Udsendinge fra Menigheden i Viborg mødte Jacob Skjønning, som 1537 blev den første lutherske Biskop i Viborg, og Jørgen Sadolin, som indtog en fremragende Plads og øvede en betydelig

Virksomhed baade med Mund og Pen; efter sin Hjemkomst udgav han en Beretning om Mødet, og i det Hele taget var han i disse Aar en flittig Forfatter.

Vistnok i Begyndelsen af 1532 kaldtes han til en under de Forhold ganske mærkelig Stilling, nemlig som den fyenske Biskop Knud Gyldenstjernes »Medhjælper i Ordet«; og meget betegnende hedder det i en samtidig Beretning: »Saa prædikede han hannem fra Fyens Stift og sig selv deri igjen«. Der er næppe nogen Tvivl om, at det er Kongen, der har foranlediget, at Sadolin kom til Odense, hvor der kunde trænges til en Reformator saa dygtig og kraftig, som han havde viist sig i Viborg; og ligeledes er det sikkert skeet med Biskoppens ialtfald stiltiende Samtykke; thi Knud Gyldenstjerne var, saa vidt man kan skjønne, af alle de samtlige danske Biskopper, visnok den, der saae med de mildeste Øjne paa Reformationen, eller det kan maaske snarest være, at han var saa temmelig ligegyldig overfor den kirkelige Rørelse; i Klageskriftet, som senere hen Kong Christian den Tredie lod forfatte mod de 1536 afsatte katholske Biskopper, der hver fik sit Skudsmaal, hedder det om ham, — hvilket for den Sags Skyld kunde have lydt om mangfoldige andre Prælater — at han hverken havde været »ret evangelisk eller papistisk, hverken gejslig eller verdslig«. Paa flere Maader viste Sadolin sig som Biskoppens »Medhjælper«; han overtog saaledes hans Forretninger, da Gyldenstjerne i Sommeren 1532 var paa sit berygtede Tog til Norge, hvorfra han paa en troløs Maade bragte Kong Christian den Anden som Fange til Danmark. I denne Sommer var det, at Sadolin oversatte Luthers lille Kathekismus, som han forelagde for Stiftets forsamlede Præsteskab under Titel: »Den sande, hellige Kirkes gamle Lærdom«, idet han var saa forsigtig at undlade at sætte Luthers Navn i Forbindelse dermed. Tillige meddelte han en indtrængende Formaning til Præsterne om at tage sig af den kristelige

Børnelærdom samt Anvisning paa Fremgangsmaaden, de burde anvende, forat Kristendommen kunde vise sig ikke alene i Præsternes Lære, men ogsaa i Menighedens kristelige Liv. Det var unegtelig en Handske, han tilkastede hele den katholske Gejstlighed, og da især Gejstligheden i Fyens Stift, ligesom han naturligvis ikke har undladt fra Prædikestolen at angribe de gamle Misbrug og lydt at forkynde den nye Lære. Der dannede sig da ogsaa, formodentlig ved Tilskyndelse af Præsterne og Munkene, en ligefrem Sammensværgelse mellem den katholsksindede Del af Borgerskabet om at overfalde ham; det saae saa truende ud, at Sadolin fandt det raadeligst at forlade Odense og foreløbig tage Ophold paa Taasinge. Næste Aar beredte han yderligere Vejen for Kirkerensning ved at udgive en Oversættelse af den augsburgske Bekjendelse.

1533 døde Kong Frederik den Første, og i tre Aar var Riget kongeløst, medens Krigen rasede, Grevefejden, som vel nærmest var en Borgerkrig og en Thronfølgekrig, men tillige, især i dens Begyndelse, en Religionskrig. Der er næppe nogen Tvivl om, at Jørgen Sadolin fra først af har næret Ønsket om, at den afsatte Kong Christian den Anden, hvem Folkepartiet, Borgere og Bønder, længtes efter igjen at faae til Konge, maatte opnaa dette. Men der vides slet Intet om, hvor Sadolin i disse Krigens Aar har opholdt sig, eller hvad han har foretaget siden, indtil han i Efteraaret 1536 dukker op som «Prædikant» ved Frue Kirke i Kjøbenhavn. At han ikke har hørt til den nye Konges, Christian den Tredies, Tilhængere, fremgaaer tydeligt nok deraf, at der gaves ham et saakaldet «Beskjermelsesbrev», hvorved altsaa Kongen sikrede ham, at hvad der fra tidligere Tid af kunde have været dem imellem, nu skulde være glemt.

At Sadolin har taget ivrig Del i alle de kirkelige Forhandlinger og Møder, der

vare blevne holdte her i Landet i den halve Snes Aar, der var gaaet siden hans Optræden i Viborg 1526, er en Selvfølge, og det var derfor saare naturligt, at han, der jo allerede tildels havde virket som Fyens Biskop og altsaa var godt kjendt med Forholdene i Stiftet fra tidligere Tid, blev beskikket til Fyens Stifts første lutherske Biskop under de forandrede Vilkaar, han selv havde været med til at fremkalde. Til denne ærefulde, men tillige ansvarsfulde Stilling ordineredes han tilligemed de andre nye «Superintendenter» 2den September 1537 i Frue Kirke i Kjøbenhavn af den tydske Reformator, Luthers Ven, Johannes Bugenhagen, som var indkaldt til Danmark for at ordne de kirkelige Forhold saavidt muligt i Overensstemmelse med de lutherske Kirkesamfund i Tydskland.

Det var vanskelige Forhold, under hvilke de første Biskopper kom til at virke; det var endnu en Brydningstid mellem det Gamle og det Nye, og der behøvedes til Ledere Mænd, som paa een Gang besad den tilbørlige Kraft og tillige den rette Hensyntagen; de maatte vide, at de vare paa en fremskudt Plads og vilde blive udsatte for stærk og streng Kritik fra begge Sider. De maatte vide det, og vidste de det ikke iforvejen, fik de det snart at føle, og maaske var Jørgen Sadolin netop mere Gjenstand for Kritik og deraf følgende Angreb end de fleste af de andre Biskopper, hvad nu end Grunden kan have været.

I de mere afsides liggende Egne af Landet holdt Levninger af Katholicismen sig naturligvis med størst Sejghed; Vendelboerne og Lollikerne var det vanskeligt for Reformatorerne og deres Efterfølgere ret at faae i Tale. Det var baade Præster og Lægfolk, som paa Lolland, der jo hørte til Fyens Stift indtil 1803, gjorde Sadolin det broget nok; men Øens Midtpunkt i kirkelig Henseende dannede Birgittinerklostret i Maribo, der fik Lov til at bestaa efter Reformationen som en Forsørgelsesanstalt for Adelens ugifte Døttre; men ved dette

saavel som andre Klostres fortsatte Bestaaen under de forandrede Forhold var der mange Ulemper af forskjellig Slags; ikke alene vedblev, saavidt det i Smug kunde lade sig gjøre, den katholske Gudstjeneste at fejres, især ved fordums Tiggermunke, der fandt et Tilhold hos Jomfruerne i Maribo Kloster, men disse beskyldtes ogsaa, sikkert ikke uden Grund, for at føre et, med et mildt Udtryk, uordentligt Levned; Sadolin havde mange Bryderier for at bringe Skik i disse Forhold. Ogsaa St. Knuds Benediktinerkloster i Odense, der i Middelalderen havde været rigt og meget begunstiget, vedblev at bestaa, og den umiddelbare Nærhed, hvori Biskoppen boede, voldte ham mange Ubehageligheder. Fra gammel Tid af havde Munkene i St. Knuds Kloster ikke noget godt Ord paa sig; det hed sig almindelig, at de toge sig Overholdelsen af Kyskhedsløftet meget let, og at det underordnede Tjenerskab der, som i andre Klostre, for en stor Del vare Kvinder, som gik i Mandsdragt; men mere tendentiøs end vel egentlig sand er Beretningen fra Middelalderens Slutning om, at i St. Knuds Kloster laa engang Kokken, Kjeldersvenden og Bryggerkarlen i Barselseng paa samme Tid. Efter Reformationen fik ganske vist Klostret Tilladelse til fremdeles at bestaa, men Præsterne og Munkene skulde holde sig den nye Kirkeorden efterrettelig, aflægge deres Messer og øvrige papistiske Væsen men det faldt haardt for dem at føje sig i den tvingende Nødvendighed, de gjorde Modstand saa længe de kunde, men Sadolin var ubøjelig; hvad de synes med mest Standhaftighed at have holdt paa, var at vedblive at bevare deres »Tonsur«, kronragede Hoved; der maatte endog kongelige Forbud imod, at de lod »rage deres Krone«, inden de faldt tilføje.

Men have nu end her og ved andre Lejligheder de katholsksindede ment, at Sadolin foer for strengt frem mod Levningerne af Papismen, blev det paa den anden Side bebrejdet ham, at han viste

altfor stort Maadehold, ja endog ligefrem leflede med Katholikerne. Det var især et Par unge Præster i Odense, Laurids Helgesen ved St. Hans Kirke og Christopher Mikkelsen ved St. Knuds Kirke, som med fanatisk Voldsomhed optraadte mod Biskoppen og udslyngede stærke Beskyldninger imod ham; men Alt tyder paa, at disse to Mænd vare endog hildede i gjendøberske Vildfarelser. Sadolin søgte at tale dem til Rette med det Gode, men gjorde derved vistnok ondt værre; de bleve, som rimeligt var, afsatte; men da de endog talte ilde mod Kongen, bleve de paa dennes Befaling satte i Fængsel, hvor de døde.

Overfor de mange Efterladenskaber fra Pavedømmets Tid, især Minderne om Helgendyrkelsen, har han indtaget en fast, men dog rolig og besindig Holdning; vistnok har han fjernet de mest anstødelige Levninger, men han har ikke været nogen fanatisk Ivrrer for at udslette alle Sporene af den tidligere kirkelige Tilstand; han har hellere villet opbygge Menighederne ved at oplyse dem om den rette Sandhed end nedbryde det, der dog nogenlunde kunde bestaa under de forandrede Forhold. Et Ønske, der naturlig næredes af ham som af alle hans Samtidige blandt Biskopperne, nemlig at faae sit Stift forsynet med dygtige Præster — »Prædikere«, som de skulde kaldes — efter den nye Tids Fordringer, har han, saa lidt som nogen af de andre nye »Superintendenter« naaet at faae opfyldt. Der maatte tages til Takke med, hvad der paa nogen Maade kunde bruges: fordums Munke fra Klostrene eller tidligere katholske Præster, der mere eller mindre vare gaaede paa Akkord med deres Samvittighed; eller fordums Lægfolk, som vare blevne grebne af Evangeliet, og nok kunde læse en Prædiken op af en Postil; eller unge Mennesker, der saa at sige sprang lige fra Skolebænken op paa Prædikestolen. 1550 anbefalede han til at blive Præst en Mand, som i sin Ungdom havde været Klerk, men siden »en

ærlig Raadmand“, og en anden Gang anbefalede han en Person, som i sine yngre Aar havde været Kapellan paa Taasinge, men i mange Tider Degn og Øens Thing-skriver. Ved sin Omsorg for at skaffe Menighederne saa gode Præster, som han var istand til, kom han undertiden i Strid med de valgberettigede Bønder eller Adelsmænd, og i det Hele synes han ikke at have været vel anskreven hos denne sidste Stand, muligvis fordi han gjorde hvad han kunde for at hindre dem i at tilrive sig altfor meget af det tidligere Kirke- og Kloster-gods, hvilket han ønskede skulde komme Kirker og Præster tilgode.

Domkapitlerne vare en Institution, bestaaende af Mænd, som paa en eller anden Maade vare knyttede til Stiftets Domkirke, Prælater og Kanniker, og havde i den katholske Tid en temmelig stor Betydning, ikke alene som den Forsamling, der udvalgte Biskoppen, men ogsaa som de, der skulde være hans stadige Raad-givere, deltage i den gejstlige Rettergang og i Bestyrelsen af Kirkens Gods. Indtil Reformationen havde der ikke været noget egentligt Domkapitel i Fyens Stift, undertagen en ganske kort Tid; men Forsamlingen af Munkene i St. Knuds Kloster havde saa nogenlunde overtaget Hvervet; og efter Reformationen maatte selvfølgelig Domkapitlerne tabe den største Del af deres Indflydelse, uagtet de i omtrent halvandet hundrede Aar vedbleve at bestaa, rigtignok i en hensygnende Skikkelse; omtrent det eneste Minde, vi endnu have tilbage om dem, er Ordet »Kapitels-taxt«. Da Bugenhagen havde været behjælpelig med Ordningen af de kirkelige Forhold her i Landet, havde han paa det mest Indtrængende anmodet Kongen om at drage Omsorg for, at Domkapitlerne dog ikke bleve inddragne, saaledes som det var skeet flere Steder i Tydskland. Sadolin virkede af al Kraft for Oprettelsen af et rigtigt Domkapitel for Fyens Stift, men han havde af forskellige Grunde ikke Held med sig; derimod lykkedes det ham at

faae det gamle Præstekalendret for Odense og Omegn ordnet saaledes, at det blev til Gavn for Kirkelivet, og saaledes, at andre lignende Forsamlinger i Stiftet kunde tage det som Mønster til Efterligning.

I Christian den Tredies Regjeringstid, der omtrent falder sammen med Sadolins Bispetid, holdtes der adskillige Forsamlinger af Biskopperne, dels i Kjøbenhavn, dels i andre Byer omkring i Landet; de skulde tjene til at fæstne det nye Liv, der var vakt ved Reformationen, og til at ordne de mange forskellige Forhold, idet meget maatte rives ned til Grunden for saa bag efter at bygges op paany. Sadolin var tilstede ved de fleste af disse Møder, og han med sin store Erfaring har sikkert kunnet yde mangt et godt Bidrag i Forhandlingerne.

Det er vistnok ganske korrekt, naar han er bleven skildret som en »lærd og skarp-sindig Mand, en veltalende Prædikant og nidkjær Biskop, et Mønster i Liv og Lære«. Det er ovenfor omtalt, at han i Strids-aarene optraadte som en flittig Forfatter, rigtignok var han mest Oversætter, men det var gode Ting, han omplantede i dansk Jordbund. I Aarene 1529–34 skal han have udgivet en Samling af danske Salmer, som dog ikke mere eksisterer; det vistnok sidste Exemplar brændte 1728 paa Universitetsbibliotheket ved Kjøbenhavns store Ildebrand. Men der kjendes af ham en Salme, som har været optrykt i flere Salmebøger fra det 16de og 17de Aarhundrede; det er en Omsættelse paa Vers af Bibelhistorie og Katekismus, og den har sikkert i sin Tid kunnet gjøre Nytte ved at faae Børnelærdommen til at glide lettere ned; saadanne Katekismussalmer vare ikke ualmindelige i Fortiden. Efter at være bleven Biskop, skrev han ikke meget; de praktiske Forretninger lagde Beslag paa hans Tid og Kræfter.

Da Sadolin var bleven Biskop, fik han 1538 anvist Bolig i det nedlagte St. Clara Klosters vidtløftige Bygninger, der bleve indrettede næsten som en Kaserne for en

Del af Odenses Gejstlighed. Han var i sine sidste Aar svagelig og skal endog have været blind, da han døde 19. Decbr. 1559, nogle Uger før Sjællands berømte Biskop Peder Palladius; men da Christian den Tredie, som Nytaarsdag 1559 var død paa Koldinghus, 3die Februar blev bisat i St. Knuds Kirke i Odense, hvorfra Liget tyve Aar efter førtes til Roskilde, havde Sadolin dog havt Kraft nok til at holde Ligprædiken over ham.

Jørgen Sadolin begravedes i Graabrødre Kirke og dækkedes af en Ligsten, som senere blev henflyttet til St. Knuds Kirke. Han var 2 Gange gift; første Gang, formodentlig omtrent 1527, i hvert Tilfælde flere Aar før han forlod Viborg, med Marine Ibsdatter Hegelund, en Borgerdatter fra Skive, men af en Familie Hegelund, som var udbredt i mange jyske Byer, og af hvilken maa nævnes en Mand, Morten Hegelund, der, død omtr. 1565, havde været blandt Forkæmperne for Reformationen i Aalborg, hvor han var Præst ved Budolphi Kirke, og en anden, Peder Jensen Hegelund, en Borgmestersøn fra Ribe, hvor han var født 1542 og 1595 blev Biskop samt døde 1614. Hun døde omtr. 1546 som Moder til 10 Børn, men efter Tidens Skik blev hendes Mand snart igjen gift, nemlig 1547 med Elsebe Lauridsdatter fra Roskilde; hendes Moder kaldes Anne Brøggers, saa Faderen har rimeligvis været Brygger; denne Biskoppens anden Hustru, der fødte ham 6 Børn, overlevede ham til 5. Marts 1588 og fik som Enke ved kongelig Befaling en Gaard til Under-

hold. Tre af Sønnerne bleve Præster, og en Datter blev gift med Præsten i Horne Mads Hansen, Søn af den fra Grevefejdens Tid bekjendte Præst i Svanninge, Hans Madsen.

Mest bekjendt blandt Børnene er den ældste Søn, Hans Jørgensen Sadolin, der var født i Viborg omtr. 1528 og efter en Udenlandsrejse blev Præst i Thoreby paa Lolland og senere Provst; han havde i den Grad gjort sig berømt som latinsk Digter, at han 1570 fik kongeligt Diplom som »Poeta laureatus« med tilhørende Digtervaaben; men skjønt han var gift og havde voxne Børn, traadte han i utugtig Forbindelse med en af de løsagtige Klosterjomfruer i Maribo, Anna Baad; han maatte forlade Landet og sendte fra Tydskland flere Skrifter, der skulde godtgjøre baade hans Uskyld, og at det Hele stammede fra Faderens Eftermand paa Bispestolen, Niels Jespersen, hvem han fremstillede som sin Avindsmand; da han kom tilbage til Danmark, blev han endog dømt til Klosterfængsel i Sorø; nogen Tid efter slap han løs og førte nu indtil sin Død omtr. 1601 en omflakkende Tilværelse hos Slægt og Venner, saaledes flere høje Adelsmænd, der toge sig af ham, og stadig vedblev han at skrive sine latinske Digte, som i deres Slags ere noget af det Ypperste, Samtiden frembragte. — En Sønnesøns Sønnedatters Søn af Biskop Sadolin var Hans Nielsen Munch, som var født 1654, 1694 blev Biskop i Christianssand og 1699 i Christiania, hvor han døde 1712.

Niels Jespersen.

(1560—87).

Efter Jørgen Sadolins Død blev Sognepræsten ved Frue Kirke i København hans Efterfølger paa Fyens Bispestol; det vides ikke med Sikkerhed, om Valget af ham har fundet Sted efter Kirkeordinansens Bestemmelser, ved Stiftets Provster og Købstadspræster og et Udvalg af disse, eller han ligefrem blev beskikket af Kongen. Gejstlighedens lovhjemlede Deltagelse i Bispevalgene blev i Tidernes Løb mere og mere indskrænket og forbigaaet, indtil den tilsidst ved Suverænitets Indførelse fuldstændig bortfaldt. I Kongens Superintendentsbrev af 11te Febr. 1560 hedder det, at han var »nu rettelig udvalgt og beskikket til Superintendent at være«.

Niels Jespersen var, ligesom Sadolin, født i Viborg, nemlig 1518; hans Fader, Jesper Simonsen, en Bondesøn fra Vrou ved Skive, var Borgmester; Moderen, Margrethe (eller Anna) Nielsdatter, blev som Enke gift med den viborgske Kannik Adelsmanden Niels Friis. Hans Barndom faldt i den bevægede Tid, da Lutherdommen slog dybe Rødder i hans Fødeby, og selv er han naturligvis ikke forbleven uberrørt af den nye Lære. Naar han er kommen til Københavns i 1537 gjenoplivede Universitet, vides ikke, men i sin Ungdom var han i nogen Tid Lærer ved en Latinskole, maaske Viborgs, indtil han 1544 blev Præst ved Vor Frue Kirke i Aalborg; han tog Magistergraden, og 1555 beskikkedes han til Medhjælper ved St. Peders Kirke i Malmø, hvorfra han allerede 1558 forflyttedes til Sognepræst ved Frue Kirke i København, og som anført blev han 1560 Biskop over Fyens Stift; i denne Stilling virkede han til sin Død 22de Novbr. 1587, og 26de s. M. jordedes han i St. Knuds Kirke med meget stor Festlighed; det hedder i en Beretning, at »i Ligbegængel-

sen vare 10 Kappedragere med tændte Lys og en stor Mængde Adel, Præster og Folk af Staden; alle Provster og Stadens Præster spiste om Aftenen hos Bispinden«. Hans første Hustru, som var fra Slagelse, Anna Andersdatter, var Enke efter en Borgmester Peder i Bogen; hun døde 5. Marts 1582, men Biskoppen fulgte da den almindelige Skik, at en Mand, der havde mistet sin Hustru, snart, og efter vor Tids Begreber paafaldende snart, atter giftede sig, selv om han var temmelig tilaars; allerede samme Aar, han blev Enkemand, nemlig 21de Oktober, ægtede han Else Hansdatter, Datter af den Odense Raadmand Hans Dinesen. Hun giftede sig som Enke, omtrent 1593, med den rige Guldsmed Diderik Fuiren, der først boede i Odense, men senere flyttede til København; han drev paa fremmede Lande en meget stor Handel med Diamanter, Guld, Perler og Juveler; ja, han havde endog Forretningsforbindelser i Moskov; som Bevis paa, hvilken storartet Omsætning han havde, kan anføres, at der endnu eksisterer en Regning, han udstedte 1597 for Diamanter, og som lyder paa over 14,400 Rdlr., en især for hin Tid, naar man tager Hensyn til Pengenes daværende Kjøbeevne, overordentlig stor Sum. Adskilligt tyder paa, at det især var Konen, som befattede sig med Handelsaffærerne, ligesom hun drev Vexelforretninger paa Frankrig, hvilken Handel i Datiden almindelig dreves af Guldsmedene. Efter 1604 at være bleven Enke, ægtede hun næste Aar Jens Mule, der samtidig nedsatte sig som Læge i Odense; hun synes i sit tredie Ægteskab at have fortsat Handelen med Diamanter og de andre Herligheder og døde først 26de Maj 1623, ikke efterladende Børn af noget af sine tre Ægteskaber.

Niels Jespersen har efter Alt at dømme været en baade begavet og dygtig Mand, der godt udfyldte sin Plads paa Bispestolen. Men almindelig afholdt har han næppe været; i et bekjendt Epigram, der tager Biskopperne under Behandling og maa være forfattet imellem 1571 og 1578, og som almindelig, men vistnok uden Grund, er blevet tilskrevet den berømte theologiske Professor Niels Hemmingsen, hedder det, at han »elsker Gaver«, altsaa med andre Ord, at han skulde være nærig. Det tager sig ikke godt ud, at han laa i Proces med Medarvinger efter sin Svigermoder; selv om han nok kan have haft den formelle Ret paa sin Side, tyder det dog paa, at Penge have gjeldt mere for ham end just heldigt. Og ganske vist vides det, at han baade før og efter at være bleven Biskop, at Regjeringen fik flere betydelige Tillæg til sin Løn, saaledes Kongetiender og lignende Benaadninger, som han naturligvis ikke sagde Nej til, naar de bleve ham tilbudte, ligesom han ikke forsmaaede at tage mod Gaver baade fra Stiftets Præster og Andre, hvilket man ofte var tilbøjelig til at anse for Bestikkelse; unægtelig tager det sig lidt underligt ud, at Præsten Simon i Dreslette fandt sig foranlediget til at anlægge Sag mod Biskoppen, fordi Simon havde foræret Biskoppen en Oxe og nogle Skjepper Hvede for at faae ham til at udnævne Præstens Søn til Degnekaldet; Biskoppen havde taget mod Oxen og det Andet, men Præstesønnen var alligevel ikke bleven Degn. Men kunde der end angives adskillige andre Tilfælde, hvor Niels Jespersen har kunnet synes at have været noget uforsigtig med at modtage Gaver, hvorved der kunde gives Folk Lejlighed til ilde Omtale, saa vides det dog paa den anden Side, at han var rede til at hjælpe Folk, som vare i Trang; saaledes tilegnede netop Niels Hemmingsen ham 1566 en Bog, han udgav, til Tak, fordi Biskoppen havde understøttet hans trængende Moder.

Han var meget musikalsk, og sin varigste Fortjeneste har han vistnok indlagt sig som Fortatter af den første »Gradual« eller Kirkesangbog med Noder, nærmest til Brug for Degnene. Af Salmebøger var der siden Reformationen udkommet adskillige; men nogen egentlig Fasthed i Salmesangen kunde ikke komme, førend en almindelig, for alle Landets Kirker autoriseret Salmebog var udgiven, og før man ved en Sangbog havde faaet at vide, hvorledes Sangene skulde lyde og paa hvilke Melodier der skulde synges. 1569 udkom den københavnske Præst Hans Thomissøns Salmebog, men allerede 1565 havde Niels Jespersen fra Regjeringen faaet Anmodning om at udarbejde en Gradual. Det har ikke været saa let et Arbejde, som man fra Begyndelsen af har ment; først 1573 udkom Værket. Der skulde til hver Kirke anskaffes et Exemplar, som blev lænket til Degnestolen, forat Bogen ikke skulde bortkomme, ligesom Bibelen skulde være forsvarlig fastgjort til Alterbordet; Bøger vare jo dyre i den Tid, ja saa stor Pris satte man paa dem, at endog hver Præst, fra hvis Kirke Gradualen bortkom, truedes med Afsættelse.

At trykte Bøger endnu vare sjældne og dyre, og at man efter gammel Vis for en stor Del hjalp sig med skrevne Exemplarer, kan man netop se af en Forordning, Niels Jespersen udstedte paa Landemodet 1579, at nemlig enhver Præst i Stiftet skulde forevise ham en Fortegnelse over alle de Skrifter, han egenhændig havde afskrevet. Paa den Maade sørgede han altsaa for sine Præsters Oplysning og Lærdom, ligesom ved at forhindre, at de ude paa Landet skulde nedsynke i Vankundighed, hvorfor de kunde belave sig paa, naar han kom til Visitats, da at blive overhørte i Theologi, forat han kunde forvisse sig om, at de fulgte med. Han var en ivrig Tilsynsmand, der gav sine Præster mange Forskrifter baade om deres Levned og om deres gejstlige Virksomhed; 1580 gav han dem saaledes An-

visning paa, hvorledes de skulde indrette Prædikenerne, som de havde at holde paa de Bededage, som vare forordnede i Anledning af en Komet, der havde viist sig, og som mentes at have voldet den heftige Smitsot, der rasede Landet over. 1585 udstedte han en Forordning, der falder vor Tid højst besynderlig, nemlig at Præsterne hvert Aar skulde holde aldeles de samme Prædikener; som de samme Ting bør man altid tale paa samme Maade og med de samme Ord. 1560 paalagde han Præsterne i Stiftet, at de, der ikke ejede Bibelen, strax skulde anskaffe den, og Biskoppen var nok Mand for at faae sine Præster til at gjøre efter dette Paabud; men hvor underligt det end lyder, maatte Biskoppen i Ribe endog 40 Aar senere befale det Samme for sit Stifts Vedkommende. Hertil maa dog gjøres den Bemærkning, at Bibelen var en dyr Bog, selv efter Bogtrykkerkunstens Opfindelse, saa det nok kunde falde mangen fattig Landsbypræst besværligt at købe den; da »Christian den Tredies Bibel« udgaves 1550, blev Prisen sat til 5 Rigsdaler, hvilket efter Sammenligning mellem Pengeforholdene den Gang og nu, vil svare til omtrent 80 Kroner i vore Penge, snarere mere end mindre.

Biskop Niels Jespersen var en myndig Herre, der med Bestemthed holdt paa, hvad han ansaae for sin Ret, og som havde den bedste Villie til at fremme Stiftets Tarv; men derfor kom han ogsaa ved flere Lejligheder i Ufred med dem, han havde at gjøre med, og det manglede heller ikke paa Smædedigte, der bleve gjorte om ham. Der blev gjentagne Gange klaget over ham til Kongen, fordi han havde gjort Indgreb i den Valgret, som ved Kirkens nye Forfatning for en Del var Menighederne tilstaaet, og han fik da Tilrettevisninger fra Regjeringen; formodentlig har han handlet i bedste Mening, naar han har seet, at uheldige og uberettigede Hensyn gjordes gjeldende ved Valgene, saa Menighederne, hvis de fik deres Villie,

dog senere vilde komme til at lide derunder. Betegnende for Tiden er, at han fandt sig foranlediget til at forbyde Præsterne at føre Skydevaaben med sig paa Rejse; de maatte nøjes med at have et Sværd med sig — der siges udtrykkeligt til Forsvar, ikke til Angreb. Han gav Forskrifter, der skulde forhindre baade Præsternes og Præstekonernes Overdaadighed i Klædedragt, forbød Præsterne at benytte uordinerede Personer til at prædike, ligesom de ikke maatte gjøre Tjeneste udenfor deres eget Sogn, »da Enhver kan have nok at gjøre i sit Kald«. Og mangtoldige andre Bestemmelser traf han ved Landemoderne og paa anden Maade.

Naar man har beskyldt ham for, at han i sit Hjerte skulde have haft en hel Del tilovers for den katholske Lære og de katholske Skikke, er dette temmelig usandsynligt; i saa Fald vilde han næppe paa Landemoderne saa hyppigt, som han gjorde, være draget tiltelts imod de Levninger af Papisme, som endnu fandtes i Stiftet. Sagen er vel den, at de ivrigste blandt Lutheranerne have syntes, at han ikke gik langt nok med Nedbrydelsen af Alt, hvad der endnu kunde minde om Pavedømmets Dage; men lignende Anker rettedes baade mod hans Formand og hans Eftermand i Stiftet. Han søgte at faae de Klostre, der endnu existerede i Stiftet, fuldstændig nedlagte. Den sidste Prior ved St. Knuds Kloster i Odense, Christen Povlsen, døde 1575; man skulde tænke, det maatte være en gammel, vittig Kavaller, ialtfald efter de Gaver, han skjænkede bort i sit Testamente; til Biskop Niels Jespersen privat testamenterede han »en Stol med en Kobber-Kjedel udi« (!) og til Biskoppen og hans Efterfølgere en Sølvvinkande, i hvis Bund der stod indgraveret »Mementote mei« (»ihukomme mig«), saa der er gjort den Bemærkning, at de gamle Biskopper altsaa maatte tømme Kanden tilbunds for ret at mindes den ædle Giver.

Paa Lolland var stadig, ligesom i Jørgen

Sadolins Tid, Birgittinerklostret i Maribo en fast Borg for Pavedømmet; et af sine første Bispeaar førte Niels Jespersen et vældigt Slag imod de Maribo Nonner, idet han indgav en Klage over dem paa ikke mindre end 34 Punkter; det maa efter dette Klagemaal have været et fælt vildt og ryggesløst Liv, de førte med Drukken-skab, Løsagtighed og Banden, og hvad han ogsaa dadler, er deres haardnakkede Vedhængen ved katholske Skikke. og det baade i Liv og Død. Men lige lidt hjalp hans Klage; senere fik han endnu mere at gjøre med Klostret, da der kom Sag op imod hans Formand Jørgen Sadolins Søn, Digteren og Præsten Hans Sadolin, for løsagtig Omgang med den adelige Klosterjomfru Anna Baad, medens Hans Sadolin søgte at undskylde sig og halvvejs fremstille sig selv som den forfulgte Dyd, der stadig var Gjenstand for Forfølgelse fra Niels Jespersens Side; om denne Sag er der talt videre i Afsnittet om Biskop Jørgen Sadolin.

Endnu en ubehagelig Sag, Niels Jespersen havde som Biskop, skal fremføres her som et Tegn paa den Raahed og de Overgreb, som Adelspersoner ikke saa sjældent gjorde sig skyldige i overfor Gejstligheden, og man kan vel drage den Slutning, at naar Adelsfolk dristede sig til at bære sig saaledes ad mod en Biskop, maatte ringere stillede Gejstlige være belavede paa en endnu værre Medfart. Adelsmanden Hans Norby paa Uggerslevgaard og hans Frue, Anne Oldeland, havde i længere Tid været misfornøjede med Præsten i Uggerslev, Hans Jensen, mod hvem de rettede mange grove Beskyldninger baade for Forfalskning af Dokumenter og for kun at have villet stede Folk til Nydelsen af Sakramentet, naar de bragte ham Gaver af Lam, Korn, Hør o. Lign. Præsten havde ganske vist ikke nogen tuldstændig ren Fod at staa paa, men fandt dog Understøttelse hos Biskoppen. Saa lukkede Norby 1560 uden videre Kirkedøren for Præst og Menighed; dette gjentog sig 6 Søndage i Træk, saa Biskoppen tilsidst

maatte ud for at se at faae gjort en Ende paa Sagen. Præsten var sagtmødig nok til frivillig at vige en Tid, hellere end at være Gjenstand for stadig Forfølgelse af Norby, som ogsaa fik valgt en Præst efter sit Sind; men denne nye Præsts Levned var af den Beskaffenhed, at han ikke to Aar efter blev dømt fra Kaldet efter 6 Herredsprovsters Kjendelse. Vred over denne Dom rejste Norby ind til Odense for at faae Biskoppen til at forandre Dommen, hvilket han naturligvis hverken kunde eller vilde; Norby overfaldt og truede da Biskoppen, ja undsagde ham endog paa Livet, »og«, skriver Niels Jespersen, »hvis ikke Gud den almægtige og gode Folk, som da tilstede vare, havde skilt mig af med hannem, da havde jeg vist kommen i stor Livsfare med hannem.« Ved nogle andre fyenske Herremænds Mellemkomst blev der dog mæglet Forlig, men næppe var Norby kommen hjem, før han udsprede ærerørige Beskyldninger mod Biskoppen. Hele Sagen kom nu for Kongens og Rigsraadets Afgjørelse, og Dommen gik Norby tuldstændig imod. Han døde kort efter, men hans Enke tog fat, hvor han slap, idet hun en Dag i 1564, medens Biskoppen prædikede i St. Knuds Kirke, flere Gange med lydelig Røst afbrød ham midt under hans Prædiken; da han bad hende om at tie stille, saalænge Prædikenen varede, blev hun endnu mere vred og højrøstet, saa Biskoppen maatte standse med sin Prædiken, idet han kaldte Menigheden til Vidne paa, hvad der var skeet. Hvad Enden blev paa denne Sag, vides ikke; men mildere stemt mod Gejstligheden er Fru Anne ikke bleven; det se vi af, at hun i 1566 var forbittret paa den daværende Præst i Uggerslev, Hr. Baltzer; midt under Guds-tjenesten lod hun en Dag sin Tjener slukke Alterlysene tre Gange, og en anden Dag i samme Aar lukkede hun Kirken for Præsten, der skulde forrette en Brudevielse, fordi hun havde sine Fade med Mel staaende i Kirken, saa han maatte vie

Brudeparret ude paa Kirkegaarden. Til sidst drev hun det saa vidt, at Rigsraadet igjen maatte skride ind, og nu blev hun idømt en Pengebøde, som synes at have gjort hende tam.

22de November 1587 bortkaldtes han efter en lang og virksom Bispegjerning; hans Formand, Jørgen Sadolin, havde i sine

sidste Aar været svagelig, saa det maaske nok var gaaet noget tilbage i Stiftet i kirkelig Henseende; det søgte Niels Jespersen at gjenoprette, og derfor kan det vel nok med en vis Ret siges, at han før Fyens Stifts kirkelige Organisation havde en lignende Betydning, som tidligere Peder Palladius havde havt for Sjællands Stift.

III.

Jakob Madsen Vejle.

(1587—1606).

Den tredie fyenske Biskop hed Jakob Madsen og var født i Vejle; efter dette sit Fødested benævnes han sædvanlig. Han var født 1538, men hans Fødselsdag angives forskjelligt, enten til 24de Juni eller 28de Juli; hans Fader, Mads Nielsen, døde 1539 som Byens Borgmester; Moderen, Lene Christjensdatter, der døde 1556 som Enke efter en anden Vejle Borgmester, Clemens Sørensen, var Datter af den Borgmester i Varde Christjern Nielsen, over hvis Efterkommere den i 1898 afdøde Provst J. Vahl har udgivet Begyndelsen til en »Slægtbog«, der endnu venter paa sin Afslutning; i dette Slægtregister møder Biskop Jakob Madsen Vejle frem med adskillige tusinde Efterkommere.

Han er formodentlig først bleven undervist i sin Fødeby, men overførtes 1548 til Latinskolen i Ribe under den berømte Rektor Jens Grundet; men efter nogle Aars Forløb kom han til Odense Skole og derpaa til Viborg, fra hvis Latinskole han 1555 blev Student. Efter at have studeret i Kjøbenhavn, hvor han i nogen Tid opholdt sig i Huset hos den lærde Theolog Niels Hemmingsen, var han i nogle Aar udenlands og tog 1563 Magistergraden ved Universitetet i Vittenberg. Fra Holland,

hvor han en Tid opholdt sig og særlig skal have lagt sig efter Lægevidenskaben, vendte han hjem, og det siges, at han blev beskikket til Professor i Pædagogik ved Universitetet, men han har næppe overtaget denne Post; et Tilbud, som 1565 blev gjort ham om at blive Rektor ved Kjøbenhavns Latinskole, modtog han ikke, da han hellere ønskede at blive Rektor ved den samtidigt ledige Skole i Ribe, hvor han var kjendt fra tidligere Tid, og hvor han havde mange Slægtskabsforbindelser.

Næste Aar blev han 13de Oktober gift med Karen Baggesdatter, Datter af Raadmand og Kjøbmand i Ribe Bagge Jensen, som blev Stamfader til den berømte Baggesenske Slægt, der i lange Tider blomstrede i Ribe, hvor Familien allerede havde boet i det fjortende Aarhundrede. Hun var født omtrent 1548 og døde som Enke 4de Maj 1615. Jakob Madsen kom ved dette sit Ægteskab end yderligere i Slægt med de fleste af de Ribe dominerende Patricierfamilier, og det skyldes formodentlig disse Forbindelser, at han allerede 6te Marts 1567 valgtes til Sognepræst ved Ribe Domkirke efter sin foruds Lærer Grundet, der var død af

Pesten, som i disse Aar rasede med stor Voldsomhed i Ribe, hvor den bortrev henved 3000 Mennesker.

Han fik flere Gange af Regjeringen tilstaaet Tillæg til sin Løn og har vistnok i det Hele følt sig saare tilfreds i de tyve Aar, han virkede ved Domkirken i Ribe; her sluttede han sig nøje til sit Byesbarn, den berømte Historiker Anders Sørensen Vedel og til den daværende Lektor, senere Biskop i Ribe Peder Hegelund, der blev hans Efterfølger ved Domkirken; begge vare kun nogle faa Aar yngre end han. Han var en dygtig Prædikant og skjønt han var ivrig for at udrydde forskellige Uskikke, der havde indsneget sig i Menigheden, saaledes en stor Overdaadighed ved Bryllupper og andre Festligheder, var han dog almindelig afholdt af Byens Beboere; dette fremgaaer tydeligt af, at da han efter Kongens Ønske 1587 var bleven valgt til Biskop af Fyens Herredsprovster og Odense Sognepræster, sendte Ribe Magistrat og hele Menigheden en Ansøgning til Kongen om at maatte beholde ham; det hedder deri bl. A.: »Menig Almue er meget bedrøvet og sorgfuld, dersom denne fromme Mand nu i sin Alderdom efter den lange og tro Tjeneste, han i 20 Aar os bevist haver, sku'de skilles herfra; efterdi han paa Embeds Vegne, baade i Pestilensens Skrøbeligheder og udi andre Maader har skikket sig christelig og vel mod enhver, den fattige og den rige osv. Men det hjalp ikke; 2den Februar 1588 blev Valget stadfæstet af Kongen, og 25de samme Maaned blev han ordineret til Bispeembedet af Ribe Stifts Biskop Hans Laugesen, der var Svigersøn af Hans Tavsens. Da det nu ikke kunde være anderledes, viste Beboerne i Ribe ham et yderligere Tegn paa deres Velvillie ved at befordre hans Ejendele til Lille Belt.

Hvad han i levende Live lod trykke, er kun ubetydeligt; en Bog, indeholdende kateketiske Spørgsmaal og nogle Brudevielses- og Begravelsestaler over Adelige, samt paa latinske Vers et »Hyrdebrev«,

som han kort efter sin Tiltrædelse af Bispeembedet tilsendte Stiftets Gejstlighed. Men han har efterladt sig en Bog, der først blev trykt netop iaar for et halvt hundrede Aar siden, med Understøttelse af Fyens Stifts literære Selskab, og som bestandig vil være af Betydning som et Minde om kirkelige Forhold i Slutningen af det sextende og Begyndelsen af det syttende Aarhundrede; den har ikke alene kirkehistorisk, men ogsaa kulturhistorisk Betydning. Det er hans »Visitatsbog«, af hvilken, som det hedder i Udgiverens Forord, »man vil faae Billedet af en Mand, der paa en Tid, da den lutherske Kirke i Danmark endnu ikke ret var kommen til Fasthed, med rosværdig Nidkjerhed bestræbte sig for at udrense den gamle Surdejg i Kirkerne og Præstestanden, men som tillige saa viselig vidste at forene Kjærlighed med Nidkjerhed».

Han var ivrig for at udrydde de Levninger, som fra Pavedømmets Dage endnu fandtes i ikke saa faa fyenske Kirker, saaledes de overflødige »Skarns« Altre; thi i en luthersk Kirke kan der efter Sagens Natur ikke være mere end eet Alter, de andre bød han skulde nedbrydes, og i Regelen har han vel nok haft Held med sig i sin Kamp imod dem, skjønt han heri mødte Indsigelse fra flere Kirkeejere, der svarede ham, at hvad de ikke selv havde opbygget, vilde de heller rive ned, ligesom ogsaa Menighederne ofte med Sorg saae, at de Altre, der i sin Tid af fromme Fædre vare oprejst i gudeligt Øjemed, og foran hvilke Slægt efter Slægt havde fundet Opbyggelse, nu skulde bort. Ogsaa de »Skarns« Tavler, nemlig Altertavler, der forestillede Jomfru Maria med Barnet, eller en eller flere Helgener, vilde han gjerne af med, og helst ønskede han, at Altertavlerne istedetfor Billeder fik Katekismens Ord paamaalede. Ligeledes vilde han selvfølgelig efter sin hele Tankegang ønske de Helgenbilleder bort, som hist og her endnu fandtes, og som hverken han eller hans Forgængere havde faaet fjer-

nede; naar man i Visitatsbogen sjeldnere hører saadanne omtalte, har Sagen formentlig været den, at de vare lettere at fjerne, naar Biskoppen ventedes, og lige saa lette at flytte ind igjen, naar han var borte. Præsterne have sikkert i mange Tilfælde seet gennem Fingre dermed og staaet paa Menighedernes Parti; de vilde ellers let i altfor høj Grad blive Gjenstand for Uvillie fra de konservative Bønders Side.

I det Hele taget var der, skjønt et Par Menneskealdere vare gaaede, siden Reformationen sagdes at være indført, endnu megen Vedhængen ved papistiske Skikke og mange Levninger tilbage fra Katholicismen. Men her viste Jakob Madsen som Biskop sikkert den rette Besindighed; han var ikke i den Grad som mange af Reformationstidens fremragende Mænd rede til at anse alt, hvad der stammede fra de katholske Dage, for det rene Afguderi og Djævelskab; de Skikke, han mente saa nogenlunde kunde forliges med den nye Tids Aand, lod han faae Lov at vedblive, idet han i saa Henseende satte sin Lid til Fremtiden. Betegnende er det, at han 1596 mente at maatte skrive til en af Stiftets Præster for at paaminde ham om, at han skulde undervise sin Menighed i de Stykker, der høre til Troen og Sakramenterne, efterdi Folket kerte sig mere om Ceremonierne end om Ordet; ved »Ceremonierne« forstaaer han vistnok snarest de Skikke, der vare en Arv fra de katholske Dage, lønlig Tilbedelse af Helgenbilleder, Valfarter til hellige Kilder o. Lign.

Kirkebygningerne, der mange Steder vare komne i Forfald, søgte han at bringe i god Stand; og han tog sig med Nidkjærlighed og tillige med Kjærlighed af sine Præsters baade timelige, huslige og aandelige Vel; mange Gange viser det sig at have været smaat nok bevendt i alle Retninger. Han søgte at lade Embederne gaa i Arv: saaledes som det altfor ofte var Skik i hine Dage, enten ved at Præsteenken

ægtede Eftermanden, eller at denne blev gitt med en Datter af den forrige Præst. 1588 klagede Borgerne i Middelfart over, at de ikke kunde forstaa deres Præst Oluf Pedersens Prædikener, og de bade Biskoppen om, at han vilde sørge for, at der blev ansat en Kapellan. Man seer af hans Visitatsbog, at han har mønstret Børnene, af hvilke der vare syv, og den ottendes Fødsel var nær forestaaende; han skriver bl. A.: »En giftfærdig Datter, Margrete, 15 Aar gammel; maa forsøges, at hans Datter maa fange en lærd Person og efter ham Kaldet.« Man kan faae helt ondt af den stakkels lille femtenaarige Margrete, som Biskoppen saaledes vilde disponere over til Fordel for hendes Fader. Det blev nu da heller ikke til Noget med dette paatænkte Ægteskab; Faderen døde fire Aar efter, og hans Enke blev saa gift med Eftermanden, men det var langt fra at være noget lykkeligt Ægteskab. Og saavel Biskop Jakob Madsen, som mange andre af Datidens Biskopper have Meget paa deres Samvittighed ved saaledes at spille Forsyn omkring i Præstegaardene, hvorvel de sikkert gjorde det i den bedste Hensigt.

Han søgte at fremme Videnskabelighed hos Stiftets Præster, og han var en agtpaagivende Visitor; ofte skriver han i sin Visitatsbog ganske korteligt Indholdet af de ved Visitatserne holdte Prædikener. Naar han i sine Studenterdage nogen Tid har boet hos den theologiske Professor Niels Hemmingsen, er det rimeligt nok, at han er bleven paavirket af dennes kirkelige Anskuelser, som i ikke saa lidt nærmede sig til Kalvins med Hensyn til Nadverlæren. Fra Tydskland indførtes i Frederik den Andens Tid den saakaldte »Konkordieformel«, en Bog, der netop indeholder den ægte, uforfalskede lutherske Lære i al dens Skarphed og Yderlighed; den blev nu heller ikke antaget som Troesregel her i Landet, og mange Biskopper forbød udtrykkeligt deres Præster at have den i deres Besiddelse;

saaledes forbød Jakob Madsen Vejle den 1595 i Fyens Stift.

En ubehagelig Historie havde han 1593 da han var stevnet for Kongens og Rigsraadets Dom i Anledning af en Pengesag, hvori det kunde synes, som om han ikke havde handlet ganske, som han burde. Men han var vistnok en hæderlig og retsindig Mand, der nød Yndest og Agtelse hos Høje og Lave. Da den unge Kong Christian den Fjerde, efter selv at have overtaget Regjeringen, 1596 blev kronet, var det Sjællands Biskop, Peter Vinstrup, som besørgede Handlingen, men til at hjælpe dermed var tilsagt Skaanes Biskop Mogens Madsen og Fyens Biskop Jakob Madsen.

Han døde 24de September 1606, og da han 1ste Oktober begravedes i St. Knuds Kirke var der over 60 Adelsmænd tilstede. Hans Enke overlevede ham til 1615; der blev i Ægteskabet født mange Børn; mest bekjendt af disse er Mathias Jacobæus, der var født 1569 og døde 1636 som en af Datidens berømteste danske Læger, og i en Del Aar var Kongens Livlæge; hans Hustru var Ingeborg Ægidia eller Gjødese, Datter af Aarhus Biskop Jens Ægidius eller Gjødese; deres Søn var Jakob Madsen, eller Matthiesen, som fra 1645 til sin Død 1660 var Aarhus Stifts syvende Biskop efter Reformationen.

IV.

Hans Knudsen Vejle.

(1606—16).

Medens de to første fyenske Biskopper efter Reformationen vare fødte i Viborg, saa have de to derpaa følgende seet Dagens Lys i Vejle, efter hvilken By de Begge toge deres Tilnavn, om end dette mere er blevet brugt af Eftertiden end af Samtiden eller at dem selv. Der er ikke Noget, som tyder paa, at de have været beslægtede med hinanden; Hans Knudsens Fader, Knud Hansen, var Borger i Vejle, og Sønnen blev født 1567; formodentlig har han gaaet i sin Fødebys Latinskole, men rimeligvis ogsaa i andre, saaledes som det var Tidens Skik at gaa fra den ene Skole over i en anden, hvor fyldigere Undervisning kunde gives, hvilket da især fandt Sted ved Kathedralskolerne i Stiftshovedstæderne. Men ellers kjendes ikke Noget til ham førend i 1587, da han dog vistnok i nogle Aar havde studeret ved

Kjøbenhavns Universitet. 1590 fik han et kongeligt Rejsestipendium, hvilket det af Regjeringsraadet i Kongens Mindreaarighed var paalagt Universitetet at give ham som en særlig haabefuld Yngling, der allerede tidligere havde studeret i Udlandet. Hvor hans Udenlandsrejse har gaaet hen eller hvor længe den varede, vide vi ikke med Bestemthed, men sikkert er det, at han paa sin Rejse især holdt sig til de reformerte Universiteter, og at han maa være kommen tilbage til Fædrelandet senest 1596, da han det Aars 23de December blev kaldet til Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn.

Han nød allerede den Gang stor Anseelse for Lærdom, men synes aldrig at være optraadt som Forfatter; dersom han i dette Tidsrum har næret de kalvinske Anskuelser, der senere bleve ham saa

skjæbnesvangre — hvad han efter al Sandsynlighed har — saa har han dog været forsigtig nok til at holde dem for sig selv; ellers vilde han umulig være bleven valgt til Fyens Biskop, hvilket skete 26de Oktober 1606. 29de November blev han i St. Knuds Kirke indviet til sin høje Stilling af Sjællands Biskop Peder Vinstrup; i de Tider var det Regel, at en Biskop indviedes i sin Stiftskirke; nu ordineres Biskopperne, som bekjendt, i Landets Hovedkirke, Frue Kirke i Kjøbenhavn; det er det almindelige.

Det var vanskelige Tider, i hvilke han overtog sit Embede; den gamle Biskop Peder Hegelund i Ribe sendte sin nye Kollega et Lykønskningsbrev, hvori han bl. A. skriver: «Fra den rolige Havn er Du bleven stødt ud i det aabne Hav;» maaske ligger der i disse Ord en velment Advarsel »Tag Dig iagt«. Paafaldende er det for os, at medens Fædrene et Par Menneskealdre tilforn ikke kunde bruge skarpe Ord nok mod den »papistiske Surdejg«, som et Slagord lød, havde Forholdene nu ændret sig saaledes, at de strenge Lutheranere saa med langt mildere Blik paa Katholikerne end paa de Reformerte; og dog var der kun to Punkter, i hvilke man egentlig kan sige, at der var væsentlig Uoverensstemmelse mellem Lutheranerne og de Reformerte.

Hans Knudsen synes at have været en flittig og nidkjær Biskop; en praktisk Foranstaltning traf han kort efter sin Tiltrædelse, nemlig at Præsterne skulde føre Fortegnelser over de i deres Sogne døbte, ægteviede og begravede Personer, uden Tvivl det første Forsøg paa Indførelse af Kirkebøger, der kjendes her i Landet; et almindeligt Paabud derom udstedtes tørst i 1646. Han sørgede for Skolevæsenet i sit Stift og var ivrig for til Præsteembederne at faa saa dygtige Mænd som muligt; men der tog han sig ikke i Agt, han fik flere Gange Bryderier baade fra Regjeringen paa den ene Side og fra Beboerne paa den anden; han var engang i en Tale uforsigtig nok til at yttre: »Jo,

det er en dejlig Ordinants, som lægger Præstens Kaldelse i Hænderne paa syv fulde og galne Bønder, og sidst af alle spørger man den, som bedst skulde forstaa sig paa Sagen«. Da man senere søgte Vaaben imod ham, blev ogsaa denne Yttring af ham gravet op og draget frem.

Ved sine Visitationer synes Hans Knudsen at have udfoldet ikke ringe Iver, og han søgte at gjøre dem frugtbringende for Præsterne ved at føre theologiske Forhandlinger med dem og ved at opmuntre dem til Anskaffelsen af nyttige Bøger. Men Ulykken var, at han samtidig søgte at udbrede kalvinske Anskuelse blandt Præsterne og at faa dem til at forskaffe sig især saadanne Bøger, der beredte Vejen for den reformerte Opfattelse. Der er ingen Tvivl om, tværtimod det vides med Bestemthed, at der rundt om i Landet i mangfoldige Præstegaarde, ja ogsaa i Bispegaarde, sad Mænd, som nærede Anskuelse, der i hvert Fald nærmede sig paa en betænkelig Maade til en Opfattelse, som var i Modstrid med den, der officielt var gjældende i den danske Kirke. Men de fleste tav klogeligt stille med, hvad de mente i deres Hjerte, og Regjeringen var paa Post; fremfor alle blev der passet paa af den theologiske Professor Hans Poulsen Resen, en dygtig Mand af den strengeste lutherske Rettroenhed; ham var det ikke godt at have til Modstander, hensynsløs som han var; dog skulde man egentligt tænke, at Hans Knudsen Vejle var saa nogenlunde sikkert, da han og Resen vare Svogre, gifte med to Søstre, Døttre af den afdøde theologiske Professor Hans Lauritzen, Resen med Barbara-Hansdatter, Hans Knudsen med den yngste Søster Dorthe.

Hans Knudsen Vejles Efterfølger som Præst ved Nikolaj Kirke, Ole Kock, en ilter Nordmand, havde 1613 det Uheld at komme i theologisk Strid med Resen; Kock blev af en Provsteret dømt fra Kaldet. Men en ny Sag imellem dem skulde undersøges ved et Møde paa Kol-

dinghus 1614, hvor Landets Biskopper vare indvarslede til som Dommere at give Møde med endel Rigsraader; ogsaa Kong Christian den Fjerde var tilstede og blandede sig paa en mildest talt hensynsløs Maade i Forhandlingerne til Gunst for Resen. Man kunde nok mærke, at Biskopperne i det Hele taget vare stemte for at fare saa lempeligt som muligt frem mod Kock, men de dristede sig ikke til aabent at erklære sig; de havde Hensyn at tage, og da især Hensyn til sig selv; kun Hans Knudsen søgte engang at undskylde ham med, at det, Kock havde sagt, var en Fortalelse; men Kongen bed ham saa skarpt af, at han tabte Lysten og Modet til videre Indvendinger. Enden paa Sagen blev, at Kock ved Dommernes Forbøn slap med Landsforvisning, medens han efter Tidens Lovgivning egentlig burde have havt sit Liv forbrudt; nogle Aar efter døde han i Holland.

Flere andre Gejstlige i Danmark kom i disse Aar galt afsted paa Grund af deres halvt reformerte Tanker og Udtalelser, saa man skulde tænke, at Biskoppen paa Fyen maatte tøle, han gik paa gyngende Grund, og derfor vilde tage sig iagt; skjønt han maatte være sig bevidst, at mange Øjne hvilede paa ham, at mange Tunger vare rede til at bringe hans Yttringer til Torvs og til Hove, saa dristede han sig dog til i en Prædiken, han holdt kort efter Hjemkomsten fra Koldingmødet, at advare Landet mod en Tilstand som den, Spanierne ved Inkquisitionens Hjælp havde indført i Nederlandene eller den blodige Maria i England, hvor Tusinder af Mennesker vare blevne offrede for deres Tro.

At sligt ikke kunde blive ved i Længden, var en Selvfølge, især efter at Resen i 1615 var bleven Sjællands Biskop. Nogle Maaneder efter, og naturligvis efter Resens Tilskyndelse, nedsatte Kongen en af en Adelsmand og to Professorer bestaaende Kommission, der skulde til Odense og Nykjøbing indvarsle dem af Stiftets Præster, som havde Vidnesbyrd at aflægge om

Hans Knudsens Yttringer og Læremaade; Biskoppen skulde møde samme Tid og paa samme Steder for at høre, hvad der blev fremført imod ham. Der var i flere Retninger en hel Del Uhyggeligt ved denne Kommission, der, som det synes, mest holdt sine Møder ved Nattetider, og naar Biskoppen under Vidnernes Afhøring undertiden søgte at komme til at give en nærmere Forklaring af sine Ord, standsede Kommissionen ham i hans Tale og bad ham opsætte Forklaringen til sit Sted.

Det var naturligvis mange for Hans Knudsen højst uheldige Erklæringer, som afgaves baade nu og Aaret efter, da Sagen forhandlede i København, hvor Retten var sammensat paa lignende Maade som den, der to Aar tidligere i Kolding havde havt Ole Kocks Sag under Behandling. Det viste sig, at hvad man kun havde hørt som Rygte, fuldstændig bekræftede sig, og mere til. Til en Præst havde han i Anledning af Nadverspørgsmaalet sagt: »Kristus er jo opfaren til Himlen; hvordan kan da hans menneskelige Natur være nærværende hos os? Jeg sidder her i min Stol, og *med min Tanke* kan jeg være i Rom eller andetsteds«. Ved en Visitats havde han yttret: »Du troer at blive delagtig i Kristi Legeme i Kraft af, at Præsten har indviet Brødet; men vil Du blive delagtig i den himmelfarne Kristus, maa Du med Troen omfatte Kristus i Himlen.« I en Ligprædiken over en Adelsmand havde han med rene Ord forsvaret Kalvins Lære om Forudbestemmelsen. Det blev ogsaa lagt Biskoppen til Last, at han ved Maaltidet i en Præstegaard, hvor Børnene havde bøjet Knæ, da de læste tilbords, havde spurgt Præsten, hvor det stod skrevet, at man skulde bøje Knæ. Da Præsten derpaa meget rigtig havde svaret, at Apostlen siger, at alle Knæ, deres i Himlen og paa Jorden og under Jorden, skulle bøje sig i Jesu Navn, havde Biskoppen imødegaaet ham med at sige: »Ja, ligesom Englene i Himlen og Djævlene i Helvede, der ikke have Knæ, bøje sig og ære Jesus

paa aandelig Vis, saa skulle og vi bøje Knæ, ikke de legemlige, men alene de aandelige Knæ, i Jesu Navn. Der udspandt sig nu i den Anledning for Retten en Forhandling om det Spørgsmaal, hvorvidt der er legemlige Knæ i Himlen og i Helvede.

Hans Knudsen havde strax efter, at Sagen imod ham var begyndt, indgivet til Kongen et Bønsskrift om Tilgivelse for, hvad han maatte have forseet sig, og med Løfte om, at der i Fremtiden ikke skulde være noget at udsætte paa hans Forhold. Men det hjalp ikke; han var, kan man sige, »forudbestemt« til at falde. Og han faldt; uagtet han forsvarede sig ganske godt, langt bedre, end Ole Kock havde gjort det i Kolding — men hans Retssag beæredes rigtignok heller ikke med Kongens Nærværelse —, lød Rettens Kjendelse dog paa, at han skulde have sit Embede forbrudt, idet han vilde have været hjemfalden til en strengere Straf, hvis Hans Majestæt ikke havde taget Hensyn til hans hellige Embede; samtidig blev det forbudt ham herefter, under højeste Straf udi Kongens Riger og Lande, enten offentlig eller hemmelig, i Kirker eller Skoler at prædike eller lære. — For en Sikkerheds Skyld lod Kongen bagefter et Par Professorer gennemrejse Fyens Stift for at efterspore og undersøge, om der ikke skulde være blevet hængende nogle Levninger af, hvad den afsatte Biskop havde søgt at indsmugle; men det var lidet eller intet, der fandtes.

Efter sin Afsættelse blev Hans Knudsen i nogen Tid boende i Odense som Privatmand, idet han, som det hedder, underkastede sig sin Eftermand, Biskop Hans Mikkelsen, og var agtet og æret, som han han forhen havde været; senere flyttede han til sin Fødeby Vejle. Han stod i venskabelig Brevvexling angaaende theologiske Emner med den lærde, danske Adelsmand Holger Rosenkrands, som dog var langt fra at dele hans Meninger. At han i Aarenes Løb ikke har skiftet Anskuelser, fremgaaer bedst deraf, at han til Slutning rejste til Franecker i Frisland, hvor der var et af mange Danske besøgt Universitet, som regnedes for et af Calvinismens Hoved-Arnesteder; her studerede hans to Sønner, og her døde han som Enkemand 25de Oktober 1629.

Den ene af Sønnerne, Knud Hansen, der var født 1606, blev sat i Skole i Bremen, men 1624 Student ved Københavns Universitet; siden studerede han i Franecker, hvor han 1630 optraadte som theologisk Forfatter. Men han maa have forsonet sig med sit Fædrelands Kirke. 1631 var han i København, hvor han tog Magistergraden og kort efter blev Konrektor ved Frue Skole. 1635 blev han Rektor i Slagelse, hvortil han var kaldet af Biskop H. P. Resen, som altsaa ikke overførte sin Modstand mod Faderen paa Sønnen, men lod ham nyde godt af deres Slægtskab. 1640 blev han Slotspræst paa Antvorskov, men døde 1647.

Hans Mikkelsen.

(1616—51).

Efter Hans Knudsen Vejles Afsættelse blev Hans Mikkelsen Biskop over Fyens Stift; han var født Nytaarsdag 1578 i Odense, hvor hans Fader, Mikkel Pedersen, var Borger, enten Kjøbmand eller Bager eller Skomager; det berettes forskjelligt; Moderen hed Karen Hansdatter. Formodenlig har han i sin Skoletid tjent til Livets Ophold ved at være Løbedegn i et Landsbysogn, hvorved megen Tid gik tilspilde; thi hvor dygtig og begavet han end har været, naaede han først at blive Student 1601, da han altsaa gik i sit 24de Aar. Nogen Nytte fik han ikke at Universitetet eller Studierne der; thi næppe et halvt Aar efter blev det lukket paa Grund af en heftig Pest, og Studenterne spredtes for alle Vinde; hver drog til Sit, og Hans Mikkelsen kom hjem til Odense, hvor Biskop Jakob Madsen Vejle, der formodentlig har kjendt ham fra hans Skoletid som et dygtigt ungt Menneske, antog ham som sin Amanuensis, ja endog 1602 ansatte ham som Rektor ved Nyborg Skole, hvilket dog ikke er saa paafaldende, som man i vor Tid kan være tilbøjelig til at tro, da det ikke sjældent skete, at et ganske ungt Menneske, der nylig var sprunget fra Skolebænken, snart efter kunde naa at blive Rektor ved en af de mindre Latinskoler, som undertiden kun havde een Lærer, Rektoren, eller to, Rektoren og en Hører. Imidlertid er det tvivlsomt, om han kom til at virke i Nyborg, da han samme Aar blev antaget til som Hovmester for en ung Adelsmand, en Bryske fra Dallund, at følge ham paa en Udenlandsrejse; denne kom dog, paa Grund at, at Lærlingen blev syg, ikke til at begynde før i Foraaret 1603, men saa varede den ogsaa saa meget desto længere, omtrent 5 Aar; paa denne besøgte de en Uendelig-

hed af Universiteter i Tydskland, Schweiz og Frankrig; 11 Maaneder opholdt de sig i Straszburg, 11 i Genf, og saaledes fremdeles. En Tid lang tænkte Hans Mikkelsen, saadan som mange Danske, der kom til Udlandet, paa at lægge sig efter Medicinen, men opgav det.

Kort efter, at de i 1608 vare komne hjem, blev Hans Mikkelsen af den nye Biskop Hans Knudsen beskikket til Rektor i Odense, og i Novbr. tog han Magistergraden ved Københavns Universitet. Han passede sit Embede med stor Flid og Dygtighed, men traadte 6 Aar efter i fuldstændig privat Virksomhed. Den bekjendte Ellen Marsvin, Moder til Kirstine Munk, var nu Enke efter Knud Rud og boede paa Lundegaard ved Faaborg; en skøn Dag i 1614 fik Hans Mikkelsen Anmodning af dette Adelspar om at blive deres Husprædikant. Selvfølgelig havde han ikke ringe Betænkelighed ved at opgive sit Embede for at træde i privat Tjeneste; han raadspurgte den lærde Holger Rosenkrands, og da denne indtrængende raadede ham dertil, modtog han Tilbudet. Men der maatte sikkert ligge noget bagved! ganske vist var det ikke ukjendt, at der paa en Herregaard kunde findes en saadan Huspræst; især i Pavedømmets Tid var det temmelig almindeligt, og Huskapellanen fungerede da ofte i hine lidet skrivekyndige Dage tillige som Privatsekretær for Herremanden og som Selskabskavaller og Huslærer osv. Efter Reformationen tabte det sig, og de Huskapellaner, der endnu fandtes i det sextende Aarhundrede, bleve betragtede af den øvrige Gejstlighed med ikke liden Mistro, især fordi man nærede Frygt for, at det var katholsk Messe, som mange Steder holdtes i Borgkapellerne, der vare

saa godt som uden Kontrol; men senere yndedes de ikke paa Grund af den praktiske Ængstelse for, at Landet skulde blive fyldt med brødløse Præster; thi disse Kapelpræster vare jo i et fuldstændigt Afhængighedsforhold til deres adelige Husbønder, som kunde jage dem bort, naar de havde Lyst dertil. Men hvad var nu Grunden til, at Ellen Marsvin paa en Gang blev saa gudfrygtig, at hun endelig skulde have en saa dygtig Mand, som den Odense Rektor til sin private Præst og Sjælesørger? Grunden ligger snublende nær, naar man hører, at han tillige skulde undervise Fru Ellens Datter Kirstine Munk i det tydske og franske Sprog, som han jo fra sine Udenlandsrejser var godt inde i, og som hun jo vilde faa god Brug for, naar hun kom til Hove; ad den Kant blæste Vinden.

Det er usikkert, naar og ved hvilken Lejlighed Kirstine Munk først gjorde Bekjendtskab med Kong Christian den Fjerde, som var mere end en Snes Aar ældre end hun; men det maa formodentlig have været 1613. Man skulde kjende Ellen Marsvin, den energiske, men intrigante Adelsdame, daarligt, dersom hun ikke har gjort Alt for at hendes Datter kunde komme i saa nær Forbindelse med Kongen som muligt, maaske som Dronning, maaske som morganatisk Hustru, ja maaske i en ringere Stilling; Datidens Adel var ikke saa ømskindet eller fintfølende, naar det gjaldt Forhold overfor Majestæten. Ganske naturligt er det da, at Fru Ellen med Fremtiden for Øje, har villet lade hende lære Tydsk og Fransk; og ganske naturligt er det ligeledes, at Holger Rosenkrands, der vel nok har vidst lidt om, hvad der gik for sig bag Kulisserne ved Hoffet, har raadet Hans Mikkelsen til at modtage den tilbudte Plads, der under saadanne Forhold vilde give en fortrinlig Adgang til større Embeder, langt bedre og lettere, end hvis han blev ved at være Rektor i Odense. 14. Marts 1615 friede Kongen til Kirstine Munk, 23. August tilsagde han

hende skriftligt et uopløseligt Samliv, og 31. Decbr. s. A. viedes Parret.

Da havde Hans Mikkelsen allerede faaet Begyndelsen af den Løn, han nok har ventet sig for at være Ellen Marsvins Huspræst og Kirstine Munks Sproglærer. 22. Jannar 1615 blev han Sognepræst i Assens og nogle Maaneder efter valgt til Provst i Baag Herred; han var kun i 9 Maaneder i Assens, da han i Oktober »under sin kjære Menigheds Graad« forlod Fyen forat tage til Kjøbenhavn, hvor han var bleven udnævnt til Slotspræst og Professor i Pædagogik, hvilket Professorat han kort efter ombyttede med det i Græsk. Men det er meget tvivlsomt, om Hans Mikkelsen virkelig er kommen til at fungere som Professor ved Universitetet; kort efter at være kommen til Kjøbenhavn maatte han følge med Kongen, der efter al Sandsynlighed allerede tidligere har kjendt ham, paa en Rejse til Baahus, og paa denne Rejse kom Kong Christian til at synes saa godt om ham, at han 18. Febr. 1616 udnævnte ham til sin Konfessionarius. Men heller ikke i denne Stilling blev han længe; efter Hans Knudsen Vejles Atsættelse samledes Fyens Stifts Kjøbstadpræster 22. Juni 1616 i St. Knuds Kirke og udnævnte fire af deres Midte til at foretage Valget af en Biskop; disse begav sig til Kjøbenhavn formentlig for at høre Kongens Mening; skjønt man ved Hoffet nødig vilde miste Hans Mikkelsen saa kort efter at have faaet ham, gav Kongen dog sit Samtykke, og 29 Juni udstedte da Valgmændene deres Kaldsbrev for ham, hvorpaa han 1. Juli paa Kjøbenhavns Slot aflagde Superintendent-Eden for Kongen og 28. s. Maaned blev han i St. Knuds Kirke ordineret af Biskop Ivar Hemmet fra Ribe. 27. April s. Aar havde han taget den theologiske Doktorgrad.

Han havde altsaa kun været et Par Aar om at naa fra Odense Latinskole til Odense Bispegaard, hvilket næppe vilde være skeet, dersom han i sin Tid havde vraget Tilbudet fra Ellen Marsvin; Op-

mærksomheden blev i særlig Grad henvendt paa ham, og den Tillid, der var viist ham, gjorde han ikke til Skamme i den lange Aarrække, han beklædte Fyens Bispestol. Men endnu var han Ungkarl, og det endda en halvgammel Ungkarl, henved 40 Aar; det kunde snart være paa Tiden, at han indtraadte i Ægtestanden; sin Brud fik han ogsaa fra Ellen Marsvins Hus, en Pige Catharina Henriksdatter fra Hamborg, hvor hun var født 1582; det hedder et Sted, at han allerede, medens han var Rektor i Odense, havde udseet sig hende til sin Brud; det kan jo nok være, at han har lært hende at kjende, naar hun med sin Frue har opholdt sig i Fyens Hovedstad, hvad vel ikke saa sjældent er skeet; og naar han da ikke har gjort Alvor af det og giftet sig, har det formodentlig været, fordi en gift Rektor, selv ved de højere Skoler, var i de Dage ligefrem et Særsyn, ja det var egentlig ikke engang rigtig tilladt. Men snarere har det vel sagtens været, da Hans Mikkelsen er kommen til at opholde sig paa Lundegaard, hvor ogsaa hun var, muligvis som en Slags Selskabsdame, at de ere blevne saa godt kjendte med hinanden, at de have besluttet sig til at blive et Par. Og man kan vel næsten sige, at i de mellemliggende Aar, da han forflyttedes fra det ene Embede til det andet, har han næppe havt Tid til at tænke paa Giftermaal. Nu, da han var bleven Biskop, var der mere Rolighed, og 19de Januar 1617 stod Bryllupet med stor Pragt paa Odense Raadhus.

Det har efter Alt at dømme været et lykkeligt Ægteskab, som Døden opløste, da Biskoppen bortkaldtes Natten mellem den 24de og 25de Marts 1651; han havde 1637 eller 1638 været syg, saa man mente, han ikke kunde leve, og han selv har ogsaa været forberedt paa at gaa bort, idet han gjorde sit Testamente, hvorved han skjenkede Legater, baade til de Fattige i Odense og til trængende Studenter fra Odense Skole; senere stiftede han og hans Hustru

flere Legater, og han udviste ligeledes til daglig en rundhaandet Godgjørenhed. Det kunde han nu ogsaa nok, da han var en formuende Mand, der ved sin Død efterlod 30,000 Rdl. i rede Penge til Deling mellem sine Arvinger; og han havde saa meget Sølvtøj, at det maatte bæres bort i store Bærekurve. Alt dette Sølvtøj har formodentlig været Gaver eller Honorarer fra de Adelige, som han stod i Forbindelse med, og som gjerne vilde have ham til at forrette Begravelser; alene af Ligtaler, han har holdt, og som senere ere blevne trykte, existerer der 37, foruden de mange, som ikke bleve trykte; og saadanne Taler var Noget, der betalte sig; det sædvanlige Honorar var hundrede Daler foruden en Sølvkande, som plejede at veje hundrede Lod.

Der fødtes i Ægteskabet fire Børn, en Datter, der kun blev et Aars Tid gammel, samt tre Sønner, af hvilke den ene blev Konrektor i Odense, medens de to bleve Præster og Provster i Fyens Stift, Henrik i Skamby og Mikkell i Nørre-Broby; 1647 bleve de i Odense gifte samme Dag med to Søstre, Døttre af Lægen Jens Mule, Ejer af Nislevgaard, som tidligere havde været gift med Enken efter Fyens anden Biskop Niels Jespersen. Ved dette Dobbeltbryllup var den gamle Biskop Hans Mikkelsen saa glad og oplivet, at han dansede Polskdans. Til hver af disse Sønner gav han en meget værdifuld Gave, idet han byggede deres Præstegaarde op fra ny; han skal ved den Lejlighed have sagt til sine Venner: »I maa vel le ad mig, at jeg anvender saa meget paa mine Sønners Præstegaarde, da maaske mine Tjenere faae Nytte deraf istedetfor mine Sønner.« Og ganske rigtig: det var som om han havde Anelse om, at hans Sønner ikke længe skulde blive boende i dem; der synes ikke at have været nogen rigtig Livskraft hos Sønnerne; ingen af dem naaede at blive 40 Aar.

Han nød god Helbred, men i de senere Aar havde baade hans Syn og hans Hø-

relse begyndt at tabe sig noget; dog blev han skaanet for at mærke Alderens Tryk i højere Grad; han havde ofte i sine Prædikener talt om det Lykkelige ved at sove roligt hen uden foregaaende Lidelser; og det Ønske, han der havde udtalt, kom til at gaa i Opfyldelse paa ham; om Aftenen den 24de Marts 1651 var han gaaet til sengs, tilsyneladende uden at lide af noget Ildebefindende, men da man kom ind til ham næste Morgen, laa han og var død. Selv har han dog vistnok haft paa Følelsen, at det snart var forbi; thi to Dage før sin Død skrev han et Tillæg til sit Testamente. Hans Enke overlevede ham til 1655.

I Ligtalen over ham kaldes han »et Lys i Guds Kirke«, og Gravskriften benævner ham »Fædrelandets straalende Lys«. Nu ere jo rigtig nok Ligtaler og Epitafier som bekjendt ikke de paalideligste Kilder at øse af, naar man skal dømme om en Mands Virksomhed; men her kan det vistnok med Rette siges, at han var en fremragende Mand med betydelige Evner og en harmonisk-sikker Personlighed, der i den lange Aarrække, han sad paa Fyens Bispestol, gjorde god Fyldst under ofte vanskelige Forhold. Det var ganske sikkert for en stor Del Ellen Marsvin, hvem han kunde takke for sin hurtige Forfremmelse, og han vedblev bestandig at staa i et ven-skabeligt Forhold til hende; naar hun kom til Odense, besøgte hun ham altid; og da han med Familie under Krigen 1627—29 for en Sikkerheds Skyld var taget fra Fyen til Sjælland, havde hans Børn ialtfald i nogen Tid Ophold paa Øster-Vallø, som ejedes af hende. Og senere, under de uhyggelige Familieskandaler paa Landets allerhøjeste Steder havde han det lidet taknemmlige Hverv at skulle mægle saavel mellem Kirstine Munk og hendes krænkede Ægtefælte Kongen, som mellem Kirstine Munk og hendes Moder Ellen Marsvin.

Han var en konservativ Mand, som hadede kirkelige Nyheder og Forandringer, idet han frygtede for, at der derved lettere

kunde gjøres Skade end Gavn; men hvor han indsaae, at der med Hensyn til Administrationen var Noget, der trængte til at ændres, var han altid rede; saaledes sørgede han 1619 for en ny Ordning af Odense Hospitals Bestyrelse. Allerede 1617 havde han draget Omsorg for, at der ved Odense Skole blev ansat en Konrektor; fra sin egen Rektortid har han følt, at der var Trang dertil. 1622 skyldtes det for en væsentlig Del ham, at Gymnasiet blev stiftet, til hvis Oprettelse han selv gav sit Bidrag, ligesom han formaaede Ellen Marsvin og Holger Rosenkrands til hver at skjænke 1000 Rdl. dertil, og saaledes gav fremdeles Andre deres Tilskud efter mindre Maalestok. Han holdt paa Gejstlighedens Rettigheder og ligeledes paa Skolens og Skoledisciplenes; da Odense Magistrat engang havde ladet en Discipel, der havde forseet sig, gribe paa Gaden og sætte i Fængsel, paatalte han paa det alvorligste dette den verdslige Øvrigheds Overgreb, da det var i Strid med Latinskolens Privilegium.

Ligesom han i tidligere Tid havde været et af Vidnerne i Sagen mod Biskop Hans Knudsen Vejle, saaledes kom han selv til at sidde til Doms i flere Sager angaaende Vranglære, saaledes 1634 mod den tydskfødte Læge Hartvig Lohmann, der havde bosat sig i Odense, hvor han mere og mere viste sig hildet i kætterske og sværmeriske Vildfarelser; og ligeledes 1643 mod Præsten Jørgen Friis i Sevel i Ribe Stift, der ikke havde været forsigtig nok i sine Udtalelser om kirkelige Forhold og Trossager; begge bleve de landsforviste. Naturligvis blev der ofte afæsket ham Erklæring baade om den ene og den anden Sag, og de Erklæringer af ham, som kjendes, give Vidnesbyrd om en sund Tankegang; saaledes da en jydsk Præst ønskede at udgive en Postil, og denne blev sendt til Hans Mikkelsen med Forespørgsel om hans Mening; han svarede, at »ligesaa lidt som alle Sko kunne skæres over een Læst, ligesaa lidt kunne alle Prædikener

deles i akkurat lige mange Dele, saaledes som Forfatteren havde gjort.« Da der 1635 var opkommen Rangstrid mellem en af Odense Præster, Magister Jakob Sperling og en Borgmester, og Præsten beklagede sig for Biskoppen over Borgmesterens formentlige Overgreb, fik han ikke anden Trøst end det Svar: »Husk paa, at hvo sig selv ophøjer, skal fornedres.«

Han har staaet paa en venskabelig Fod med sine Embedsbrødre; især synes han og den bekjendte mærkelige Jens Dinesen Jersin i de 5 Aar, denne var Biskop i Ribe (1629—34) at have sluttet sig nøje til hinanden; da Jersin 1630 holdt Bryllup i Ribe med sin tredie Hustru, var Hans Mikkelsen tilstede; og hver Gang Jersin paa sine mange Rejser mellem Ribe og Kjøbenhavn passerede Odense, logerede han i Odense Bispegaard. Da Jersin paa sin sidste Rejse fra Ribe 14de Oktober 1634 kom ttl Nyborg, var han paa Vejen fra Odense bleven angreben af en heftig Sygdom, og i Nyborg lagde han sig paa Sygelejet, som han ikke mere skulde rejse sig af; flere Gange var Hans Mikkelsen rejst derhen fra Odense for at yde ham Trøst, og da han 25de Oktober døde, var blandt mange Andre ogsaa Hans Mikkelsen tilstede. Før Liget skulde tøres til Ribe, havde Hans Mikkelsen faaet samlet saa mange som det var muligt af den fyenske Gejstlighed til Nyborg, hvor han i Kirken holdt Mindetalen om sin heden-gangne Ven.

Hans Mikkelsen synes at have været en mild og sagtnodig Mand, men han kunde ogsaa blive vred, naar der var Grund dertil, og saa lagde han ikke Fingrene imellem; saaledes beretter han i sin Dagbog, at da han 28de August 1633 visiterede i Faaborg Skole, kom Klokkeren i beruset Tilstand ind i Skolen og optørte sig uforskammet, men Biskoppen gav ham egenhændig Prygl med Skolens Ferle. Et højst ubehageligt Optrin — men betegnende for Tiden, at sligt kunde ske —

indtraf 1644 i Odense Gymnasium mellem Biskoppen og Gymnasiets daværende Professor i Filosofi, senere i Theologi, Jørgen Falster, som allerede flere Gange havde været i Klammeri med Biskoppen og faaet adskillige Irettesættelser af ham. Nu hændte det, at da der skulde uddeles Stipendier mellem Gymnasiasterne, var der 20, som forlangte Stipendier, men kun 16 Portioner, hver paa 20 Rdlr.; Professorerne bleve da ved et Møde om Formiddagen enige om at vende Regnestykket om, saa de 16 Portioner skulde fordeles lige mellem de 20 Gymnasiaster, der altsaa hver skulde have 16 Rdl., »efterdi der var mange smukke Folks Børn fra Jylland, som i den bedrøvelige Krigstid maatte hjælpes; ved de fire Dalers Tab for Enhver kunde de ikke tage saa stor Skade, da det Gilde, de plejede paa den Tid med saa stor Bekostning at gjøre, var aldeles afskaffet, og de Penge altsaa sparede.« Da om Eftermiddagen atter Professorerne og Biskoppen vare samlede for at uddele Stipendierne, kom en hel Skare Gymnasiaster, anførte af Falster, der formodentlig ikke har været helt ædru, hvilket ikke saa sjældent indtraf med ham. Biskoppen spurgte, hvad der var ivejen, hvortil Falster svarede, at de begjærede at faae deres fulde Stipendier, 20 Rdl. hver. Falster blev paastaaelig, Biskoppen forbød ham Adgang til Lokalet, men da han alligevel trængte paa, gik Biskoppen hastig ind i Skolen og sagde: »Tag mig den Ferle«, og bevæbnet med Ferlen stillede han sig i Døren for at hindre Falster i at komme ind. Falster ilede nu ud paa Kirkegaarden, hvor han tog en stor Sten, som han truede Biskoppen med. Da denne spurgte, om den var tiltænkt ham, svarede Falster, at nu skulde de bruge Vaaben mod hinanden. Biskoppen begjærede de øvrige Professorer til Vidner paa det Skete og sagde, at da det ikke var første Gang, Falster havde gjort »Parlamente«, vilde han nu drage ham til Ansvar for det Altsammen. Men da der

ikke høres noget videre til Sagen, maa den vel være bleven forligt, hvilket vistnok ogsaa var det Heldigste for begge Parter.

Sjællands berømte Biskop Jesper Brochmand berømmer ham i et af sine Skrifter for Lærdom og Tydelighed i, hvad han skrev; men hans Skrifter ere nu kun af ringe Betydning; blandt hans literære Frembringelser ere hans Dagbøger, der nu ere trykte i «Samlinger til Fyens Historie og Topografi», 5te—7de Bind, af størst Interesse for os; de ere skrevne paa Latin, men give mangt et kulturhistorisk Træk, der viser os Livet, som det førtes i 17de Aarhundrede. Kuriøst er det at læse om den Sorg, det var for ham, da en Kat, som han synes at have elsket lige saa højt, som gamle Gunild i «Peder Faars» elskede sin Kat, var bleven stjaalet fra ham 9de Oktober 1630; nogle Dage efter

sendte han Bud derom til Præsten i Lumby, formodentlig for at denne skulde gaa paa Opdagelsesrejser i sit Sogn efter den forsvundne Yndling. Om han fik den, vides ikke med Sikkerhed; det kunde tænkes, at han har faaet den tilbage 1ste Februar 1632, da han under den Dag skriver i Dagbogen: «Apportatio felis» (En Kat — eller Katten — bragt); men snarest er det en ny Kat, han har anskaffet.

I sin lange Bispetid har han ordineret 408 Præster, og alle de Provster, som fungerede i Stiftet, da han døde, vare blevene indsatte af ham. 1638 faldt det i hans Lod at indvie til Bispeembedet i Skaane den dertil udnævnte kongelige Hofprædikant Peter Vinstrup, der senere vandt sig en sørgelig Berømmelse som et af de nye Magthaveres villigste Redskaber til Skaanes Forsvenskning.

VI.

Laurids Jakobsen Hindsholm.

(1651—1663).

Laurids Jakobsen Hindsholm blev født 1600 i Viby Præstegaard paa Halvøen Hindsholm i det nordlige Fyen; hans Fader, der var Sognepræst i Viby, Jakob Jakobsen, og hans Moder, Anne Pedersdatter, døde begge, da han var omtrent 15 Aar, og efterlode foruden ham tre Sønner, som bleve Præster i Fyens Stift: Niels († 1653 som Sognepræst i Vigerslev og Vevlinge), Jakob († 1660 i Husby) og Hans († 1678 i Klinte og Grindløse), samt Datteren Margrethe, der blev gift med fire Præster efter hinanden i Stenløse ved Odense. Kun syv Aar gammel blev han sat i Latinskole i det nærliggende Kjerte-

minde, hvor han forblev i samfulde elleve Aar, indtil han i Foraaret 1618 kom til Odense, dels for at gaa i Skolen, i hvilken en fyldigere Undervisning tilbødes end i den lille Kjerteminde Skole, dels for selv at være Lærer for Børnene af Borgmester Jørgen Mogensen Rosenvinge, i hvis Hus han boede, indtil han i Decbr. 1621 med et godt Vidnesbyrd drog fra Skolen til Universitetet. Her gjorde han hurtigt store Fremskridt i Theologien og vandt sig Velyndere, der anbefalede ham til Rigens Raad Holger Rosenkrands til Rosenholm, »den lærde Holger«, som han kaldtes, i hvis Hjem, som bar Mærket af

alvorlig Fromhed, men med et noget klosteragtigt Præg, der altid var en Skare af unge Mennesker, Adelsmænd og tilkommende Gejstlige, der nøde godt af hans og hans Medhjælperes Undervisning og hans daglige Omgængelse. I Holger Rosenkrands' Tjeneste kom han i Marts 1623 og var i tre Aar Hovmester for hans tre Sønner under deres Ophold paa Sorø Akademi, ellers var han sammen med Rosenkrands, dels naar denne var hjemme paa Rosenholm, dels naar han færdedes paa sine Rejser rundt om i Landet. Lidt efter Nytaar 1629 opløstes Forbindelsen mellem de to Mænd; der er sikkerlig ikke indtraadt nogen Mistornøjelse eller Misforstaaelse med paafølgende Brud imellem dem, men snarere har Sagen vel været, at L. J. Hindsholm nu har ment at være kommen til den Alder, at han kunde ønske at indtræde i gejstlig Virksomhed. Og allerede først i Marts fik han Tilbud om det ledige Embede i Sønderby ved Åssens, hvilket han i al Beskedenhed frabad sig. Derimod blev han 18de Marts 1630 kaldet til Sognepræst for Rudkjøbing paa Langeland, hvis Præst, Anders Bredal, var afgaaet ved Døden, og hvor der havde været nogen Uenighed mellem de Kaldsberettigede; næste Dag ordineredes han af Biskop Hans Mikkelsen; Ordinationen fandt Sted i Svendborg. I Juli var Biskoppen atter paa Langeland og ledede den 16de Præsternes Valg af en ny Provst for Nørre-Herred, til hvilket L. J. Hindsholm enstemmig valgtes, og samme Dag trolovede han ham med Formandens Enke Abigael Christensdatter, der saaledes blev »konserveret« i Kaldet, som det altfor ofte skete i hin Tid, da det endog ikke sjældent skete, at de valgberettigede udtrykkelig forlangte Løfte om, at Enken saaledes kunde blive »forsørget«, før de vilde give Ansøgeren deres Stemme; eller ogsaa maatte han ofte love at ville ægte Formandens Datter; 19. Septbr. samme Aar stod deres Bryllup. For vor Tids Opfattelse synes det at være urimelig hurtigt

efter Mandens Død, at hun atter giftede sig; men saaledes var Tankegangen ikke i de Dage, da en Enkemand eller Enke mængden Gang traadte ud af den enlige Stand med en næsten feberagtig Hast, der for vore Øjne ligetrem falder anstødelig — stundom kun to tre Maaneder efter Dødsfaldet. Anders Bredal havde engang tidligere været gift — Navnet paa hans første Hustru kjendes ikke — og i dette Ægteskab var der bl. a. 1607 født en Søn Erik Bredal, som tra 1643 til sin Død 1672 var Biskop over Trondhjems Stift, saa at L. J. Hindsholm altsaa paa en Maade var Stedfader til ham. I Ægteskabet mellem L. J. Hindsholm og Abigael fødtes kun eet Barn, en Datter Anne, som ikke blev mere end fem Dage gammel, og 8. Maj 1636 gjorde Abigaels Død ham til Enkemand. 22. September 1639 giftede han sig atter, denne Gang med »ærlig, dyderig og gudfrygtig Pige« Anne Jørgensdatter, hvis Fader Jørgen Mule var af en anseet og udbredt Patricierslægt i Odense, hvor han var Borgmester; Moderen var Barbara Rosenvinge; Bryllupet stod i St. Knuds Kirke i Odense. Af dette hans andet Ægteskab var der ogsaa kun eet Barn, ligeledes en Datter, der blev født 1ste Novbr. 1646 og blev kaldet Abigael efter L. J. Hindsholms første Hustru; han tog sig med Omhyggelighed af hendes Opdragelse og underviste hende flere Timer daglig, naar hans Forretninger tillode ham at være i Hjemmet. Hun blev gift med Konsistorialassessor og Dr. med. Christian Henrik Luga, Læge i Odense, der døde 1709, og hvem hun overlevede til 1732, saa hun altsaa opnaaede en Alder af omtr. 86 Aar. Fra dem nedstammer en betydelig Efterslægt, blandt hvilken kan nævnes Familierne Balslev, Bredsdorff, Schrødersee og Holmskjold.

L. J. Hindsholm følte sig i det hele tilfreds med sin Virksomhed i Rudkjøbing, hvor han maaske har tænkt at skulle ende sine Dage; Præsteforflyttelser vare langt sjældnere i den Tid end nutildags. Med Præsterne i sit Provsti, Langelands Nørre-

Herred, levede han i et venskabeligt Forhold, hvilket udtrykkelig omtales i Ligtalen over ham, og der kunde nok være Grund til at fremhæve dette, da Landsbypræsterne mangen Gang vare nogle slemme Krakilere overfor deres Provster, især naar det, som her, var en yngre Mand, der var bleven Provst; til at begynde med var han endog den Yngste blandt hele Herredets Gejstlighed. Men at hans Ry som en dygtig Mand og vel især som en dygtig Prædikant er kommet udenfor Langelands snevre Grænser, fik han Vidnesbyrd om, idet han i Efteraaret 1642 tilligemed flere andre Præster blev tilsagt til at møde i Kjøbenhavn for der at prædike for Kongen og Rigsraadet. Atter i Efteraaret 1646 maatte han møde ved Hoffet; den kongelige Konfessionarius Mester Ole Wind »alt med hin skarpe Tunge« var død, og Embedet skulde besættes; maaske er Kongens Opmærksomhed bleven henledet paa den Rudkjøbing Provst ved Overstatholderen Grev Christian Rantzau, som havde Tranekjær i Forlening, og som altid viste L. J. Hindsholm stor Velvillie. Han prædikede for Kongen 22de Novbr., og 22de Januar 1647 beskikkedes han »imod al sin Tanke og Forventning« til Kongens Konfessionarius og aflagde Eden som saadan i Kongens eget Gemak Palmesøndag. Det var vanskelige Forhold, han kom ind i ved Hoffet, hvor alt og Alle vare i Strid og delte i forskellige Lejre, men hvor det saakaldte »Svigersønneparti« (de Mænd, der vare gifte med Døttre af Kongen og Kirstine Munk) havde Overtaget. Det gik kjendelig hurtigt ned ad Bakke med den gamle Konge, som havde den Sorg 2den Juni at miste sin ældste Søn, den til Efterfølger udvalgte Prins Christian, som uagtet han var en temmelig daarlig Person, der havde voldt sin Fader mange Sorger, dog efter alt at dømme vistnok var den, der stod Kongens Hjerte nærmest, langt nærmere end den yngre Broder Frederik. Han døde i Sachsen, og ved den foreløbige Bisættelse i Frue

Kirke i Kjøbenhavn 18de Novbr. holdtes Ligtalen af L. J. Hindsholm. Han havde samme Aar den lidet lystelige eller opbyggelige Forretning tilligemed nogle andre Adelige og Gejstlige at foretage Undersøgelse om, hvem det var, som havde »forhexet« Kongens Elskerinde paa hans gamle Dage, Vibeke Kruse; han beskriver selv i sin Dagbog, hvorledes han maatte holde Forhør over gamle Kællinger fra Skaane, som i den Anledning vare blevne stævnedes over til Kjøbenhavn. Han naaede hurtigt og i høj Grad Kongens Yndest og Fortrolighed, maatte selvfølgelig ofte prædike for ham, endogsaa paa Latin, meddelte ham flere Gange Nadverens Sakramente; og da endelig Kongen dødsyng var bleven bragt fra Frederiksborg til Rosenborg, var L. J. Hindsholm næsten hele Tiden ved hans Leje, og 28de Febr. udaandede Kong Christian med sin Haand i hans. Det var da ogsaa ham, som holdt Talen ved Kongens Ligbegængelse. Skjønt han ogsaa var yndet af Frederik den Tredie, blev han dog nu ikke benyttet saa meget som tidligere, da Hoffet mest brugte den tyske Hofpræst Johan Bremer; men hver Gang Kongen var til Alters, sendte han L. J. Hindsholm, der endnu bestandig officielt var Konfessionarius, 24 Rdlr. som »Beichtepenge«, hvilket han omhyggeligt indførte i sin Dagbog tilligemed Alt, hvad han hver Højtid fik i Offer baade af Kongen og af Hoffets Personale; der blev ogsaa ofte foræret ham baade Øl fra Kongens egen Kjelder, samt Vildt, saaledes 24de August 1649 en stor Hjort, som Kongen højstegenhændig havde skudt; og samme Aar fik han af Kongen en meget betydelig Gave, nemlig for Livstid Indtægterne saavel af et Prælatur som af et mindre Kanonikat ved Aarhus Domkirke; denne rundelige Gave har sikkert skullet være ham et Vidnesbyrd om, at Kongen ikke havde Noget imod ham, uagtet hans Virksomhed som Konfessionarius ikke længere benyttedes saa meget som under den afdøde Konge.

Det sidste Aar, han tilbragte ved Hoffet

(1651), var han Medlem af den Kommission, der var nedsat for at undersøge Dina Vinhofers Sag; hun havde, som bekjendt, beskyldt Korfitz Ulfeld og hans Hustru Leonora Christina for at have villet forgive Kongen, men da det ved Forhørene godtgjordes, at det Hele var Løgn og Opspind af hende, maatte hun selv, 11te Juli 1651, bøde med Livet.

Da i Sommereu 1650 Biskoppen i Ribe Erik Mønrad i en ung Alder — han blev kun 43 Aar gl. — var afgaaet ved Døden, valgte Ribe Stifts Gejstligheds Befuldmægtigede L. J. Hindsholm, til Biskop; men han kom ikke til at tiltræde: dels hedder det, at Kongen ikke vilde af med ham, dels at han selv bad sig fritaget; rimeligvis har han ment, at det efter Naturens Orden ikke vilde vare ret længe, inden den alderstegne Biskop Hans Mikkelsen i Odense døde, og han har hellere villet se, naar Tiden kom, at blive Biskop over Fyens Stift, som han fra tidligere Tid paa saa mange Maader havde været nøje knyttet til. Da saa Hans Mikkelsen var død i Marts 1651, blev L. J. Hindsholm udnævnt til Fyens Stifts Biskop, vistnok umiddelbart af Kongen, uden gejstlige Valgmænds Medvirkning; 5te Søndag efter Trinitatis af lagde han Bispeeden til Kongen og indviedes 7de Sønd. efter Trin. (13de Juli) i Frue Kirke af Biskop Jesper Brochmand til sit høje Kald, hvis Bestyrelse han overtog 7de August. December 1653 meddeltes ham tilligemed fem Andre etter endte Disputatser den theologiske Doktorgrad.

Baade medens han var ved Hoflet og senere som Biskop var han søgt af den danske Adel, som gjerne vilde have ham til at forrette Brudevielser og Begravelser, en Ære, der var forbunden med rige Indtægter i Naturalydelser og i Pengegaver. Da 1658 Kirstine Munck var død paa Boller ved Horsens og skulde begraves i St. Knuds Kirke, blev han anmodet om at holde Ligtalen over hende, men da hendes Arvinger paastode, at der tilkom hende Titlen »Grevinde af Slesvig og

Holsten«, og at denne Titel skulde indflettes i Talen, undslog Biskoppen sig for den ham til'ænkede Ære, da Regjeringen kort iforvejen havde forbudt, at den maatte bruges om hende; Talerne bleve da holdte paa Dansk af Sognepræsten for Tyrsted og Uth, i hvilket Pastorat Boller ligger, og paa Tydsk af Hofprædikanten hos den svenske General Wrangel, som da opholdt sig i Odense. Han har efterladt sig en Dagbog, der viser ham som en dygtig og samvittighedsfuld Biskop, der gjerne vilde hjælpe Kirker og Skoler og de ved dem ansatte Embedsmænd, ligesom han, der selv i sin Barndom og Ungdom havde kjendt Fattigdommens Tryk, var rede til at understøtte de Trængende; og i sine ældre Aar kom han selv til at trænge. Da Svenskekrigen 1657 udbrød, skjænkede han 400 Lod Sølv til Rigets Forsvar, men i de tre Aar Krigen eller Krigene varede, tilsatte han hele sin Formue; efter Fredsslutningen klagede han over, at han i de tre Aar, Krigen havde varet, ikke havde kunnet faae sine Tiender og andre Indkomster, hvorfor han ansøgte Regjeringen om, at hans Hustru, hvis hun overlede ham, maatte beholde Indtægterne af det gejstlige Gods, hvormed han var forlenet, — Prælaturet og Kanonikatet i Aarhus; han søgte i de Aar, han levede efter Krigen, at skaffe baade Stiftets nødlidende Præster og sig selv de nødvendige Indtægter, men ofte forgjæves — »man kan jo ikke plukke Haar af den Skaldede«.

Paa den store Rigsdag i Kjøbenhavn i Efteraaret 1660 var han tilstede og arbejdede der ligesom de andre Medlemmer af Gejstligheden sammen med Borgerstandens Delegerede paa Enevoldsmagtens Indførelse; men nogen videre fremtrædende Rolle synes han ikke at have spillet. 1661 fik han Sæde i den Kommission, der skulde gjøre Forslag til Forandring i Kirkeforholdene og bringe dem i Overensstemmed den nye Regjeringsform.

Han synes at have havt en god Helbred, indtil han i Begyndelsen af April 1663

blev syg, i Sommerens Løb slog der sig flere og flere Skrøbeligheder til; og 30te August døde han stille og roligt; han begravedes i St. Knuds Kirke 10de Septbr., og Ligtalen, der næste Aar blev trykt, holdtes af Stiftsprovsten Mag. Christen Wellejus. Hans Enke overlevede ham til 25de November 1687.

Han var vistnok en begavet Mand, men næppe meget ud der over, og med en god Villie til at gjøre godt hvor han kunde, baade som Biskop og Menneske; men

synderlig dybe Spor har hans Virksomhed som Biskop ikke sat. Det var jo ogsaa kun tolv Aar, han sad paa Bispestolen, og Halvdelen deraf under det Tryk, som Krigen og Krigens Følger lagde over Stiftet. Hans Forfattervirksomhed indskrænker sig saagodtsom til ni Ligprædikener, hvoraf en over Kong Christian den Fjerde, og en over hans Søn den udvalgte Prins, de syv andre over Adelsmænd og Adelskvinder.

VII.

Niels Bang.

(1663—76.)

Den syvende fyenske Biskop efter Reformationen, Niels Bang, hører til den især paa Fyen for nogle Aarhundreder siden meget udbredte Familie Bang. Med temmelig stor Sandsynlighed kan man føre Mange af dette Navn hen til en Stamfader Oluf Bang, der var født omtr. 1480 og opholdt sig 1517 i Ungarn som Sekretær hos den pavelige Legat; nævnte Aar blev han optaget i Adelsstanden af Kong Ludvig den Anden af Ungarn og Bøhmen, men allerede 1618 var han igjen kommen tilbage til Danmark, og 1521 var han Borgmester i sin Fødeby Middelfart; hans Hustru Anna Slet skal have været af gammel Adel, men det vides ikke, hverken naar Oluf Bang eller Fru Anna døde. Men naar man saa videre har ment at kunne paastaa, at denne Oluf Bangs Forfædre skulde høre til den i Middelalderen saa bekjendte Hvide-Slægt, og Familien skulde nedstamme fra Asker Rygs Søn Esbern Snare (Absalons Broder) eller fra en nær Slægtning af dette berømte Broderpar, Skjalm Bang, da er der ikke noget

Bevis derpaa, ja næppe nok nogen Sandsynlighed derfor; det er vistnok grebet ud af Luften.

Denne adlede Middelfart Borgmester Oluf Bang havde en Sønnesøns Søn Hans Nielsen Bang, der døde 1636 som Sognepræst i Klinte og Grindløse paa Fyen; han og hans Hustru Maren Nielsdatter havde blandt andre Børn Sønnen, den senere Biskop Niels Hansen Bang, der var født i Klinte Præstegaard 10de August 1614. En Broder til denne Præst i Klinte Hans Bang, Jens var Præst i Flemløse og Fader til den berømte Professor Thomas Bang, født 1600 og død 1661, der altsaa var kødeligt Søskendebarn til Biskoppen.

Niels Bang blev først underviist hjemme i Præstegaarden, men kom senere i Latinskolen i Odense, hvorfra han 1637 dimiteredes til Universitetet; han valgte, hvad der er ganske naturligt, sin Fætter Thomas Bang til sin Privatpræceptor, d. v. s. i Fortiden den Professor, som skulde have særlig Opsyn med den unge Student, hans Studeringer og hans Levned.

Efterat have fuldendt sine Studier ved Københavns Universitet, fik han Lejlighed til at rejse til Udlandet for der ved forskellige Højskoler at fortsætte sin videnskabelige Uddannelse. Hvor lang Tid hans Udenlandsrejse har varet, er ikke bekjendt; kun vide vi, at han 1638 ved det reformerte Universitet i Franecker i Holland paa Græsk holdt en Tale til Lovprisning af Historien, hvilken Tale udkom sammesteds med dobbelt Text, baade paa Latin og Græsk; den er foruden et Par Ligprædikener, han har holdt og senere udgivet, det Eneste, der af ham er udkommet paa Tryk.

1639, det Aar, da han fyldte 25, og der altsaa for Alderens Skyld ikke var noget til Hinder for, at han kunde modtage Beskikkelse til Præst, var han igjen tilbage i Danmark. En Familietradition vidste tidligere at berette, at han efter Hjemkomsten, da han ikke strax kunde faae nogen gejstlig Ansættelse, havde taget Tjeneste som Løjtnant ved det fyenske Kavalleri, og at Kongen, som engang hørte en Prædiken af denne theologiske Kavalleriofficer, havde syntes saa godt om hans Talegaver, at han gav ham et ledigt Præstekald, som han søgte.

Det var ganske vist ikke uden Exempel i Datiden, at en Mand, der i sin Ungdom, tvungen af Nødvendigheden eller ledet af Tilbøjeligheden, havde været Militær, senere er bleven Præst, ja endog Biskop; her skal anføres et Par Tilfælde. Christen Lodberg, der døde 1683 som Biskop i Ribe og var Fader til den 11te fyenske Biskop Jakob Lodberg, havde i sin Ungdom tjent mindst halvandet Aar i den spanske Garde og deltaget i flere Slag og Belejringer. — Bekjendt er det ogsaa, at Provsten Kjeld Stub i Ullensaker i Norge, Bedstefader til den heltemodige Anna Kolbjørnsen, i Krigen 1644 forlod sin gejstlige Virkekreds og modtog Bestalling som Oberst og Inspektør over Passerne fra Trondhjem til Baahus, og som saadan ofte gjorde Svenskerne Skade; ved Krigens

Slutning overtog han igjen sit Embede som Præst. I sin Ungdom havde ogsaa han været Rytter og tjent i Frankrig; og det kan vel hænde, at det raa Soldaterliv ikke har været uden Indflydelse paa ham i hans unge Dage, saa hans gamle Krigskammerater næppe drømte om, at han nogensinde skulde blive Præst; det fortælles, at da en af disse kom ind i Kirken i Christiania, hvor Kjeld Stub var bleven Præst, men han ikke vidste noget om den Forandring, kunde han ikke dy sig, da han saa sin fordums Vaabenfælle bestige Prædikestolen, men raabte højt: »Chilian! Wer Teufel hat Dich auf die Kanzel geführt.«

Der kunde endnu anføres en hel Del flere Tilfælde; men med Biskop Niels Bang er det næppe gaaet saaledes til med hans Kaldelse, som man har vidst at fortælle. Tvertimod vide vi saa temmelig nøje Besked med hans Udnævnelses Historie, om der end er et Punkt deri, som er noget dunkelt.

Af Biskop Hans Mikkelsens Optegnelser sees det nemlig, at Niels Bang spiste hos ham 11te Febr. 1639; det har formodentlig været lige efter Hjemkomsten fra Udlandet, at den unge Mand har aflagt et Høflighedsbesøg hos Biskoppen, som han jo har haabet snart skulde blive hans høje Foresatte, og naturligvis har han benyttet Lejligheden til at anmode Hans Mikkelsen om at have ham i venlig Erindring, naar der var en gejstlig Stilling ledig; Biskoppen forærede ham 4 Rdlr., saaledes som han ofte havde for Skik at give sine Gjester en Pengegave. Et Par Maaneder efter, nemlig 8de April, skrev Biskoppen til ham, og tilbød ham, at han kunde blive Kapellan hos Præsten i Dalum og Sande-rum Povl Middelfart, hvilken Stilling ikke var at foragte, da den gav Haab om senere Forfremmelse til Sognepræst, naar den gamle Hr. Povl var død; Dagen efter kom han til Biskoppen med sit Kaldsbrev »tilligemed en Forbindelse til Ægteskab, som de krævede af ham.« Det var jo,

som ogsaa ovenfor er omtalt, i hine Dage ikke usædvanligt, at en Mand for at blive Præst, maatte paatage sig den Forpligtelse at gifte sig med Enken eller med en Datter eller en anden Paarørende af Præstehuset — »naar man faaer et Brød, følger der gjerne et Stykke Kjød med«, sagde Ordsproget. Og saaledes har det naturligvis ogsaa været her, at den gamle Præst har søgt at prakke den unge Mand en Kone paa. Det lader til, at han ikke har været synderlig glad ved Tanken om saaledes at komme hovedkulds i Ægteskab, og at han snart har fortrudt saa etsindigt at have givet halvvejs Løfte derom, men det gik dog i Orden bedre end han havde ventet. Efter en Rejse til Kjøbenhavn kom han tilbage i Juli, besøgte den 14de Biskoppen og var, som det berettes, endnu urolig over sit Ægteskab; den 19de blev han ordineret, og da man ikke senere hører noget til, at han blev draget til Ansvar for at have brudt Løftet om at indgaa Ægteskab, er der al Sandsynlighed for, at Biskoppen har lagt et godt Ord ind for ham hos Hr. Povl, saa Niels Bang har kunnet tiltræde sin Stilling uden at faae det generende Paa-hæng. Eller ogsaa kan det tænkes at være gaaet i Orden efter alle Parters Ønske; da nemlig Niels Bang, udvist naar, indgik Ægteskab, var det med Anna Kølenbrunn, Datter af Hans Kølenbrunn, tidligere Hospitalsforstander, senere Borgmester i Odense, og Hustru Marie Povlsdatter. Efter Navnet at dømme kan altsaa Niels Bangs Hustru have været Datterdatter af den gamle Præst Povl i Dalum, og efter Tiden kunde det ogsaa passe.

Allerede samme Aar han blev Præst, havde han faaet en Velynderinde i Ellen Marsvin, som i Novbr. skrev til Biskoppen med Forespørgsel, om det ikke kunde lade sig gjøre, at Niels Bang blev Sognepræst; men uagtet Hans Mikkelsen ellers altid var rede til at opfylde Fru Ellens Ønsker, maatte han dog her sige Nej, da det stred mod de kongelige Anordninger og mod

Hr. Povls Kaldsbrev, samt fordi Stedet ikke kunde have to Sognepræster. Men gammel som Kapellan blev han ikke; 1643 døde Sognepræsten, og nu rykkede han op i hans Stilling, efter i Sommeren 1641 at have taget Magistergraden.

1663 blev han beskikket til Biskop, udnævnt af Kongen; den Valgret eller rettere Forslagsret, som fra Reformations-tiden et Udvalg af Sognepræsterne i Stiftet eller Provsterne havde med Hensyn til Bispevalgene, var egentlig kun sjældent bleven brugt i sin fulde Udstrækning; om den end bestod paa Papiret, havde den ikke meget at sige, og fra Enevældens Tid blev enhver Biskop udnævnt ligefrem af den suveræne Hersker. Man har undret sig over, at den temmelig ukjendte Præst saa snart kunde stige til en saa høj Stilling; men dels har han sikkert gjort sig bemærket som en mere end almindelig dygtig Mand, dels har man ment, at et mekanisk Talent, han havde, har kunnet gjøre Sit dertil; han skal have lavet et kunstfærdigt forarbejdet Krucifix, som Kongen syntes saa godt om, at han belønnede det med Bispeembedet, til hvilket han indviedes af Biskoppen i Viborg Peder Villadsen.

Niels Bang har sin Betydning som Biskop ved at have lagt Grunden til den gejstlige Enkekasse for Fyens Stift; saadanne havde tidligere været saagodtsom ukjendte. Den første heri Landet hviler vistnok oprindelig paa en Gave af 100 Rdlr., som 1648 bleve skjenkede til fattige Præsteenker i Flakkebjerg Herred paa Sjælland af Præsten Peder Damphius i Haarslev; 1665 opmuntrede Niels Bang sit Stifts Præster til hvert Aar paa de tre store Højtider at erlægge 2 Mark som Grundlag for en Enkekasse for Fyens Stift; disse Tomarksstykker have i Tidernes Løb ynglet godt og baaret velsignede Frugter.

Ellers veed man ikke synderligt om Niels Bangs Virksomhed som Biskop; at han var ivrig for Ungdommens Undervis-

ning, er sikkert nok, men derimod er det ikke korrekt, naar man har villet tilskrive ham en Plan om eller Forslag til Konfirmationens Indførelse; det var Biskop C. R. Müller (1703—12), som arbejdede derpaa, om end uden Held. Han blev benyttet i flere Kommissioner angaaende kirkelige Forhold, saaledes i en, der var nedsat for at give Betænkning om, hvorvidt det kunde være heldigt at samle alle Lutheranere i de forskjellige Lande under en fælles juridisk-geistlig Domstol, hvorved man mente, at Stridigheder i Læren og en hel Del andre Ulemper kunde undgaaes; det blev dog ikke til Noget med den. Ligeledes var han beordret til sammen med de andre Biskopper at overveje, hvad Mangler der kunde være i de hidtil gjældende Love og Forordninger angaaende Kirkesager, og give Forslag til Manglernes Athjælpning; de Erklæringer, som bleve afgivne, benyttedes senere ved Udarbejdelsen af den Danske Lovs 2den Bog, som angaaer de kirkelige Forhold.

Om han end ikke hart hørt til de fremragende Biskopper, saa er der dog ingen Tvivl om, at han udfyldte sin Plads paa tiltredsstillende Maade. Han fik da ogsaa et Vidnesbyrd derom, idet han 1668 tilligemed nogle andre høje Geistlige af Kongen blev hædret med at faae den theologiske Doktorgrad tildelt uden nogen foregaaende Disputats; det var det første Aar, at Kongen gjorde dette, hvilket absolut maa betragtes som et Overgreb og et Indgreb i Universitetets Rettigheder; men det er jo tænkeligt, at den nu enevældige Konge netop paa en saadan Maade har villet give sin Myndighed ogsaa over Universitetet tilkjende.

Biskop Niels Bang døde 17de Oktober 1676, hans Hustru overlevede ham til 1ste August 1688; af deres syv Børn bleve to Sønner Præster i Fyens Stift, og mangfoldige Mennesker nedstamme fra denne Biskop og hans Frue.

Niels Bangs Efterfølger som Præst i Dalum hed Jens Pedersen med Tilnavnet

Bergendal, hvilket han dog ikke selv brugte; man har vistnok næret store Forhaabninger til hans Dygtighed, da han dengang kun var 24 Aar gammel; og da han ogsaa havde den Tanke om sig selv, at slig Lykke kunde times ham saavel som hans Forgænger i Embedet, søgte han at skaffe sig Yndest hos Kongen ved, toruden nogle Salmer at udgive et Skrift, til hvis Udgang han tog Salmen Nr. 107. Men han gjorde fejl Regning; thi det Skrift var han saa uheldig at give Titlen »Et fattigt, forandret Rige«, hvilken Benævnelse saa kort efter Krigens Forandringer med Danmarks fattige Rige blev ham saa unaadigt optaget af Kongen, at selv om han ellers maaske kunde have naaet højere op paa den geistlige Stige, blev der dog af den Grund ikke noget af hans Forhaabninger; han maatte nøjes med at vedblive at være Præst i Dalum, hvor han døde 1704.

1672 indtraf Noget, der ikke kan have undladt at ærgre Biskop Niels Bang, idet nemlig den 30-aarige Rudolph Moth udnævntes til Vicebiskop over Fyens Stift, foruden at han blev Stiftsprovst og Sognepræst ved St. Knuds Kirke. Han var født 1642 i Flensborg, hvor hans Fader, den senere danske Livlæge Poul Moth, dengang praktiserede som Læge. 1657 blev han Student og, efter at have været udenlands, 1664 Sognepræst i Haslev og Braaby. Det skyldes formodentlig hans Faders Indflydelse, at han allerede næste Aar, altsaa kun 23 Aar gammel, blev Slotspræst i København. Da han saa 1672 kom til Odense, hedder det, at han »havde brugt altfor tydelige Udtryk fra Prædikestolen«, og derfor skulde fjernes fra Hovedstaden. Hvad han har sagt, kan ikke oplyses, men det ligger nær at tænke, at han er bleven forarget over Kongens netop da paabegyndte Forhold til Søsteren Sophie Amalie Moth, og i sin retmæssige Harm ikke har kunnet holde sin Tunge i Tømme. Det var altsaa i Unaade, at han blev flyttet til Odense, hvor just Embedet ved St. Knuds Kirke var ledigt, men hvor man

ikke skulde synes, at der var Brug for ham som Vicebiskop, da den fungerende Biskop Niels Bang hverken var gammel eller svagelig. Der var derfor selvfølgelig heller ikke den bedste Forstaaelse mellem de to, især da Moth søgte at indtøre flere nye Skikke, hvad den ældre Biskop ikke syntes om; saaledes afskaffede han den sidste Levning af den latinske Højmesse

i St. Knuds Kirke, og han har uden Tvivl gjort sig skyldig i forskellige Overgreb, saa Regjeringen maatte til at fastsætte Grænserne mellem deres Embedsforretninger. Som virkelig Biskop kom Rudolph Moth ikke til at fungere, da han døde 16de Novbr. 1675, Aaret tør Biskop Niels Bang.

VIII.

Thomas Kingo.

(1677—1703).

»Thomas Kingo er Salmisten
I det danske Kirkekor;
Det skal vides af hver Christen,
Mens der synges sødt i Nord«;

saaledes hedder det hos Grundtvig om den ene af hans store Forgængere blandt Salmedigterne her i Danmark; Thomas Kingo, H. A. Brorson og N. F. S. Grundtvig danne det Kløverblad, der gjør, at den danske Salmedigtning er enestaaende i Christenheden. Man har prøvet paa at drage Sammenligninger mellem dem; men det behøves slet ikke, og det vil helt bero paa et subjektivt Skjøn, hvem af dem der sættes højest; de kunne godt staa ved hinandens Side og gjensidig udfylde hinanden.

Thomas Hansen Kingo blev født 15de December 1634 i Slingerup, som nu kun er en Landsby, men dengang i mange Tider havde havt Kjøbstadsrettigheder, og tidligere været ikke ubetydelig; i det 17de Aarhundrede var den allerede i stærk Tilbagegang, da den trykkedes baade af Frederikssund og af den ved Frederiksborg Slot opblomstrende By Hillerød, som paa alle Maader begunstigedes af Regjeringen. Han var af skotsk Her-

komst, idet hans Fader, Hans Kingo, der var Linnedvæver i Slingerup, var født 1586 i Byen Crail i Skotland, men allerede som Barn kommen til Danmark med sin Fader Thomas Kingo, som var udvandret fra Skotland og havde bosat sig som Tapetvæver i Helsingør, hvor den skotske Konge Jakob den Sjette (senere som Englands Konge kaldet den Første) tog Herberge hos ham. I det sextende og syttende Aarhundrede skete der, dels paa Grund af Religionsforfølgelser, dels for Handelens Skyld, en ikke ubetydelig Indvandring af Skotter hertil Danmark, hvor de især bosatte sig i Helsingør. Samtidig var der to danske Biskopper, som vare Sønnesønner af Skotter, nemlig foruden Kingo Henrik Gerner, Biskop i Viborg 1693—1700; og Aarhus Biskoppen Morten Madsen (1627—43) var gift med en Kvinde, der stammede fra Skotland.

Thomas Kingos Fader var altsaa den Slingerup Væver, som vistnok sad i temmelig smaa Kaar og havde en stor Børneflokk, af hvilke dog endel døde tidligt; han døde 1671 efter at have havt den Glæde at se Sønnen som Præst i Slingerup; Moderen, Karen Sørensdatter, der vistnok var af dansk Bondeslægt, naaede en høj

Alder og døde 1685 hos sin Søn i Odense Bispegaard.

Den begavede Dreng blev først sat i sin Fødebys Latinskole, hvis Rektor, Magister Hans Aalborg, senere blev Præst i Vejlbj ved Middelfart, hvor han havde den Glæde at modtage sin fordums Discipel, da denne som Biskop var paa Visitats hos ham. Derfra kom Thomas i Frederiksborg Latinskole, fra hvilken han 1654 blev Student; men da Universitetet var lukket det meste af det Aar paa Grund af den stærke Pest, som rasede, kom han først Aaret efter til at tage fat paa sine theologiske Studier; Ventetiden har han formodentlig tilbragt i Hjemmet. 1658 tog han sin Attestats, og efter i et Aarstid at have været Huslærer hos Slotsforvalteren paa Frederiksborg modtog han en lignende Plads paa Herregaarden Vedbygaard i det vestlige Sjælland, nordfor Slagelse. Her førte han i et Par Aar et fornøjeligt og selskabeligt Liv, skjønt det var i Krigens den tunge Tid, da Svenskerne huserede og hærgede paa Egnen, saa ogsaa Kingo ved en Lejlighed kom i personlig Livsfare. Fra denne Tid og fra denne Egn skrive sig ogsaa de første af hans Digte, i hvis Forfatter man dog skulde have vanskeligt ved at ane den tilkommende »Salmist i det danske Kirkekor«.

1661 modtog Thomas Kingo gejstlig Ansættelse, nemlig som personel Kapellan hos den gamle Peder Jakobsen Worm i Kirke-Helsing og Drøsselbjerg, ligeledes i Vestsjælland, ude ved Store Belt; det var Biskop Hans Svane, som 10de Søndag efter Trinitatis ordinerede ham. Han har vistnok med Nidkærhed taget sig af sin præstelige Gjerning uden dog derfor at forsage Selskabeligheden og de mange Venner, der satte Pris paa hans livlige Omgang og beundrede ham som den, der ved given Lejlighed kunde glæde Folk med sine fornøjelige Vers, der røbe en aaben Sans for Naturen, skjønt vi nutildags næppe fuldtud vilde synes om dem, noget langtrukne og snakkesalige som de ere.

1665 havde Kingo været i Kjøbenhavn og faaet Lejlighed til at prædike for Kongen, hvorpaa han indgav Ansøgning om at faae Ventebrev paa Embedet som Sognepræst i Slangerup, naar den gamle Præst Søren Poulsen Judichær døde; Ventebrevet blev udstedt 10de April, og Ventetiden trak ud til 1668. Saa døde om Sommeren, med et Par Maaneders Mellemrum, først Peder Worm i Kirke-Helsing og saa Søren Judichær i Slangerup; der er nu vel ingen Tvivl om, at Kingo kunde være bleven Worms Efterfølger, dersom han havde ønsket det, og især hvis han havde paataget sig at ægte Enken, saaledes som jo den almindelige Uskik var; men formodentlig har han vidst, at Tiden, da han kunde gjøre Brug af sit Ventebrev paa Slangerup, ikke vilde lade vente længe paa sig, og et Par Maaneder efter tiltraadte han da Embedet som Sognepræst i Slangerup og Uvelse; snart efter ægtede han Worms Enke, Sille Balckenborg, en norsk Præstedatter, der var opkaldt efter sin Faster, den berømte sjællandske Biskop Jesper Brochmands Hustru. En af Worms Sønner af et tidligere Ægteskab, til hvem Kingo altsaa paa en Maade blev Stedfader, var den ulykkelige Magister Jakob Worm, der som Præst i Viborg paa Grund af sine Smædedigte mod alle de Mægtige i Landet, ja selv mod Kongen, blev dømt til Døden, men endelig benaadet med Landsforvisning til den danske Koloni Trankebar i Ostindien; at han slap med Livet, skyldtes vistnok for en Del Kingos Forbøn, uagtet ogsaa han havde været Gjenstand for bitre Angreb af Worm. Allerede Aaret efter mistede Kingo denne sin første Hustru, og næste Aar giftede han sig igjen, atter denne Gang med en Enke, Johanne Lauritsdatter Lund, som var Enke efter Christen Petersen, Forvalter paa Frydendal og Mørkegaard; hun var fjorten Aar ældre end han og døde først i Sommeren 1694. Den 60-aarige Biskop indtraadte samme Aar for tredie Gang i Ægtestanden, denne Gang med Birgitte Balslev, Datter af Læge Chri-

stopper Balslev i Odense, en rig og smuk 30-aarig Pige; hun bragte ham Fraugdegaard i Medgift; onde Tunger, der saa tidt vare paa Spil, naar det gjaldt Kingo, vilde paastaa, at det var et længe næret Ønske, der nu efter hans alderstegne Hustrus Død kom til at gaa i Opfyldelse.

Kort efter at være bleven Præst i Slingerup tog Kingo Magistergraden, og snart efter tildrog han, der hidtil mest havde skrevet verdslige Digte, sig Opmærksomheden som Salmeforfatter. 1674 udgav han første Del af sit «Aandelige Sjungekor», der indeholdt Morgensange, som «Rind nu op i Jesu Navn, du livsalig Morgenrøde», og Aftensange, som «Aftenstjernen hisset tindrer», samt Bearbejdelser af Davids syv Bods- og Angers-Salmer; dette Værk modtoges med Glæde og Tak af Høje og Lave. Anden Del af Sjungekoret udgav han 1681, efter at være bleven Biskop; deri fandtes blandt andet saa vægtige Salmer som disse: «Far Verden, far vel», og «Sorrig og Glæde de vandre til Hobe». Det har vel nærmest været hans Digtervirksomhed, der banede ham Vejen til Fyens Bispeembede, til hvilket han udnævntes 20de Februar 1677, og hvortil han 22de April indviedes i Frue Kirke i København af Sjællands Biskop Hans Bagger. Han virkede nu som Biskop over Fyens Stift til sin Død 1703, ikke altid under de lyseste Forhold, tilmed da han i sin Embedsvirksomhed var indviklet i mange Stridigheder; og negtes kan det ikke, at han ved den Myndighed, han gjerne vilde vise, selv har bidraget til at skaffe sig Modstandere. Men af Regjeringen paaskjønnedes hans Virksomhed og Fortjenester; 1682 blev han gjort til Doktor i Theologien, efter allerede 1679 at være bleven adlet af Kongen, hvilket dog i Christian den Femtes Tid ikke var nogen saare sjelden Gunstbevisning mod en vel fortjent Mand. Kingos Vaabenmærke forestillede et Skjold, delt i to lige Dele; i den øverste var en sort Pegasus i hvidt Felt, i den nederste en gylden Halvmaane

og tre gyldne Stjerner i blaat Felt; over Skjoldet en Hjelm med to sorte Vinger, hvorfra opsteg en Arm med en Lavrbærkrans i Haanden. Det Hele skulde være et Symbol for en Digter; Pegasus har ført hans Ry op over Maanen og Stjernerne, hvorfor Kransen med Rette tilkommer ham. Dette Vaabenmærke maatte han føre som andre «rette adelige», og Ophejselsen skulde være arvelig i hans Afkom, baade mandligt og kvindeligt; denne sidste Bestemmelse fik nu i Virkeligheden ingen Betydning, idet Kingo ikke efterlod Børn af noget af sine tre Ægteskaber.

1683 blev han Medlem af den Kommission, der skulde udarbejde et nyt Kirkeritual, og samme Aar overdroges det til Kingo alene at samle og udgive en ny Salmebog, men først 1689 saae han sig istand til at lade udkomme første Del deraf, «Vinterparten», hvori han temmelig rundeligt havde betænkt sig selv, idet over Halvdelen var forfattet af ham; den blev trykt i det Bogtrykkeri, han havde anlagt i Odense. Der findes heri af ham mange uvurderlige Salmer; for blot at nævne nogle: «Enhver, som troer og bliver døbt», «Op, glædes alle, glædes nu», «Hvad er det for en Snekke», «Mig lyster nu at træde hen ned til Jordans Vand»; adskillige til Brug ved Gudstjenesten i Fastetiden over Lidelseshistorien, som «Over Kedron Jesus træder», «Se hvor nu Jesus træder hen til den Morderstad», Langfredagssalmen «Gak under Jesu Kors at staa», men fremfor alle den mægtige Paaskehymne «Som den gyldne Sol frembryder» med sit Slutningsvers, der i sig indeholder ligesom i kort Indbegreb Alt, hvad der hører til den kristne Tro «Tak for al din Fødsels Glæde» osv.

I Januar 1690 udkom en kongelig Forordning om, at den «Vinterpart», Kingo havde udarbejdet, fra næste Kirkeaars Begyndelse skulde bruges ved Gudstjenesten i alle Landets Kirker, hvori altsaa indirekte laa et Løfte om, at det Samme vilde blive Tilfældet med «Sommerparten»,

naar han engang var bleven færdig med den. Kingo fik tyve Aars Eneret paa at lade sin Bog trykke, og saaledes skulde jo alt synes at være for ham i den skønneste Orden. Men forskellige Indflydelser gjorde sig snart gjeldende ved Hove, hvor Strømmen nu begyndte at gaa ham imod; allerede en Maaned efter blev Forordningen tilbagekaldt. Naturligvis maatte dette krænke Kingo, der halvvejs følte sig i Unaade, selv om han som Tegn paa Kongens Bevaagenhed fik Rang med Justitsraader, — en for en Mand med hans Adelsskjold og i hans biskoppelige Stilling unegtelig noget løjerlig Rang og Titel! Hvor nær den hele Sag gik Kingo til Hjerte, fremlyser tydeligst af det Vers, hans skrev i flere Exemplarer af sin »Vinterpart«, som han skjænkede bort til Venner og Bekjendte:

»Gak, hudeflettet Bog, Du tør vel Plaster
finde
Og rene Sjæle, som vil dine Saar forbinde.
Gak, sjung din Sorrig hen, det tør vel blive
godt,
Thi Ære fødes tidt ud at vanartig Spot.«

Aaret efter gjorde Domprovsten i Roskilde, Søren Jonassen, et Forsøg paa at udarbejde en ny Salmebog; selv var han just ikke Forfatter af Salmer, men en flittig og dygtig Oversætter. Om ogsaa hans Salmebog kan have haft enkelte Fortrin, havde den dog sin største Mangel ved den Ensidighed, der havde bragt ham til ikke at optage en eneste af Kingos Salmer; maaske kan det derfor kaldes en vel berettiget Straf, naar heller ikke hans Udkast blev vedtaget.

1696 blev der nedsat en Kommission til at udarbejde en Salmebog, der skulde have Gyldighed hele Landet over, og skjønt i denne mange af Kingos Salmer vare udelukkede, — mange, der ikke havde videre Værd, men dog ogsaa mange, som det maa undre os at se vragede — saa er det dog Kingo, der har sat sit Stempel paa den, og ikke med Urette bærer den

Navnet »Kingos Salmebog«. Ordningen i denne var saaledes, at først stode de almindelige Salmer til Søndag, Bededag og Morgenprædiken, dernæst de særlige til hver Søndag og Festdag, endelig Salmer ved Brudevielse, Begravelser osv., hvorefter det Hele afsluttedes med Salmerne om Lidelseshistorien. I omtrent hundrede Aar var den autoriseret til Brug i den danske Kirke, og endnu benyttes den enkelte Steder, hvor Menighederne ikke have været at formaa til at give Atkald paa den, især i den sydøstlige Del af Jylland. En Del af de Salmer af Kingo, der i sin Tid bleve vragede, ere i den senere Tid blevne fremdragne af Glemsel og derved komne til deres Ret. Flere af hans Salmer bleve oversatte paa Svensk og Islandsk, ja nogle endog paa Tydsk og Latin.

Med Alvor og Samvittighedsfuldhed gik Kingo til sin Gjerning som Salmedigter, thi han vidste, hvilken Betydning Salmesang har for Menigheden. Derfor søgte han at gjøre sine gudelige Digtninge folkelige i Ordets gode Forstand, og, musikalsk som han var, søgte at han finde de rette Toner til Ordene. Han udgav Melodierne til Salmebogen, altsaa en ny Gradual, der under de forandrede Forhold nødvendig maatte kræves som en Afløser af den Gradual, som den tidligere fyenske Biskop Niels Jespersen havde udgivet, og som sluttede sig til Hans Thomissøns Salmebog.

Da Kingo udgav første Del af »Sjungekoret«, ledsagede han dette Værk med en Tilskrift til Kongen; han gjør deri Rede for sin Bogs Tilblivelse, bl. A. med følgende Yttringer: »Mit Forsæt har aleneste været dette, at jeg Gud til Ære og mine Medkristne til Opbyggelse, kunde give dem Anledning udi Morgen- og Aftensange at ihukomme de særdeles Sukke, som de ikke alene for sig selv, men ogsaa for Guds Kirkes og vor rene evangeliske Lærdoms Flor og Fremgang, saavel som for Eders kongelige Majestæts Arvehus's Lyksalighed, og det gemene bedstes Fremtarv

ere skyldige at udøve«. Medens saa mange Salmeforfattere baade før og senere mest benyttede udenlandske Salmer, som de oversatte, havde Kingo Blikket aabent for, at de oprindeligt danske Salmer sikkert maatte gjøre størst Indtryk paa Menigheden; derfor træffe vi hos ham kun forholdsvis faae Oversættelser. Han skriver: »De Danskes Aand er dog ikke saa fattig og forknytt, at den jo kan stige lige saa højt mod Himlen som Andres, alligevel at den ikke bliver ført paa fremmede og udlændiske Vinger«. Hvor højt han satte det danske Sprog i hine Dage, da Tydske-riet var nær ved at faae Overhaand herhjemme, se vi i det bedste Bevis paa ved den Tilegnelse han med anden Del af Sjungekoret sendte Christian den Femtes tydskfødte Dronning; han roser hende, fordi hun »med en fri og fuld Kjærlighed ej alene elsker vort Folk, men ogsaa vort Sprog«, hvorved hun »gjør Mange af dem skamrøde, der have, maaske i 30 Aar, ædt Fædrelandets Brød uden at have villet lære 30 danske Ord»; »de indbilde sig«, siger han videre, »at det er et Vadmels Sprog og derfor gide ej tage det paa deres Silketunger»; »jeg for min Ringhed og det Pund, som er mig betroet, tragter efter at lægge tilbørlig Vind paa vort kjære, ældgamle Moders-Sprog, sær udi aandelige Sange og sær udi andre Maader, som Tiden næst Guds Hjelp skal udvise.»

Har end Kingo havt mange Venner baade blandt Høje og Lave, saa havde han dog ogsaa Fjender og Misundere, der søgte paa enhver Maade at gjøre ham Livet surt. Kingo var en praktisk Mand, og det kunde der nok trænges til i Fyens Stift, hvor det ved hans Overtagelse af Bispeembedet stod maadeligt til i flere Retninger, saaledes med Kirkernes og de offentlige Stiftelsers Regnskaber; men ved sin Virksomhed kom han gjentagne Gange i Strid med Stiftamtmanden Winterfeld, der vilde blande sig i Sager, som efter Kingos Mening vare ham uvedkommende; Regjeringen nødsagedes til at nedsætte en Kommission,

som skulde træffe Bestemmelser om Grænserne for den gejstlige og den verdslige Øvrigheds Pligter og Rettigheder. Ja, selv Kirkegaarden havde været Skuepladsen for et meget iøjnefaldende Sammenstød mellem dem; 1693 var Muren om St. Hans Kirkegaard meget brøstfældig; Kingo lod den da istandsætte og gjorde selv Forskud for Betalingen, men Stiftamtmanden lod igjen det rive ned, som Kingo havde ladet bygge op; Kingo klagede selvfølgelig derover til højere Vedkommende, og Kongen befalede, baade at Stiftamtmanden skulde igjen lade det Nedrevne bygge op og desuden erstatte Kingo hans Udlæg. Flere andre ubehagelige Sager havde de to Mænd imellem hinanden, men alene af det Ovennævnte vil det være indlysende, at der aldrig kunde komme noget godt Forhold mellem dem. Ogsaa med Odense Magistrat havde han nogle Rivninger, og det lader til, at om han end i Reglen har havt den formelle Ret paa sin Side, og derfor fik Medhold fra Regjeringen, har han dog vistnok ofte været mere paastaaelig i mindre Ting og temmelig ligegyldig i Sager, end det just var fornødent.

Som Kingo i sine Skrifter gjentagne Gange holder paa Modersmaalets Ret og værner derom, hvilket i de Tider nok kunde være nødvendigt, saaledes vakte det naturligvis hans Harm, da 1692 Præsten i Nykjøbing paa Falster Gregers Zimmer havde taaet isinde ved nogle Lejligheder at prædike paa Tydsk; dette indberettede Kingo til Regjeringen, og da der var andre Ting, som Præsten havde paa sin Samvittighed, blev hele hans Synderegister draget frem med det samme, hvorpaa Kongen resolverede i Statsraadet, at »Præsten skal der ved Biskoppen gives en Reprimande«, og Befaling derom blev udfærdiget til Biskop Kingo, der næppe har undladt at gjøre Tilrettevisningen saa eftertrykkelig som mulig. Derimod kunde han ikke afværge, at der i 1700 indførtes nogen tydsk Gudstjeneste i Odense, hvor der vel ogsaa nok kunde være mere Trang

dertil, dels for Garnisonens Skyld, dels for de ikke faa tydsktødte Familier, som havde slaaet sig ned der i Byen.

Medens tidligere den, der havde voldt ham flest Bryderier, var Præsten Jakob Worm, paa en Maade hans Stedsøn, saa var den, der skulde forbitre Kingos sidste Aar, ogsaa en Slægtning, Jørgen Carstens, fra 1699 Stiftsprovst i Odense, forhen gift med en Søster til Jakob Worm. Hvis det, hvad der er rimeligt nok, er Kingo, som har bevirket Carstens' Ansættelse i Odense, maa han bagefter mange Gange have fortrudt det. Det gode Forhold slog snart om i sin Modsætning; begge vare de stridbare, men Carstens var uden Sammenligning den, der gav størst Anledning til Striden, og hans Anmasselse og Paastaaelighed havde en betydelig Tilsætning af Malice, som ogsaa gjorde, at Samtiden var meget ugunstigt stemt imod ham; der var vistnok Frygt i Stiftet for, at han skulde blive Kingos Eftermand, da han havde meget formaaende Beskyttere; men hans Optræden mod Kingo havde været saadan, at der ikke blev Tale derom. Begyndelsen til Sammenstødet foranledigedes ved en i og for sig ubetydelig Embedssag, men denne drog snart andre Stridigheder efter sig, og Krigen brød ud i lys Lue. En Kommission blev nedsat, som erklærede, at Carstens havde gjort sig skyldig i Foragt, Formastelse og Opsætsighed mod sin Biskop og dømte ham til at gøre Kingo offentlig Afbigt paa Landemodet og erlægge en Pengeaøde. Men Striden blussede op igjen under nye Former, og Carstens blev endog beskyldt for Forfalskning af Landemodesprotokollen. Kingo tog sig denne Sag meget nær, og det er nok muligt, at den har fremskyndet hans Død. Thi netop indtil 1700 havde han været en rask og meget rørig Mand, der tilbragte lang Tid af Aaret paa sine Visitatsrejser, og det taalte han godt; men da begyndte flere Skrøbeligheder at indfinde sig, især Stenmerter og Rosen; i et Par Aar gik det nogenlunde, men han har næppe kunnet taale

de Rejser, han gjentagne Gange maatte gøre til Kjøbenhavn for Retssagens Skyld. I Maj 1703 rejste han sidste Gang dertil. ledsaget af sin Hustru, men han blev meget syg og maatte jevnlig holde Sengen, og da han endelig naaede hjem til Odense, var han i en saa svag Tilstand, at han næsten ikke kunde komme udenfor Bispegaarden. Trods to dygtige Lægers Flid gik det dog stadig nedad Bakke, og det var ikke vanskeligt at forudse, at hans Dage ikke vilde blive mange; han blev nu stadig sengeliggende, men bar sin Sygdom med Taalmodighed og Gudhengivenhed; »det kan dog ikke gaa af uden Smerte og Strid, før de to Venner, Sjæl og Legeme, skilles ad«, sagde han. Da han følte, at Døden nærmere sig, sendte han Bud til Carstens med Bøn om, at han vilde komme, for at de kunde forsones med hinanden, men Budet »blev hindret«, sagdes der; Sagen var nok den, at Carstens ikke vilde komme; Kingo erklærede da, at han dog døde som Carstens' Ven af Hjertet. En Aften i Mørkningen vaagnede han af et let Blund med de Ord: »Herre Gud, imorgen faae vi en smuk Musik at høre«, og næste Dag, Søndagen den 24de Oktober 1703, medens Kirkeklokkerne ringede sammen til Højmesse, hensov han blidt og roligt.

Liget blev ført til Fraugde Kirke; et prægtigt Gravmæle viser Stedet; men den egentlige Højtidelighed fandt Sted 29de November i St. Knuds Kirke, hvor en overordentlig talrig Forsamling havde givet Møde. Talen blev holdt af Viborgs unge Biskop Bartholomæus Deichmann, der kjendte ham, da han, om end kun en kort Tid, havde været Stiftsprovst i Odense. Ligtalen, der næste Aar blev udgivet, er paa en Maade et Mesterværk, der sikkert har gjort et dybt Indtryk paa alle Tilstedeværende. Deichmann søgte som sin Hovedopgave at stille Kingo paa den rette Plads baade som Biskop og Menneske, overfor Samtid og Eftertid, overfor Venner og Fjender; og har Carstens været tilstede

i Kirken, hvad han dog vel næppe har kunnet undlade, har han vist ikke følt sig helt vel tilmode; thi Deichmann lagde ikke Fingrene imellem i Omtalen af Kingos Fjender.

Det var mere end tomme Ord, naar der ved hans Jordefærd blev sagt: »Denne Prædikestol, dette Tempel, denne Skole kan bære Vidnesbyrd om, at han taledes vel; enhver, der hørte ham, maatte bekjende ved hver Tales Ende, hvad Skriften siger om Apollos: Denne var en veltalende Mand og mægtig i Skrifterne! Naar han som en Boanerges eller Tordens Søn kom til os i det stærke Vejr, med Sinais Ild og Lovens Torden truede vore Samvittigheder, eller som en Barnabas eller Trøstens Søn kom til os i det stille Vejr og den sagte Lyd og forbandt de sønderlagne Hjerter, taledes han da ikke Livets Ord, var hans Hjerte ikke fuldt af Tro, hans Ord fuldt af Kraft?»

Mange Øjne Landet rundt havde i lange Tider hvilet paa Kingo; det store Værk, han havde for, blev paaskjønnet eller dog beundret selv af Lægfolk, der ellers ikke havde stor Forstand paa Digtekunst. Han var meget anseet baade som en nidkjær Tilsynsmand i sit Stift, og hvad Deichmann jo omtalte, som en dygtig Prædikant, men han har mærkværdigt nok ingen Prædikener efterladt paa Tryk, undtagen en Ligtale; men saa meget desto mere meddelte han i bunden Stil, ikke alene Salmer, men ogsaa andre Digte; selv fra hans Alderdoms Dage har man saadanne. Han stod i venskabelig Forbindelse med flere

af Datidens bedste Mænd her i Landet og var en behagelig Selskabsmand; men heller ikke i saa Henseende manglede det paa Kritik; man syntes, at han var mere livlig og munter og mere glad ved Damselskab, end det var passende for en Biskop. Hvad man især mente at kunne dadle hos ham, var, at han skulde være nærig, sætte mere Pris paa »Rigdom og Guld, Jorderigs Afgud i skinnende Muld«, end det sømmede sig; maaske har det været Tilfældet, men ogsaa kun maaske; i hvert Tilfælde vides det, at han ogsaa mange Gange har været rede til at hjælpe, naar han fandt det nødvendigt. Og, som Deichmann sagde i Ligtalen: »Har ikke ogsaa Solen sine Pletter?»

Bispinde Kingo maatte værges og værne sin Mands Minde og Ære mod de Angreb, der efter hans Død bleve gjorte paa ham, idet Carstens end ikke kunde lade ham ligge med Fred i hans Grav. Hun, der jo var en rig Enke, ægtede nogle Aar efter Kaptajn, senere Justitsraad, Christian Bircherod, hvem hun fødte en Søn Thomas Kingo Bircherod, som dog kun blev et Aar gammel; hun døde 1744 som Enke. Da Frederik den Fjerde hørte om Bispindens Giftermaal med Kaptajnen, ytrede han til en af Hoffolkene: »Bedre en levende Hund end en død Løve, siger man; bedre en levende Kaptajn end en død Biskop.«

Der er rejst Mindesmærker for Kingo i Odense, i hans Fødeby Slangerup, i Jægerspris Sløtshave og maaske flere Steder; men det bedste og uforgængeligste Minde har han selv sat sig — sine Salmer.

Christian Rudolph Müller.

(1703—12).

Man skulde have ventet, at i de Aarhundreder efter Reformationen, da Forsøg paa Danmarks Germanisering greb om sig i en uhyggelig Grad, mange Bispesæder vare blevne besatte med Tydskere. Dette var dog heldigvis langt fra Tilfældet; de Tydskere, som siden Reformationen have været Biskopper i Danmark, ere snart talte; og kun et Par enkelte af Biskopperne have ikke været det danske Sprog helt mægtige: Tydskeren Hans Vandal, den første lutherske Biskop i Ribe, 1537—41, der paa sine Visitatsrejser bestandig maatte have en Præst med sig som Tolk, og C. R. Müller i Fyen, der vel var født i Kjøbenhavn, men af tydsktalende Forældre og af tydsk Herkomst. Derimod synes slige sproglige Ulemper ikke at have fulgt med de to senere tydskfødte Biskopper, H. F. Janson, (1789—1805 Biskop i Aarhus) og F. Münter (1808—30 Biskop i Sjælland), skjønt denne sidstes Sprog ikke var helt frit for Germanismer.

Christian Rudolph Müller fødtes 13de November 1651 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader, Johan Müller, 1649 var bleven Professor juris; 1661 blev han Borgmester i Flensborg og døde 1672; Moderen, Agnete von der Lippe, var Datter af en først kurlandsk, senere dansk Diplomat Christopher von der Lippe.

Han gik først i Frue Skole i Kjøbenhavn, men da Faderen flyttede til Flensborg, blev Sønnen sat i Flensborgs lærde Skole; derfra kom han til Gymnasiet i Danzig og studerede saa i tre Aar ved Universitetet i Königsberg. I nogen Tid opholdt han sig i Kjøbenhavn som Huslærer hos Gehejmeraad von Stöcken, men allerede 1675, da han altsaa ikke havde fyldt 24 Aar, blev han Feltpræst ved et holstensk Dragonregiment og var med det

tilstede ved Wismars Belejring. Mod Slutningen af samme Aar beskikkedes han til Hjælpepræst i Neuenbrook i Holsten, og her ægtede han Enken efter Formanden Johan Birkenbusch, Cecilie Margrethe Clüwer, hvis Fader, Marcus Clüver, var Borgmester i Krempe. Han maa snart have gjort sig mere end almindelig bekjendt i en videre Kreds, da der nemlig 1681 rettedes Opfordring til ham om at rejse til Amsterdam for at holde Prøveprædiken i den derværende tydske Menighed, men han undslog sig, ligesom han heller ikke vilde søge at blive valgt til Præst i Glückstadt, hvad der var tilbudt ham. Derimod blev han 1684 udnævnt til tydsk Hofpræst i Kjøbenhavn og var fra 1695 tillige Professor ved det derværende Ridderakademi. 1700 blev han af Kongen udnævnt til Dr. theol. 1691 døbte han i Kjøbenhavn fire indfødte Indianere. Han var meget yndet af Frederik den Fjerdes Dronning, Louise af Mecklenborg, men Hoffolkene satte saa meget desto mindre Pris paa ham, da de kededes ved hans lange og langtrukne Prædikener, der ofte varede halvanden Time. Det har vel derfor været med Glæde, at han 20de Oktober 1703 tog mod Udnævnelsen til Biskop i Odense, til hvilket Embede han indviedes 16de Marts 1704 af Sjællands Biskop Henrik Bornemann, ligesom det 8de Febr. 1711 faldt i hans Lod at indvie Bornemanns Efterfølger Christen Worm.

Det var ikke lykkelige Aar, C. R. Müller tilbragte som Biskop i Odense, men for største Delen var det hans egen Skyld. Der er med god Grund sagt om ham, at han var »en besynderlig upraktisk og konfus Mand«, men det har han desværre ikke selv følt; tvertimod har han sikkert ment om sig selv, at han maatte være

godt inde i juridiske Sager, siden hans Fader havde været juridisk Professor! Han havde da ogsaa i sin hele Bispetid den ene Proces efter den anden, og kun sjældent faldt de ud til hans Fordel. Som oftest har der staaet daarlige Raadgivere bagved, som have gjort deres til at faae Biskoppen ophidset; den Mand, til hvis Raad han i alle de Aar, han var i Odense, villigt laante Øre, og som støbte Kuglerne, Biskoppen skjød ud, var den i Omtalen at Kingo nævnte Stiftsprovst Jørgen Carstens. Strax efter at Müller var udnævnt til Biskop, blev han opægget til en usømmelig Retstrætte mod Kingos Enke, idet han klagede over Urigtighed i Hospitalernes og Skolernes Anliggender, over at Stiftsmidlerne vare i Uorden, over at Biskoppen ikke havde brugt de Penge, der vare ham tillagte til Bispegaardens og nogle Kirkers Vedligeholdelse osv.; ja, det gik saavidt, at dersom det var sandt, hvad Kingo blev beskyldt for, vilde han ikke have kunnet ligge som en ærlig Mand i sin Grav; der blev nedsat Kommissioner til at undersøge og bedømme de forskellige Sager; men Udfaldet blev, at det bevistes, at Kingo Intetsomhelst havde forskyldt, ja i Dommen fandtes der Udtalelser, som ingenlunde vare behagelige for Ophavsmændene til denne forargelige Sag. Med Stiftets Præster og Degne kunde han heller ikke forliges og trak som oftest det korteste Straa; en særlig vidtløftlg Proces endte 1710 med, at han af Højesteret dømtes til at betale en Degn 100 Rdlr. for tilføjet Spot og Skade. Paa en Maade fik Biskoppen i en Sag en Slags Oprejsning, ganske vist først efter sin Død: Præsten Matthias Hoff i Svanninge havde i Biskoppens sidste Leveaar en Sag for Højesteret, hvor den fik et for Præsten mindre gunstigt Udfald; efter Biskoppens Død skrev Hr. Hoff til Bispeenken et uforskammet Brev, hvori han omtalte den Afdøde som sin »store Hader og Forfølger«; hun lod ham stevne

for Provsteretten, der 18de Juli 1713 afholdtes i Vester-Skjerninge Vaabenhus, hvor han da blev tilholdt at efterkomme Højesteretsdommen og ved næste Landemode tilbagekalde sine Beskyldninger mod den afdøde Biskop samt betale 8 Rdl. i Sagsomkostninger.

Biskop Müller vilde gjerne have indført Konfirmationen som almindelig Kirkeskik, saaledes som den allerede 1691 var indført i Hertugdømmerne; ved et Landemode i April 1706 forelagde han Gejstligheden sine Spørgsmaal derom; de fleste misbilligede det, og paafaldende er det, at det af Alle betragtedes som noget helt nyt og uvant, da det dog vitterligt mange Steder tidligere havde været Skik, om end ikke lovbefalet, at de unge Mennesker bleve prøvede i deres Kristendomskundskab før deres første Altergang; da han saaledes hos Stiftets Gejstlighed ikke fandt den Deltagelse, som han formodentlig havde ventet, trængte han ikke videre paa i denne Sag. Derimod lykkedes det ham og den tydskefødte Stiftamtmand Pritzbuer 1707 ved et Andragende til Kongen »paa deres Vegne, som ere af den tydske Nation og opholde sig her i Odense og endnu ikke ere det danske Sprog fuldkomment mægtige«, at opnaa kongelig Tilladelse til »en ugentlig Prædiken i St. Hans Kirke, dog efter den danske Kirkes Ritual.«

I hans Ægteskab fødtes mindst fem Børn, af hvilke en Søn, Marcus Müller, der var født 1681, fra 1724 til sin Død 1731, var Biskop i Bergen, men efter den almindelige Mening var langt fra at være den Stilling voxen. En Datter blev gift med Præsten i Vesterborg paa Lolland, Jan Samuel; under et Besøg hos dem døde Biskoppen 12te Januar 1712, mærkelig nok ikke i Præstegaarden, men i »Hospital«t, hvor han for større Roligheds Skyld havde lagt sig. Han blev ogsaa begravet i Vesterborg. Hans Enke overlevede ham til 1715.

Christian Muus.

(1712—17).

Christian Muus er den første af de to Nordmænd, der kom til at beklæde Fyens Bispestol. Han blev født 26de Oktober 1656 i Kristiania, hvor hans Fader, Søren Muus, der døde 1692 eller 1694, var Kjøbmand; Moderen Øllegaard Olufsdatter døde 1703 i Huset hos Sønnen, medens han var Biskop i Ribe. 1675 blev han Student fra Kristiania Latinskole, studerede derpaa i Kjøbenhavn, hvor han Pinsedag 1677 i Trinitatis Kirke holdt en Prædiken paa Latin, tog samme Aar først theologisk Attestats med Berømmelse og derpaa Magistergraden, da han endnu manglede et Fjerdingaar i 21 Aars Alderen. Om Efteraaret drog han tilbage til Norge i den Tanke derfra næste Aar at tage til Holland for at besøge fremmede Universiteter, men kom først paa Rejse i Foraaret 1679 og naaede ikke længere end til Hamborg, da han, istedetfor at blive Lektor i Theologi ved Gymnasiet i Kristiania, hvilket halvejs havde været lovet ham, blev kaldt tilbage for at blive Præst i Urskov i Kristiania Stift, 1686 i Aas i samme Stift, 1693 Provst og 1694 Stiftsprovst i Kristiania; disse Udnævnelser skyldtes for en Del den Gunst, han nød hos Frederik den Tredies uægte Søn Ulrik Frederik Gyldenløve, som i en Aarrække var Statholder i Norge, og hvem han overvældede med Smiger baade i ubunden og især i bunden Stil. Thi han var i Besiddelse af den Gave at kunne lave let flydende Vers, som ved given Lejlighed nok kunde gjøre deres Virkning; at skrive en Ansøgning om et Embede paa Vers blev i de Dage anseet af de højere staaende som en særlig Høflighed, man gjerne tog Hensyn til, og endnu hen i det nittende Aarhundrede kunde det ske, at en Mand indgav en Ansøgning til Kancelliet i bunden Stil og virkelig fik sit Ønske opfyldt.

Man skulde tænke, at Chr. Muus, der jo i en forholdsvis ung Alder var kommen i en god og anseet Stilling i sit særlige Hjemland Norge, vilde være forbleven der for at vente paa en norsk Bispestol; men han mente anderledes. Da den Ribe Biskop Ancher Anchersen 19de Juni 1701 var død efter et kort Sygeleje, indsendte Muus allerede 2den Juli, altsaa sagtens lige efter, at Underretningen om Dødsfaldet var kommen til Norge, til Kongen sin Ansøgning om Ribe Bispedømme:

»Stormægtigste Monark, Bisp Anker siges
død
Og Riber Stift vakant; Ens Død en Andens
Brød;
Vil Gud, Kong Frederik, jeg bliver lykkelig,
Indtil jeg ogsaa dør, jeg takker ham og
Dig.«

Da han 6te August var bleven udnævnt, sendte han Kongen følgende Takskrivelse:

»Stormægtigste Monark, som af Guds For-
syns Drift
I Naade kaldte mig herfra til Riber Stift,
I Støvet for Din Fod min Pen sig bøjer ned
Og takker Gud og Dig for samme Vær-
dighed.«

Kuriøst nok havde Præsten Gert Wienecken ved Holmens Kirke ogsaa ansøgt om Bispeembedet i Ribe paa Vers, der ligne Muus' i saadan Grad, at man maa tænke, det næsten har været en staaende Formel:

»Stormægtigste Monark, Bisp Anker siges
død;
Hjelp fattig Holmens Præst til dette Stykke
Brød«;

men Kongen siges at have skrevet paa Ansøgningen:

»Ærværdig Mester Gert, Bisp Anker er
vel død;
Men Du ej værdig til at nyde saadant
Brød.«

Den lille poetiske Gave, eller rettere den Færdighed i at rime, som Chr. Muus var i Besiddelse af, benyttede han ved mange Lejligheder, saaledes til at skildre Begivenheder i Kongehuset, naturligvis i højtravende Toner.

Det kan nok være; at Biskop Muus mangel Gang senere i Livet har ønsket, at han aldrig var kommen tilbage til Danmark; thi det var ikke lykkelige Aar, han tilbragte her som Biskop, hverken i Ribe eller senere i Odense, og det kan ikke skjules, at han for en stor Del selv havde Skyld deri.

Han kom først ved Pinsetid 1702 til Ribe, hvor hans gamle Moder allerede tidligere var indtruffet med nogle af hans Børn. Han havde, kan man godt sige, det Uheld, at hans Formand, Biskop Ancher Anchersen havde været almindelig afholdt baade af Gejstligheden i Stiftet og af Ribe Bys Borgere for sin milde og jevne Optræden, og nu var man rede til at drage Sammenligning mellem den døde og den levende Biskop, men denne faldt ikke ud til Fordel for den sidste, hvem man almindelig beskyldte for Hovmod og Pengegriskhed. For en Sikkerheds Skyld lod han allerede i Ribe de Mænd, han ordinerede til Præster, give en skriftlig Erklæring om, at de Intet havde ydet ham for at komme i gejstlig Stilling. Man beskyldte ham for at have paalignet Gejstligheden Skatter, som han saa benyttede til sin egen Fordel, og ligeledes mente man almindelig, at naar han kom omkring paa sine Visitatser, benyttede han Lejligheden til af Præsterne at laane Bøger, som han altid glemte at levere tilbage; det gik endog saa vidt, at det blev en Talemaade »at muse« i Betydningen at laane Bøger. Forøvrigt rettedes den samme Beskyldning mod hans samtidige Bartholomæus Deich-

mann, som 1700—12 var Biskop i Viborg og 1712—30 i Kristiania, og som i Frederik den Fjerdes Tid spillede en meget betydelig politisk Rolle. Det fortælles, at da Biskop Muus engang var paa Visitats — men om det var i Ribe Stift eller i Fyens Stift, berettes ikke — hos en Præst, der var bekendt for at eje et stort Bibliothek, blev Biskoppen meget forbavset over i Præstens Studereværelse at se de tomme Reoler staa og gabe ved Væggene; paa Spørgsmaalet om, hvor de mange berømte Bøger vare, som han havde haabet at se, viste Præsten ham nogle Sække, der vare hængte op under Loftet, samt nogle tilspigrede Tønder og Kasser; og da Biskoppen videre spurgte, hvorfor han dog gjemte sine Bøger paa saadanne underlige Steder, svarede Præsten, at det var for at have dem i Fred for *Mus*, hvilken Spydhed Biskop Muus forstod saa godt, at han for Fremtiden blev helbredet for denne sin Svaghed.

Mest Bryderi havde Biskop Muus af en Æventyrer ved Navn Anders Pedersen Harkroug, der var kommen til Ribe omtrent samtidig med Biskoppen for at restaurere Malerier i Kirkerne og andetsteds; han var født 1663 og af god Familie; hans Fader, der havde været Provst og Præst i Øster- og Vester-Hassing i Vendsyssel, var Sønnesøn af Aarhus Stifts femte Biskop (1593—1627) Jens Gjødese eller Ægidius; han havde først været Lakaj, derpaa Skriver, saa havde han lært Malerprofessionen og rejst i Tydskland, senere var han bleven Toldvisitør i Ribe, og han søgte om Bestalling som Prokurator, hvilket dog blev ham negtet; han var i alle Retninger en daarlig Person, ogsaa i moralsk Henseende; onskabsfuld og løgnagtig var han i høj Grad og synes at have gjort det til sit Livs Opgave i alle Maader at fortrædige Muus. Da denne, som anført, havde mange Fjender og hans Optræden baade som Biskop og som Menneske sikkert har ydet mange Blottelser, var Anders Harkroug et villigt Red-

skab til at skade og chikanere ham; og der er ingen Grund til at tvivle om, at det har været ham, som har staaet bag ved den Klage, der blev indgivet til Regjeringen over Biskoppen, og som ogsaa havde til Følge, at det 1711 blev befaleet, at Forholdene skulde undersøges ved en dertil nedsat Kommission. Man har undret sig over, at Biskoppen 1712 blev forflyttet til Odense Bispestol, men Sagen har formodentlig været den, at Regjeringen har anseet det for heldigst, at han kom ind under andre Forhold i et andet Stift, og saa har den vel ladet Undersøgelserne standse; i hvert Fald vides det ikke, at Kommissionen har afgivet nogen Erklæring.

Men dersom Meningen og Haabet har været, at det skulde gaa bedre paa Fyen end i Jylland, da skuffede man sig højlig; det gik snarere værre end bedre, og dertil har vel bidraget, at hans stadige Plageaand Anders Harkroug flyttede efter ham til Fyen, hvor han fik Ansættelse som Fyrværker ved Artilleriet, og bestandig vedblev at forfølge ham og opægge Andre imod ham, saa den stakkels Biskop levede paa Fyen i Kiv og Strid og stadige Processer, men for en stor Del laa Skylden hos ham selv. Og hans mærkværdigt udfordrende Optræden rygtedes snart paa højere Steder, saa engang, da Kongen rejste gennem Fyen og Biskoppen gjorde ham sin Opvartning, skal Kong Frederik have givet ham en haard, men velfortjent Irettesættelse og Formaning om dog for Fremtiden at bære sig anderledes ad; men Meget hjalp det ikke. 1717 indgaves der igjen en anonym Anklage, denne Gang baade mod Stiftamtmanden, mod Biskoppen og hele Odense Gejstlighed; Biskoppen blev bl. A. beskyldt for at have taget ulovlig Skat af Præsterne og for at have holdt Horehus, idet hans Tjener havde besvangret en af Pigerne i Bispegaarden; skjønt Anklagen var anonym og altsaa rettest burde have været henlagt, uden at der var blevet taget Notits af den, blev der dog nu igjen

nedsat en Kommission for at undersøge Forholdene; at det har seet truende nok ud for Biskoppen, fremgaaer af den Yttring af et af Kommissionens Medlemmer, den theologiske Professor Hans Bartholin, at han haabede nok at skulle komme til at »banke Støvet af Bispens Fløjelskjortel«. Kort efter skulde der holdes Jubelfest for 200-Aaret efter Reformationens Begyndelse; Biskop Muus skulde prædike i St. Knuds Kirke, men alle de Ærgrelser og Krænkelser, der vare overgaaede ham, havde saaledes nedbrudt ham, at han ikke magtede at føre Jubelprædiken tilende, saa den gik istykker. I December foretog han sig, svækket som han var paa Sjæl og Legeme, en Visitatsrejse til det sydlige Fyen, men han døde 10de Decbr. 1717 i Frue Præstegaard i Svendborg, hvor den Stue, i hvilken han døde, længe gik under Navnet Bispestuen. Sognepræsten Poul Jakobsen Langeland udbad sig af Magistraten at faae de Udgifter erstattede, som han havde havt i den Anledning og derved, at Biskop Muus to Gange om Aaret paa sine Visitatsrejser til og fra Lolland havde logeret hos ham.

Som det tilstrækkeligt tydeligt vil fremgaa af det ovenfor anførte, var Biskop Muus langt fra at være almindelig yndet, og han er bleven meget ufordelagtigt bedømt, om end vistnok i flere Henseender med Urette eller Overdrivelse; der maa dog ogsaa mindes om, at da han var bleven forflyttet fra Ribe til Odense, var der der endel Præster i Ribe Stift, som udtalte deres Beklagelse derved, da de nødig vilde have været af med ham. Og naar det stadig hedder, at han benyttede sit Embede til at berige sig paa en mindre hæderlig Maade, maa det dog tilføjes, at han efterlod sin Familie i meget trængende Omstændigheder, saa den Beskyldning synes ikke at kunne have havt synderligt paa sig.

Han var en kjærlig og omhyggelig Familiefader og en god Søn mod sin gamle Moder, der døde hos ham i Ribe Bispegaard. Han var gift mindst to, maaske endog tre

Gange. Naar det i en Slægtfortegnelse over Familien Bering (tra 1749) skrives, at en Datter af Borgmester og Landstingshører Frands Bering i Viborg, Maren, var Biskop C. Muus's første Hustru, er dette dog vistnok temmelig tvivlsomt, om det forholder sig saaledes, da alle andre Kilder tie derom, eller om maaske, hvad ikke saa sjældent sker, Familietraditionen har været unøjagtig og vildledende. Hvis det virkelig forholder sig saaledes, maa han første Gang være bleven gift i en meget ung Alder, idet han nemlig 8. Juli 1680, altsaa ikke 24 Aar gammel, ægtede Helle Christensdatter, hvis Fader Christen Christensen var Byfoged i Christiania og hvis Moder var af den adelige Familie Ahlefeld; denne hans Hustru døde 1701 og var Moder til 3 Sønner og 3 Døtre, af hvilke 6 Børn dog de 3 døde kort efter Ankomsten til Ribe; 1703 blev Datteren Øllegaard gift med Præsten i Hjerm Jens Jermin, der tillige var Gods-ejer og ejede Ausumgaard, hvilket Gods af hans Søn, som 1750 blev optaget i Adelstanden, oprettedes saa et Stamhus for Efterkommerne. Biskop Muus ægtede 19. April 1702 i Christiania Vibeke Lund, Datter af Justitiarius i den derværende Overhofret, Christian Lund; hun døde først 1755 i Odense, hvor hun levede i trange Kaar med to Døtre; tre Sønner af dette Ægteskab døde som smaa. I sine Optegnelser om Børnenes Fødsel anfører Biskoppen samvittighedsfuldt, under hvilke Stjernebilleder Børnene vare fødte.

Denne sin sidste Hustru elskede Biskop Muus ganske overordentligt, og han priser hende i saa høje Toner, at det ialtfald ikke falder ganske i vor Tids Smag, naar han skriver: «Gud, der har givet mig denne Hustru, der til min store Ære og til mit Hjertes alsomstørste Glæde og Fornøjelse er Dyden selv, saa hjerteædel og ejegod og med saa store Kvaliteter og

Dyder begavet, at dersom jeg kunde foreskrevet min Gud, hvorledes han skulde giftet mig, havde jeg glemt meget, som hans Forsyn og Naade har ihukommet og udi denne Himmelgave forlent og beskæret mig og mine Børn. Gud, der saaledes har opfyldt mit Hjertes Begjæring i de timelige Ting, velsigne vort Ægteskab og give mig den Naade, at jeg saaledes sætter Pris paa denne uskattefulde Skat og for mig og mine Børn umistelige Ægtefælle, at jeg ikke for mine Synders Skyld skulde miste hende, men at hun maa leve og være mit Hus's Ære og min Alderdoms Trøst.

Jeg meget ventede, men har langt mere funden,
Derved min Hjertesorg aldeles er forsvunden;
Saa from og ejegod, saa dydig er min Brud,
At ingen bedre kan begjæres ud af Gud».

Hun var ham ogsaa en god Hustru, der, som det hedder, «brugte sine Fuldkommenheder til at styre hans Sinds naturlige Heftighed» — hvad der unegtelig nok kunde gjøres behov.

I St. Knuds Kirke stod i det Mindste til henimod Midten af det nittende Aarhundrede, og maaske endnu længere, en simpel Kiste, hvori gjemtes Levningerne af en Dame med to balsamerede Katte. Hvem denne Dame har været, derom vare Meningerne delte; Nogle sige, at det var Liget af Bispinde Muus, som i levende Live havde holdt utrolig meget af Katte, og da hun mærkede, at Døden nærmede sig, begjærede hun, at hendes to Yndlingskatte maatte følge med i hendes Kiste; Andre mente, det var en Frøken von Westen, atter Andre, at det var Karen Stephansdatter Rahm.

Jakob Lodberg.

(1718—31)

Jakob Lodberg var født 27de September 1672 i Roskilde, hvor hans Fader Christen Lodberg, en Bondesøn fra det fattige Flyvesands-Sogn Lodbjerg i Thy, den Gang var Domprovst; fra 1681 til sin Død 1693 var han Biskop i Ribe; hans Moder, der først døde 1714, hed Johanne Eiler^tz. Med Faderen fulgte han til Ribe, i hvis Latin-skole han først gik, men kom derfra til Fredericia, og blev herfra Student 1687; efter at have fuldendt sine theologiske Studeringer var han en kort Tid Hører ved Ribe Skole, men fik 1690 Lejlighed til at rejse udenlands og opholdt sig et Par Aar i England. Det har næppe været uden Hensigt, at netop England blev valgt som Maalet for hans Rejse; thi den engelske Prinsesse Anna, der 1702 besteg Englands Throne, var 1683 bleven formælet med den danske Prins Jørgen, Kong Christian den Femtes Broder; og til denne Prins Jørgen havde Jakob Lodbergs Fader været knyttet i flere Aar fra 1665, først som hans Huslærer, dernæst som hans Ledsager og Konfessionarius paa en lang Udenlandsrejse, og han havde skilt sig ved disse Hverv til Alles fuldkomne Tilfredshed. Naturligvis fik han Adgang til det engelske Hof, hvor han blev vel modtaget af Prinsen, som med Venlighed mindedes hans Fader, og da han efter et Par Aars Forløb vendte tilbage til Fædrelandet, medbragte han en anbefalingsskrivelse fra Prins Jørgen til Broderen, den danske Konge, der ogsaa tog sig af ham og gav ham et Kanikedømme ved Ribe Domkirke, hvilket netop var blevet ledigt ved hans Faders Død 1693. Saa havde den unge Mand jo noget at kunne leve af foreløbig, men allerede 1695 blev han udnævnt til extraordinær Professor i Filosofi ved Universitetet med Løfte om senere at skulle blive

theologisk Professor; da der imidlertid ingen Embedsledighed var eller snart kunde ventes, tog han 1699 mod Embedet som Lektor i Theologi ved Domsolen i Aarhus, og 1701 blev han udnævnt til Stiftsprovst i Kristiania efter Christian Muus, som var bleven Biskop i Ribe.

Men han længtes tilbage til Danmark, og da Christen Willumsen Worm ved Nytaarstid 1707 forflyttedes fra Kjøbenhavns Nikolai Kirke til Frue Kirke, blev Lodberg hans Efterfølger, og ligeledes efterfulgte han fire Aar senere Worm, som var bleven Sjællands Biskop; han virkede nu i Kjøbenhavn, indtil han 3die Januar 1718 blev Biskop i Fyens Stift efter Chr. Muus' Død. — 1702 blev han gift med Maria Dorothea Schobel, eller Schøbeln, hvis Fader havde været Kannik i Magdeburg, og hvis Moder var Kammerfrue hos Frederik den Fjerdes Dronning Louise, som maaske nok har haft Indflydelse paa hans Forfremmelse; i hvert Fald var den senere Stiftsprovst Morten Reenberg, som fra 1709 var Præst ved Helligaands Kirken i Kjøbenhavn, og som var bekjendt for sin hvasse Tunge, taktløs nok til at rive Lodberg hans Ægteskab i Næsen, idet han engang under et mindre venskabeligt Sammenstød, de havde med hinanden, yttrede, at dersom han havde taget en Trappetøs, saaledes som Lodberg havde gjort, saa vilde han sikkert have været en større Mand, end han nu var blevet. Hans Svi-germoder flyttede med over til Odense og døde 1722 i Bispegaarden.

Det var ikke lette Forhold, Lodberg levede under i Kjøbenhavn; Pietismen havde begyndt at faae Indgang i de første Aartier af Aarhundredet, men det var jo dog egentlig ikke førend henimod dettes Midte, under Kong Christian den Sjettes

Regjering, at denne Aandsretning naaede sin Blomstrings Højde. Den Gejstlige, hvem Lodberg i nogle Aar stod i nærmest Forhold til, og mest sympathiserede med, var Tydskeren Frantz Julius Lütken's, der 1704 var bleven indkaldt til Danmark som tydsk Hofprædikant, og til sin Død 1712 vedblev at virke i denne Stilling samt som theologisk Professor ved det ridderlige Akademi i Kjøbenhavn. Ingen af dem var Pietist, men da de begge optraadte meget frisindet overfor denne Retning, hvis gode Virkninger i forskjellig Henseende, især i filantropiske Spørgsmaal, de fuldstændig anerkjendte, blev Lodberg af de gammel-dags orthodoxe Theologer mistænkt for at være Pietist af det reneste Vand; især var den theologiske Professor Hans Bartholin ham gram i Hu, hvortil maaske kom en særlig personlig Uvillie. Da nemlig Sjællands Bispestol var hleven ledig ved H. Bornemanns Død 1710, ventede Mange, og maaske Hans Bartholin selv ikke mindst, at han, der var af en gammel højt anseet Professorfamilie, skulde blive Sjællands Biskop; men Christen Worm, en Ætling af en anden berømt Professorslægt, som forøvrigt var besvogret med Bartholinerne, blev foretrukket for ham, efter Sigende fordi Lodberg gennem sin Ven, Hofpræst Lütken's, der havde meget at sige ved Hove, skulde have modarbejdet hans Valg. Lodberg og Bartholin vare ogsaa i lærde Stridigheder uenige med hinanden, især om et Spørgsmaal, som ingen at dem dog kunde synes at vide noget Bestemt om, nemlig hvorvidt Englene vare skabte i de 6 Dage eller før disse; det Første paastod Bartholin, Lodberg mente der var Mulighed for det Sidste, men denne Mulighed bekæmpede Bartholin i en lærd Disputats som noget af det argeste Kætteri, som tænkes kunde. Da Pietisterne, og med dem Lodberg, begyndte at arbejde for Hedningemissionen, søgte Bartholin at stemple dette som Sværmeri og at gjendrive deres store Forventninger om Hedningernes Omvendelse.

Men trods alle Indvendinger, der bleve gjorte mod Bestræbelserne for at udbrede Kristendommen ude i Hedningelandene, havde Missionen dog mange Talsmænd ogsaa ved Hove. Der var tre Steder, hvor der arbejdedes i denne priselige Hensigt, nemlig i Trankebar, i Nordlandene blandt Finnerne, og noget senere i Grønland; da der 1714 i Kjøbenhavn oprettedes et Kollegium for Evangeliets Fremgang, blev Lodberg udvalgt til Medlem af dette, og allerede tidligere havde han haft en Del af Tilsynet med Missionen, tildels sammen med et Par andre Mænd, der senere bleve hans Embedsbrødre som Biskopper, nemlig Søren Lintrup, der fra 1720 til 1725, og Hans Trellund, som efter ham til 1735 vare Biskopper i Viborg. Ogsaa det Tillidshverv blev overdraget Lodberg at indtræde i den Kommission, som blev nedsat for at undersøge det Klageskrift som 1715 var blevet indgivet til Regeringen fra 7 nordlandske Præster, den saakaldte »Syvstjerne«, om de elendige kirkelige Forhold i hine afsides Egne i Særdeleshed, men ellers i Norge i Almindelighed; det var »Syvstjernen« selv, som havde udpeget ham som en af dem, de ønskede skulde varetage Kirkens Tarv i de forskellige Retninger, — et godt Vidnesbyrd om, hvor stor Anseelse han nød selv i de tjærne Egne; Lodberg tog sig med Iver af disse Klager og søgte at hjælpe paa Forholdene; han skal have brugt den Udtalelse, at dersom hine Klager vare berettigede, vidste han ikke, hvorledes de fleste Folk i Norge skulde kunne blive salige, med mindre Gud maatte lave et andet Himmerig. At han blev saa meget benyttet paa forskellig Maade og i forskellige kirkelige Anliggender, maa siges at være meget heldigt, da Lodberg paa en Maade kunde siges at staa udenfor Partierne; i hvert Fald hørte han ikke til de Yderliggaaende, hverken i den ene eller den anden Retning.

Som Præst og Stiftsprovst i Kjøbenhavn tog han sig med Iver af Almueskolevæsenet, og Dronning Louise, der var ham meget

bevaagen, har sikkert i ikke ringe Grad understøttet hans Bestræbelser i saa Henseende; det var en af de gode Frugter af Pietismen, at den mange Steder saa forsmøgte Almueundervisning søgtes bragt paa Fode. Ligeledes virkede han under sit Ophold i Kjøbenhavn baade for Skjerpelse af Kirketugten og for en Forbedring af Kirkeritualet.

Med Fattigdirektionen i Kjøbenhavn kom han i Strid, da det ved en Anordning af 1708 ligefrem var forbudt at give Betlere Almisser; alt, hvad Enhver vilde give mere end den paalignede Fattigskat, skulde henlægges i Fattigbøsser, som vare hensatte i det Øjemed, og derpaa fordeles af Fattigdirektionen; der blev endog ansat Fogeder, som skulde optage Folk, der tiggede paa Gaden eller i Husene; men dette gav ofte Anledning til Opløb, idet Menigmand almindelig holdt med Tiggerne, ja endog overfaldt Fogderne. Da saa en Forordning af 1715 paalagde Præsterne at paavirke Menighederne til at ophøre med den trivillige Uddeling af milde Gaver, harmedes Stiftsprovst Lodberg over dette Indgreb i den kristelige Omsorg for de Fattige, og i en Prædiken, han holdt over Ordet »Værer barmhjertige« osv., tog han Bladet fra Munden og udtalte sig skarpt imod Forordningen som stridende mod Guds Ord og Kristendommens Aand; »Gud skal adlydes mere end Menneskene; saadan en Ordre er ubetænkt«, ytrede han blandt andet. Fattigdirektionen opsatte strax en heftig Klage over Stiftsprovst Lodberg, og Biskop Chr. Worm, der paa Embeds Vegne var Medlem af Direktionen, afæskede ham en nærmere Forklaring. Men Lodberg henvendte sig strax lige til Kongen, »fordi Biskoppen selv var Part i Sagen og derfor ikke i dette Tilfælde kunde forlange hans Forklaring«. Kongen optog dette Skridt paa en meget naadig Maade og gav ham Lov til at prædike om denne Sag, som han hidtil havde gjort, uden at Nogen skulde kunne drage ham til Ansvar derfor. Biskop Worm, der var en myndig Mand, ærgrede

sig naturligvis over det Nederlag, han havde lidt; men da han engang nogen Tid efter i en Samtale med Kongen sagde, at »paa den Maade kunde han ikke regere sine Præster«, fik han det Svar, der er betegnende for Enevoldsregenten, men næppe var kjær for Biskoppen: »Regere! det skal Vi nok selv!«

Der var ogsaa andre Stridigheder mellem Lodberg og Worm, saa denne Sidste vel nok er bleven ganske glad, da han maatte ordinere den af Kongen 3. Januar 1718 til Biskop over Fyns Stift udnævnte Stiftsprovst Lodberg; saa var han fri for videre Bryderier fra den Side i Kjøbenhavn.

Da Lodberg var kommen til Odense som Biskop, synes det, at han ikke har taget sig videre af andet, end hvad netop hans Stift krævede.

Hvad der især synes at have ligget ham paa Sinde som Biskop, var, at Kristendoms-Undervisningen blev drevet paa en forsvarlig Maade, saa at de, der gik til Alters, vidste hvad det drejede sig om, og at de ikke gjorde det som en tom Skik; og i særlig Grad søgte han at virke for, at de unge, der første Gang skulde nyde Naderen, vare vel underviste i deres Børnelærdom; det maa huskes, at Konfirmationen først nogle Aar efter hans Død blev indført i den danske Kirke. Allerede det første Aar, Lodberg var Biskop, indskjerpede han Gejstligheden indtrængende at sørge for Afholdelse af Katekisationer og gav nærmere Bestemmelser om Ordningen af disse. Flere Gange senere udtalte han sig ved Landmoderne nærmere derom, og for at bringe Ensartethed til Veje i Religionsundervisningen og Katekisationerne, udgav han 1720 en Katekismusforklaring, som dog imidlertid aldrig fik synderlig Indgang; den var upraktisk i Formen, og man stødte sig over forskellige mindre vel overvejede Udtryk, som f. Ex., at han uden tilstrækkeligt Forbehold ligefrem havde sat Ridefogder i Klasse med Tyve; han maatte da omarbejde Bogen, men baade den og hans øvrige Forfattervirksomhed er nu uden Betydning.

Da Frederik den Fjerde i Oktober 1730 var død i Odense, faldt det i hans Lod som Biskop at holde Klageprædiken over ham i St. Knuds Kirke; men naar det hedder, at han »skal ikke efter Ønske have fuldført Værket«, da er det en Anke, der rammer vistnok alle dem, som kom til at holde Tale over den Afdøde; den nye Konge var ikke let at tilfredsstille i saa Henseende; han havde sine Grunde og sine Fordringer. Lodberg tog sig meget af Stiftets Enkekasse, der var grundlagt af Biskop Niels Bang (1663—76), men i endel Aar havde ført en hensygnende Tilværelse; Biskop Lodberg bragte den til at blomstre noget op, men ellers var han næppe nogen virksom Biskop, i hvert Fald ikke nær saa virksom som Biskop, som han havde væ-

ret under sin Præstevirksomhed i Kjøbenhavn; formodentlig har hans svigtende Helbred virket hemmende i saa Henseende. Thi han blev tidlig uformelig svær og var tilsidst i den Grad fed, at han næsten ikke kunde se ud af Øjnene. 31te Decbr. 1731 døde han, nogle Maaneder efter sin Hustru. Han havde et godt Bibliothek og et velhavende Bo; men da der skulde skiftes mellem Arvingerne, fik de ikke ret Meget, da han havde ladet nogle Kirker, hvis Indtægter han havde havt mod at vedligeholde dem, forfalde, og nu bleve hans Arvinger ved Proces dømte til at lade dem sætte i forsvarlig Stand.

Han efterlod ingen Børn, da de 3, som vare fødte i Ægteskabet, vare døde, før de naaede den voxne Alder.

XII.

Christian Ramus.

(1732—62).

Den første, som i de nordiske Lande kjendes af Navnet Ramus, hed egentlig John Eskildsen Green og døde 1625 som Sognepræst i Gryten i Trondhjems Stift; men sit gode Navn Green oversatte han paa Latin (Ramus) og lod sig kalde Jonas Ramus. En Søn af ham, Daniel Ramus, der 1654 døde som Sognepræst i Agerø i Romsdalen, havde to Sønner, Jonas Ramus, Præst i Norderhoug, gift med den bekjendte mandhaftige Anna Kolbjørnsdatter, og Melchior Ramus, der var født 1646 og døde allerede 1693 som Lektor Theologiæ i Trondhjem; han var gift med Anna Kyhn, som var Datter af Oberst Kyhn, der i endel Aar var Kommandant paa Munkholm. I dette Ægteskab var der nogle Børn, blandt hvilke det yngste, Sønnen Christian var født 1ste Februar 1687 eller 1688,

saa han kun var fem sex Aar gammel, da Faderen døde, hvorpaa Morfaderen tog sin Datter og de faderløse Børn i Huset til sig, og der bleve til hans Død 1699. Fra først af havde det været Bestemmelsen, at Christian Ramus skulde have været ved Handelen eller i anden praktisk Virksomhed, men da han viste Lyst til Studeringer, blev han alligevel sat i Trondhjems Skole og Student fra denne i 1707; han studerede først Medicin, men af økonomiske Hensyn slog han sig til Theologien og tog 1710 Attestats med Berømmelse; at han dog bevarede sin Kjærlighed til de med Lægekunsten beslægtede Videnskaber, fremgaaer af, at da han i et Par Aar, — samtidig med Ludvig Holberg — laa paa Borks Kollegium, var det paa en Plads, som særlig var beregnet for en, der havde

gjort Kemien til sit Hovedstudium. Som Student var han ogsaa i nogen Tid Informator for et Par Sønner af Etatsraad Peder Lemvig.

I Sommeren 1711 naaede han at blive Præst, altsaa førend han havde fyldt de 25 Aar, der ellers almindeligvis kræves for Ordinationen; men Forholdene vare rigtig nok ogsaa ekstraordinære. Allerede fra det foregaaende Aar tydede Alt paa, at der var Pest i Luften, og at det kun vilde være et Tidsspørgsmaal, naar den vilde udbryde med sin fulde Styrke; det skete i Juli 1711, og der udbrød i Hovedstaden en Rædsel uden Lige. Alle, som kunde, flygtede bort; Sognepræsten ved Garnisonskirken, Mag. Knud Tommerup, holdt en Prædiken, hvori han opfordrede Alle til at fly fra den ulyksalige Stad, der ligesom Sodoma var indviet til Undergang, og selv gav han Exemplet ved skyndsomst at rejse sin Vej til sikkrere Egne, i hvilken Anledning han forøvrigt senere selvfølgelig blev sat under Tiltale. Som Hjelpepræst ved Garnisonskirken beskikkedes da Christian Ramus, der senere hen paa Aaret, i November, blev ansat som Kapellan ved Holmens Kirke, hvor begge Kapellannerne med faa Dages Mellemrum vare bortrevne af Pesten. Han vedblev at virke ved Holmens Menighed, indtil han i Novbr. 1727 blev beskikket til Sognepræst i Vordingborg og Provst over Baarse Herred med Titel Konsistorialassessor; her blev han kun paa tredie Aar, da han 7de September 1730 blev kaldet tilbage til Kjøbenhavn, denne Gang som Sognepræst ved Helligaandskirken, men da denne for en stor Del var ødelagt ved Ildebranden 1728, kom han til atter at benytte Holmens Kirke til sin Gudstjeneste. Den korte Tid, han tilbragte i Vordingborg, var dog lang nok til at skaffe ham tre haarde Hjemsøgelser; først en langvarig Sygdom, som var nær ved at lægge ham i Graven; dernæst en Ildsvaade, hvorved han mistede det meste af hvad han ejede; og endelig hans anden Hustrus Død. Ligesom han tidligere,

medens han var Kapellan ved Holmens Kirke, fra 1720 havde været en af Direktørerne for »de fattiges Væsen«, som det da kaldtes, saaledes indtraadte han nu paany i den samme Stilling, som han med Nidkjærhed tog sig af; han gjorde sig fortjent ved at arbejde paa at afhjælpe den store Nød, som var fremkaldt ved Ildebranden nogle Aar i Forvejen. I det Hele roses han for sin Virksomhed som kjøbenhavnsk Præst, han drev ivrig paa Ungdommens kristelige Undervisning ved uddvidet Katekisation, og det er næppe overdrevent, naar det er blevet sagt om ham, at han i Kjøbenhavn var »elsket og æret af Alle som en duel:g, retsindig og nidkjær Herrens Tjener«.

Allerede 18de Januar 1732 kaldedes han til en større Virksomhed, nemlig til Biskop over Fyens Stift, og han indviedes dertil Mariæ Bebudelses Dag. Han hørte langt fra til den pietistiske Retning, som siden Christian den Sjettes Thronbestigelse 1730 var kommen i Højsædet, og det er derfor vistnok grebet ud af Luften, naar det er blevet sagt, at det 1733 var paatænkt at gjøre ham til kongelig Konfessionarius efter Johan Frauen, som var bleven afskediget paa Grund af hidsige og taktløse Angreb paa den Retning i sine Prædiker; det blev da heller ikke ham, men den især senere saa bekjendte Bartholomæus Bluhme, der kom til at indtage Pladsen som Kongefamiliens nærmeste Sjælesørger. Men om end C. Ramus ikke var Pietist i Ordets dogmatiske Betydning, saa optraadte han dog heller ikke som nogen Modstander, og de humane og filantropiske Bestræbelser, som udgik fra den, vandt i ham en redebon Støtte; baade som Præst i Kjøbenhavn og senere som Biskop over Fyens Stift viste han saavel offentlig som privat særlig Omhu for Skole- og Fattigvæsen. Af sine egne Midler prydede hans Skolens Bygning og forøgede dens Bogsamling; han og Stiftamtmanden bevirkede, at Hospitalets (Graabrødre Klosters) Bygninger bleve forbedrede og ud-

videde, saa at flere Senge bleve oprettede, ligesom herefter 48 Disciple fik fri Kost paa Kommunitetet, medens tidligere kun 30 havde nydt godt deraf; og uagtet disse forøgede Udgifter bleve dog i hans Tid Stiftelsens Indtægter forøgede til det tredobbelte.

Han udviste i Odense en storartet Godgjørenhed baade i Almindelighed mod Byens Fattige, som stode i store Skarer i hans Forstue og ventede paa ham, naar han om Middagen gik fra sit Studereværelse over i den private Lejlighed, og mod Skolens Disciple, af hvilke han, lige til de bleve Studenter, underholdt adskillige, som der ikke af de offentlige Midler kunde være Raad til at understøtte. Da Biskop C. Muus' Enke var død, og den Pligt, der paahvilede ham at udrede Pension til hende, saaledes var bortfalden, drog han hen til hendes to Døtre, der boede hos hende, og tilbød dem af egen Drift, saalænge de og han levede, at betale til dem det samme Beløb, som vilde være tilfaldet deres Moder. Og ligeledes vides det, at da en mindre bemidlet Mand i Odense engang skulde gjøre sin Datters Bryllup, sendte Biskoppen ham anonymt 100 Rdlr., for at Højtiden kunde blive holdt saa standsmæssigt, som Familien ønskede det, uden at de senere kom til at lide Mangel paa Grund af Udgifterne. Endnu skal anføres et Exempel paa, at han ikke var nøjeregnende med Hensyn til Penge: Stiftamtmandens Fuldmægtig havde engang givet en omrejsende Trup Komedianter Tilladelse til at spille Komedie i Fastetiden imod at give 50 Rdlr. til Byens Fattige; da Biskoppen syntes, det var forargeligt, at der saaledes gjøgledes i denne Kirkeaarets Alvorstid, lod han ved Trommeslag forbyde, at Forestillingerne fandt Sted, men for at Fattigfolk ikke skulde lide derved, skjænkede han samtidig selv de 50 Rdlr. til Uddeling blandt Trængende i Odense.

Det er derfor saare naturligt, at han var almindelig yndet af Beboerne i Odense,

og ligeledes var han afholdt af Stiftets Præster, som han paa alle Maader søgte at være tilhjælp; men til Gjengjæld var han ikke videre anskrevet paa højere Steder. 1737 var blevet oprettet det saakaldte »General-Kirke-Inspektions-Kollegium«, som skulde have øverste Tilsyn med Gejstligheden og Alt hvad der vedrørte Kirken. Det var en af Christian den Sjettes vistnok velmente, men upraktiske Foranstaltninger, som netop var indrettet i den Hensigt, at Alt skulde indberettes til det, og at saavidt muligt alle Spørgsmaal skulde afgjøres af det, men derved maatte der med Nødvendighed udvikle sig til et infamt Spionsystem, som mange hæderlige og retsindige Mænd ikke vilde laane Haand til. Saaledes viste Biskop C. Ramus sig ved flere Lejligheder som et temmelig uvilligt Redskab for Kirkekollegiet; han sendte ikke Klager over Præsterne til Kollegiet; de aarlige detailleerede Indberetninger om Præsternes Forhold afgav han ikke efter Ønske, og naar Kollegiet gav ham Befaling til at undersøge en Sag »med al Forsigtighed«, gik han aabenlyst frem og sendte den f. Ex. til vedkommende Præst selv til Erklæring, hvorfor Kollegiet ogsaa at og til tilkjendegav ham sit Mishag. Hans Forfattervirksomhed er nu uden al Betydning.

1712 flyttede hans Moder til ham, og hun blev boende hos ham til sin Død 1729; af hans to Brødre døde den ene Joachim Frederik Ramus 1769 som Professor i Matematik; han blev henved 84 Aar gammel og var Universitetets Sensor; den ældste Broder Johan Daniel Ramus rejste udenlands, gik over til den katholske Kirke og døde 1762 som Bibliothekar hos Biskoppen af Køln; mærkelig nok blev ogsaa en Fætter til Biskop C. Ramus, en Søn af Præsten i Norderhoug, Katholik.

Biskop C. Ramus var tre Gange gift; først 1712 med Magdalene Cathrine Gosbruch, en kjøbenhavnsk Bryggerdatter, som døde 13. Februar 1713 efter at have født en dødfødt Søn; samme Aar ægtede han Elisabeth Jacobsdatter Holst, hun døde 24.

August 1730 og var Moder til 11 Sønner og 1 Datter, men Halvdelen af dette Dussin døde som Børn; hans sidste Hustru, med hvem han levede i et barnløst Ægteskab fra 1735 til 1741, hed Sophie og var Datter af Konferensraad, Amtmand m. m. Hans Seidelin til Hagestedgaard, og Enke siden 1728 efter Ivar Brinck, Præst, sidst ved Nikolai Kirke i Kjøbenhavn; hun var Brincks anden Hustru og fra dem nedstammer den adelige Familie Brinck-Seidelin.

Han døde 14. Decbr. 1762 og begravedes i St. Knuds Kirke; men den sidste Snes

Aar af sin Levetid led han under forskellige Svagheder; da han var 56 Aar, blev han angreben af Stær paa begge Øjne, og i et helt Aar var han aldeles blind; men Hofkirurgen H. F. Wohleret foretog en heldig Operation, saa han dog saa nogenlunde fik Synet paa det ene Øje. Under disse triste Forhold var det ham en Trøst og Støtte at have boende i Odense sin Søn Jakob Ramus, der fra 1747 var Stiftsprovst og 1762 blev beskikket til hans Medhjælper i Bispeembedet, i hvilket han kom til at efterfølge ham som Fyens Stifts trettende Biskop efter Reformationen.

XIII.

Jakob Ramus.

(1762—85).

Det har hændet en halv Snes Gange i Danmark (og Norge), at baade Fader og Søn ere blevne Biskopper. I Norge er det endog skeet, at 3 Generationer Skjelderup i den Tid, Norge var forenet med Danmark, have været Biskopper, den ældste i Bergen, hans Søn i Trondhjem, og dennes Søn igjen i Bergen. Men kun en eneste Gang er det indtruffet, at en Søn er kommen til at blive sin Faders umiddelbare Efterfølger i Bispeembedet, nemlig da Jakob Ramus 1762 efterfulgte sin Fader paa Fyens Bispestol. Paa Island er det ikke saa sjældent skeet; ja der hændte det vistnok i den hele Kristenhed enestaaende, at en Biskop fik sit Barnebarn til Efterfølger i Embedet: Gudbrand Thorlakson, der 1570 var bleven Biskop paa Holum, havde 1624 som sin sidste Embedsforretning at ordinere sin Dattersøn Thorlak Skulason til Præst ved Holum Domkirke, og da Gudbrand Thorlakson tre Aar senere døde, efterfulgtes han i Bispe-

embedet af sin nævnte Dattersøn Thorlak Skulason.

Jakob Ramus fødtes 6te Februar 1716 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader da var Kapellan ved Holmens Kirke. Da Faderen 1732 blev Biskop i Odense, fulgte Sønnen med og blev 1734 dimitteret til Universitetet fra Odense Gymnasium. 1738 tog han theologisk Embedsexamen med bedste Karakter og vendte tilbage til Odense, hvor hele hans senere Virksomhed talder. Først blev han Amanuensis hos sin Fader, men blev 6te Oktober 1741 udnævnt til »Fredagspræst« ved St. Knuds Kirke. Da han skulde ordineres, var den Præst ved St. Knuds Kirke, der skulde holde Indledningstalen, saa vittig, at han til Text for denne med en let gjennemskuelig Spydighed valgte Isaks Ord til sin Søn Jakob af 1ste Mosebog 27de Kapitel 20de Vers: »Hvorledes haver Du saa snart fundet det, min Søn?« 1744 blev han residerende Kapellan og næste Aar Sognepræst ved

samme Kirke, 1747 tillige Stiftsprovst og Provst i Odense Herred. Da hans Fader var bleven gammel og skrøbelig, blev han 17de Juni 1762 adjungeret som hans Medhjælper, og da Faderen 14de Decbr. s. A. var afgaaet ved Døden, blev han udnævnt til virkelig Biskop, men ordineredes først 12te Maj 1763 af Sjællands Biskop Ludvig Harboe i Overværelse af flere af Kongehusets Medlemmer. 15de Maj 1745 ægtede han Saa Dreyer, Datter af Kancelliraad Dreyer til Raschenberg; hun blev Moder til en Søn og to Døtre og døde 1779; Biskoppen overlevede hende til 24de Decbr. 1785.

Da han i en Alder af 28 Aar skulde være Sognepræst ved St. Knuds Kirke, blev den Bestemmelse taget, at Stiftsprovstiet foreløbig blev skilt fra Sognekaldet; Gjærningen som Stiftsprovst blev, i Modstrid med, hvad der baade før og senere havde været Skik og Brug, overdraget til Hospitalspræsten, Jens Hee Grunden dertil har formodentlig været, at han var langt den ældste af alle Byens daværende Præster. Først efterat Jens Hee var død 1747, blev Stiftsprovstiet atter forenet med St. Knuds Sognekald.

Ved sin Embedstiltrædelse forefandt han St. Knuds Præstebolig i en saa brøstfældig Tilstand, at den ikke kunde beboes af en skikkelig (!) Mand, og da han ikke havde Evne til at lade den ombygge, og Embeds- laan til et Byggeforetagende endnu ikke kjendtes paa den Tid, ansøgte han om Tilladelse til at sælge den bort fra Embedet; han tilbød at give Afkald paa Renten af Købesummen, for at den i hans Embedstid kunde voxe til Fordel for Eftermændene. Paa Stiftsøvrighedens Anbefaling bifaldt Kongen Salget, saaledes at Gaardens gejstlige Privilegier skulde gaa over paa den Bolig, Præsten kom til at bebo istedetfor; men at det var en for Embedet højst uheldig Ordning, fremgaaer af, at da J. Ramus 1762 blev Biskop og en ny Præst skulde nyde Gavn af Tilskudet, var Kapitalen ikke steget til mere,

end at Renterne kun kunde beløbe sig til 38 Rdl. om Aaret i Huslejegodtgjørelse. Gaarden blev senere Odense Tugthus.

Det tyder heller ikke paa, at han har haft praktiske Anlæg, at hans Forvaltning af Odense Hospitals Pengesager var til lidet Gavn for Stiftelsen. Regnskaberne for 1775 - 83. vare i en saadan Uorden, at der ved Opgjørelsen fandtes en betydelig Gjæld, som dog blev dækket af Biskoppen og hans Bo. Det har ganske sikkert været et Overgreb, han har begaaet ved at tiltage sig saa godt som Eneherredømmet over Hospitalets Midler, saa han alene bestemte Udlaan og lignende; efter hans Død blev Administrationen da ogsaa forandret.

Med en af Stiftets Præster, Villads Borchsenius i Husby, havde han 1777 en længere Strid; Præsten havde udgivet en »Historisk Katekismus, indeholdende en Christens Skilderi eller det vigtigste af den christelige Lærdom om Sæder og Dyder«. Det var en løjerlig Bog, der vidnede om en saare liden Dømmekraft og anvendte Bibelens Lærdomme paa en saadan Maade, at man maatte tvivle om, hvorvidt Manden var ved sin fulde Fornuft. Paa Foranstaltning af Biskoppen blev den konfiskeret, og Forbudet blev begrundet ved at mange Udtryk i Bogen vare »paradoxe, ubestemte og urigtige, saa at Bogen hverken kan eller bør blive bekjendt blandt Publikum«. Forøvrigt var samme Præst Borchsenius Morfader til Digteren Chr. Winther.

Aaret før sin Død kaldedes den gamle Biskop til at tage Pen i Haand til Forsvar for Gejstligheden; der havde i Iversens Aviser staaet en anonym Satire »Præsteklubben«; her skildredes et Herreds Præstesammenkomst under Forsæde af Provsten, Hr. Donnerwetter; en af Præsterne hed Gottfred; en anden Døsig; en tredie, der var Svinehandler, hed Pferdmann, osv. Satiren er baade mat og plump og havde egentlig ikke fortjent, at der blev lagt videre Mærke til den; men da Nogle skrev om den saa rosende, som om det var Sandheds Ord fra Ende til anden, paatog Biskop

Ramus sig at paavise, at den i det Mindste maatte siges at være fuld af Overdrivelser.

1783 indviede han den unge N. E. Balle til at være Sjællands Biskop; Talen, han holdt ved den Lejlighed, udgav han, men ellers er hans Forfattervirksomhed saagodtsom indskrænket til nogle Skoletaler og til tre Samlinger »Gudelige Salmer«, han efter Opfordring udgav i Aarene 1781—83; de opnaaede i kort Tid 3 Oplag, saa de maa være faldne i Publikums Smag. Han erklærer selv i Fortalerne, uden Tvivl med den nylig udkomne Harboe-Guldbergske Salmebog for Øje, at han »tvertimod den nu herskende Smag især havde lagt an paa Fatteligheid«. Synderlig Poesi vil man forgjæves søge efter i dem; men de ere en jevn Mands jevne Tanker udtrykte i jevne Ord; og det kan vistnok siges med Rette, at de 16 af hans Salmer, der bleve optagne 1798 i den »Evangelisk-christelige Salme-

bog», høre til det bedste af det ny, som den bragte; nogle af dem gik over i Roskilde Konvents Salmebog, og endnu i den nyeste Salmebog »For Kirke og Hjem« findes en (»Vi samles for Dit Aasyn her«).

Han fik med sin Hustru endel Formue og benyttede meget af sine Midler til at anskaffe en stor Bogsamling; men han levede ellers tarveligt uden større Udgifter, end netop, hvad der var nødvendigt for ikke at være gnieragtig. Og han maa berømmes for den Omsorg, han drog for, at Modersmaalet kunde komme til sin Ret baade i Skolerne og ved Odense Gymnasium. Uden Tvivl har han været almindelig afholdt baade af Borgerne i Odense og af Stiftets Præster, men nogen fremragende Mand var han ikke, og vistnok heller ikke som Biskop mere ivrig end netop til Husbehov. Han efterlod sig i mange Retninger et hæderligt Eftermæle, som i høje Toner fik Udtryk ved hans Jordefærd.

XIV.

Tønne Bloch.

(1786—1803).

Tønne (eller »Antonius«, som han ogsaa kaldtes) Bloch var født 7de Januar 1733 i Barrit Præstegaard paa Halvøen mellem Horsens og Vejle Fjord; hans Fader, Søren Bloch, var da Sognepræst for Barrit og Vrigsted og en Mand med flere Kundskaber, end de jyske Landsbypræster plejede at sidde inde med; 1741 blev han udnævnt til theologisk Professor ved Universitetet, men han maa formodentlig have fundet, at han ikke ret egnede sig til at være Lærer for Studenter, og kun nogle faa Aar efter, nemlig 1745, medens han var Universitetets Rektor, forbausede han

Verden ved at blive kaldet til Stiftsprovstiet i Aalborg, hvilket han næste Aar ombyttede med Københavns Stiftsprovsti; i dette Embæde døde han 1753, efterladende en betydelig Gjæld til det Offentlige, saaledes som det i det attende Aarhundrede og baade før og efter dette undertiden traf sig, at Biskopper og andre høje Gejstlige, som havde haft offentlige Penge under deres Forsorg og Varetægt, ikke havde røgtet deres finansielle Hverv med tilstrækkelig Nøjagtighed, saa de havde brugt af de dem betroede Midler, vistnok ikke af Uredelighed, men fordi private og

offentlige Penge fra først af vare blandede sammen; og naar man saa efter deres Død hverken kunde finde ind i eller ud af Status, greb Regjeringen som oftest til den Udvej at paalægge Eftermanden at udrede — sædvanligvis var det 300 Daler aarlig — indtil Gjelden var betalt, for at, som det hed, Manden ikke skulde beskæmmes i sin Grav. Saaledes blev det ogsaa her, den nye Stiftsprovst maatte hvert Aar ud med 300 Daler; det var Forhold, der ikke saa lidt minde om Wessels berømte Udtryk »for Smed at rette Bager«.

Da Professor Søren Bloch fra Universitetet drog til Aalborg Stiftsprovsti, fulgte Børnene med, og Sønnen Tønne forblev, da Forældrene Aaret efter flyttede tilbage til Kjøbenhavn, dog i Aalborg, fra hvis Skole han 1749 blev Student; 1752 tog han theologisk Attestats og hjalp i det næste Aar sin Fader i de Embedsforretninger, han kunde udføre uden at være ordineret. Efter Faderens Død 1753 fik han Bolig paa Borchs Kollegium; her begyndte han Udgivelsen af sin Faders efterladte Skrifter; men kun første Samling udkom. I Forening med fem andre unge Videnskabsmænd udgav han 1756—58 »Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager i Danmark og Norge«, en Literaturtidende, som endnu halvandet hundrede Aar efter har sin Betydning. Han fungerede tillige i nogen Tid som uordineret Kabinetsprædikant hos Højesteretspræsident Claus Reventlow; dette Bekjendtskab har muligvis bevirket, at han 16de Juni 1758 blev kaldet til Feltpræst ved de danske Tropper i Holsten, og i nogle Aar gjorde han Tjeneste som Præst ved forskellige Regimenter, indtil han paa 30-Aarsdagen efter sin Fødsel blev beskikket til Sognepræst for Middelfart og Kavslunde.

23de Februar 1775 blev han udnævnt til Biskop i Ribe efter Nordmanden Eiler Hagerup, som var kommen dertil 1773, men allerede 1774 blev forflyttet til Bergens Bispeembede, hvilket han 1778 om-

byttede med det tilsvarende i Christianssand, hvor han døde 1789 — det eneste Tilfælde efter Reformationen i Danmark og Norge paa, at en Mand har beklædt tre Bispeembeder efter hverandre. Der maa vistnok ved disse Bispeudnævnelser 1774 og 1775 have fundet endel Forhandlinger, som nu ikke kjendes, Sted bag Kulisserne. I Bergen havde den gamle Biskop Frederik Arentz 1774 taget sin Afsked; han skulde have 800 Daler i aarlig Pension, og af disse paalagdes det Tønne Bloch at udrede de 300; Resten har vel sagtens saa Biskop Hagerup skullet betale. I hvert Fald er det en ganske underlig Transaktion, at det bliver paalagt Biskoppen i Ribe at udrede Pension til en afgaaet Biskop i Bergen. Forøvrigt vidste onde Tunger at fortælle, at det egentlig var ved en Fejltagelse, at han blev Biskop i Ribe; den svenske Konge Gustav den Tredie skulde nemlig, fortæltes det, til den danske Regjering have anbefalet Præsten i Middelfart til at komme i særlig Betragtning med Hensyn til Embedsbesættelse; han havde lært ham at kjende, da han paa en Gjennemrejse havde logeret hos ham. Naturligvis kunde Regjeringen i Kjøbenhavn ikke tænke andet, end at det var Sognepræsten i Middelfart, Svenskekongen havde ment med sin Anbefaling; men det var ikke ham, men derimod den residerende Kapellan i Middelfart, Peter Engel, hvem Anbefalingen gjaldt; Kapellanen skaffede sig nemlig et Tillæg til sin tarvelige Gage ved stundom at herbergere Rejsende, som paa Grund af Vejrforhold maatte gjøre et ufrivilligt Ophold i den lille Søkjøbstad. Men det Hele er formodentlig Opspind af Folk, der vare misfornøjede med eller misundelige over, at Tønne Bloch var bleven Biskop; ellers vilde det jo have været unaturligt, naar Misforstaaelsen var blevet opklaret, at Pastor P. Engel endnu var bleven siddende i 14 Aar som Kapellan i Middelfart, inden han endelig 1789 i en Alder af 68 Aar blev Sognepræst i Børgense, hvor han døde 2 Aar efter.

Men hvordan det nu end er gaaet til, saa blev altsaa Tønne Bloch 23. Februar 1775 Biskop over Ribe Stift, til hvilket Embede han blev indviet af Biskop Harboe i Arveprinsens og Arveprinsessens Nærværelse, og næste Søndag prædikede han i Fredensborg Slotskirke for hele Kongefamilien, som hørte ham med »udmærket allernaadigst Velbehag«, som det hedder i Datidens servile Sprog. Medens han var i Ribe, indtraf 1779 Trehundredeaarsfesten for Universitetets Bestaaen, og dette Jubilæum søgtes fejret med store Højtideligheder, blandt Andet en hel Mængde Doktordisputatser, som lærde Mænd afforskjellige Fakulteter holdt, dels af egen Drift, dels efter Opfordring fra Universitetet; en saadan hædrende Anmodning rettedes ogsaa til Tønne Bloch, som efterfulgte den og disputerede for den theologiske Doktorgrad. 1785 vistes ham den Æresbevisning, at det norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem valgte ham til Medlem.

3 Februar 1786 udnævntes han til Biskop i Fyens Stift, men hans Udnævnelse er næppe bleven hilst med almindelig Glæde, da man af Rygtet fra Ribe Stift kjendte ham som en meget myndig Herre; men der var Folk, som vare lige saa kloge som han og gjennemskuede ham, saa de vidste, hvorledes de skulde tage ham. Den bekjendte Skolemand J. H. Tauber, som da var Rektor ved Latinskolen og Professor ved Gymnasiet, skriver i sine Dagbøger om ham: »Med den nøje Kundskab, jeg havde om Mandens Karakter, søgte jeg fra alle Kanter at vinde ham til min Førdel, sløve hans Myndigheds Braad, bøje af for hans ofte overilende og forspændte Retfærdigheds Slag og sætte hans nøjagtige Virksomhed og hans ordentlige Opryddelsesdrift i en hensigtsmæssig Stilling til mig som dobbelt Embedsmand, til Beroligelse for mig selv og min Skole«. I den Anledning foranstaltede Tauber da som Velkomsthilsen til den nye Biskop en Skolehøjtidelighed med en Tale, hvori han viste, at »Stiftet trængte til en oplyst, sindig og beskeden (!)

Forbedrer, der forstod at forbinde Myndighed med Sagtmodighed og være, hvad hans Formand Biskop Ramus havde været, foruden hvad han ikke havde været osv. Biskop Bloch syntes godt om denne Hædersbevisning og kvitterede strax for Talen »med den ham egne Veltalenhed paa Latin osv.«, og Alting endtes i Fryd og Gammen, idet »efter Talen samledes det indbadte Selskab til et Velkomst- og Frydemaaltid i mit Hus« osv. Heldigvis blev Tauber næste Aar forflyttet til Rektoratet i Roskilde; ellers vilde det gode Forhold næppe været vedblevet imellem dem; der viste sig allerede snart tydelige Tegn paa, at de vare langt fra at samstemme i de Forretninger, de havde med hinanden angaaende Skolens og Gymnasiets Styrelse. Men i det Hele var Biskop Bloch ikke let at arbejde sammen med, naar man da ikke i et og alt vilde bøje sine Meninger ind under hans; som Følge deraf havde han i Anledning af Odense Hospital og flere andre offentlige Hverv betydelige Stridigheder med Stiftamtmanden Fr. Buchwald.

Han var anseet for sin Lærdom, og en lærd Mand maa han siges at være, dog med en vis Begrænsning; et Værk, han udgav i Odense, kaldte han med den for vor Tid noget løjerlige Titel »Pauli 14 apostoliske Reskripter«. Han var en meget flittig Visitator; lidt over 2 Aar efter sin Embedstiltrædelse i Ribe havde han berejst hele Stiftet og visiteret 28 Provstier med 182 Pastorater, 6 Hospitaler og 3 Latinskoler; paa lignende Maade gik det i Fyens Stift; i 1794, da han altsaa havde været der i 8 Aar, skulde han til at tage tat paa sin fjerde Rundrejse. Han var kun et Døgn i hvert Pastorat, Præsten maatte kun prædike en halv Time og hele Gudstjenesten skulde være forbi i Løbet af to Timer. Han var i det Hele taget ikke yndet af Præsterne, skjøndt han som oftest var ganske vel tilfreds med dem ved Visitatserne og hjalp dem til at undgaa Forringelse i deres Indtægter; men de følte nok, at han var en Mand, som altid

ønskede at have dem tre Skridt fra Livet. En Egenhed hos ham var hans Uvillie mod Degne; det var næsten en fix Ide hos ham. Engang blev der i den Anledning spillet ham et Puds af Præsten Magister Humble i Ønslev paa Falster, en Mand, der forøvrigt skildres som »en sand Ismael, der kun trivedes ved Processer«. Digteren Ingemann, hvis Fader ogsaa var Præst og Provst paa Falster, mindedes godt den myndige Biskop Bloch, naar han kom paa Visitats; han fortæller i sine Livs-Erindringer, at da Hr. Humble skulde være Vært for Biskoppen, havde han til Festmaaltidet i sin Præstegaard indbudt alle de Degne, han kunde skraabe sammen. Biskoppen studsede, da han blev indført i dette Bordselskab, som Præsten forestillede for ham som »den værdige Lærerstands vigtigste Grundpiller«. »Jeg veed vel«, tilføjede han, »at Deres Højærværdighed ikke ynder vor urolige Tids frække Meninger om Frihed, Lighed og Broderskab, og at selv vor store Dydslærers Exempel ved at sidde tilbords med Toldere og Syndere ikke kan formaa vor høje Overhyrde til at spise med Degne; se, derfor er her ogsaa dækket et lille aparte Bord for Deres Højærværdighed ganske alene.«

Bloch var vel bevandret i den kirkelige Lovgivning, men naar der indtraf vanskelige Tiltælde, spurgte han undertiden Provst Blicher i Gundslev om Raad, og i tvivlsomme Spørgsmaal var han rede til at bøje sig for Blichers Afgjørelse, — Noget, der ellers ikke var Tønne Blochs Vane.

Der er i Kirkehist. Saml. 3die Rækkes 2det Bind gjort en Sammenligning mellem Tønne Bloch og den lidt senere Biskop over Lolland-Falster Stift P. O. Boisen. Det hedder om Bloch, at han var »den gamle Tids Mand, kirkelig rettroede og en ivrig Modstander af Evangelisk Salmebog, men tillige stiv og ubevægelig, myndig nedad, men i Formen dybest underdanig opad, medens han dog utortrødent fastholdt en afmægtig Modstand mod alt det

Nye, der var ved at bryde frem«. Denne Skildring er vist ikke helt nøjagtig; Biskop Bloch kunde sikkert hverken regnes til Pietisternes Lejr eller til Rationalisternes Skare, om han end maaske nok har gaaet nogle Streger nærmere til de sidste end til de første; han var en ivrig Modstander af Herrnhuterne, som i hans Tid begyndte at sende Folk, der holdt Forsamlinger omkring i Landet, og som fik flere Præster paa deres Side, som endog, til Biskoppens store Harm, sendte deres Børn til Undervisning i Kristiansfeld. Men paa den anden Side var han langt fra at være nogen blind Modstander af alt Nyt; i Anledning af det brændende Spørgsmaal om Forandringer i Gudstjenesten og Kirkeskikkene lod han sit Votum udkomme i Trykken. Det hedder deri bl. A.: »Sangen bør forkortes, og Messen før Prædikenen falde bort; Bønnen i Kordøren er til liden Nytte; Prædikenen maa i det Højeste være tre Kvarter; Indledningen til Daabsritualet er altfor lang; at Skriftemaalet skeer offentligt for Alteret, hvor den ene Række efter den anden knælende modtager Afløsning, er den opbyggeligste Maade; istedetfor Ombering af Tavlerne kan der sættes Bækken indenfor Kirkedøren; Trolovelser bør afskaffes, hvorimod Lysning finder Sted efter Indskrivning i Kirkebogen; ved Brudevielser kunne de overflødige Spørgsmaal, som Intet har med Sagen at gjøre, med god Grund afskaffes, ligesom den lange Fortegnelse paa Ægtestandens Ubehageligheder osv.« Meget af det, som han her foreslaaer, er som bekjendt i Tidens Løb blevet indført, og det er tydeligt nok, at Biskop Bloch ialtfald med Hensyn til de ydre Skikke var rede til Forandringer og maaske gik endel yderligere end de fleste af Datidens højere Gejstlige, som raadspurgtes.

Biskop Tønne Bloch døde i Odense den 6te Septbr. 1803, samme Aar han havde naaet »Støvets Alder«; paa hans Kiste blev sat følgende Indskrift i Lapidarstil: »Ren var hans Sjæl, Og redelig al hans

Vandel, Grundig og selvtænkt hans Lærdom, Skarpsindig hans Gransken. Stærk var han i Modgang, Urokkelig til Forsynet hans Tillid. Stræng mod sig selv, Men mild i sin Dom over andre. Tro i sit Kald, Utrættelig og punktlig, nøjagtig, Blød i sin huslige Kreds, Tarvelig, goddædig og ædel.»

En Søn af ham var Professor S. N. J. Bloch, der i mange Aar var Roskilde Skoles anerkjendt dygtige Rektor, og først døde 1862, over 90 Aar gammel. Biskop Bloch var to Gange gift; første Gang 12te Juli 1763 med Margrete Hedvig, f. Jebens, som var født 29de Oktbr. 1740 i Sophienkoog i Ditmarsken, hvor hendes Fader Kancelliassessor Niclas Jebens var Arveforpagter; hun blev Moder til 4 Sønner og 4 Døttre; hun var, ifølge Indskriften paa Ligkisten, «hans Trøst indtil Torsdagen i Paaskeugen den 12te April 1792, Kl. 6 $\frac{1}{2}$ Aften, da en sammenviklet Rosen-

Slim og Gigtfeber efter Guds naadige Velbehag rev hende bort af hans Arme. Hun var allevegne, hvor hun kom, almindelig yndet og elsket af Høje og Lave; men hvad hun var for sit Hus, for sin Mand og for sine Børn, vil sent føles og længe savnes». Men Biskoppen trøstede sig allerede næste Aar ved 25de Septbr. at gifte sig med Anna Christine Hensler, født Kohl, Enke efter General-Adjutant Bendix Vilhelm Hensler; hun var født 1748 og døde 14de Marts 1825 i Vordingborg; hendes Fader var Militær.

Allerede længe havde det viist sig, at Fyens Stift var meget vanskeligt at bestride, især paa Grund af de mange Sejladser, som Visitatserne gjorde nødvendige. Efter Biskop Tønne Blochs Død udsondredes da Lolland-Falsters Stift, som allerede tidligere i verdslig Henseende havde været selvstændigt, nemlig med særskilt Stiftamtmand.

XV.

Peder Hansen.

(1803—10).

Peder Hansen, den femtende fyenske Biskop efter Reformationen, blev født 8de Maj 1746 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader, Mathias Hansen, som stammede fra Husum i Sønderjylland, var Skomager og Læderhandler; Moderen hed Anna Maria Malling. Forældrene sade i smaa Kaar, og nogle Aar efter fik Moderen efter en ny Barnefødsel Ansættelse som Amme for den lille Prins Christian, den senere Kong Christian den Syvende, som var bleven født 29de Januar 1749; hun vedblev at være knyttet til Hoffet indtil 1755 eller 1756, senere som Prinsens »Vartfrue«, og hun følte sig aabenbart meget tiltalt ved

denne ganske vist noget underordnede, men i hendes Øjne høje Stilling; det fortaltes, at naar hun kørte ud med sit kongelige Plejebarn i en kongelig Kareth, med Rideknegt foran og Tjenere bag paa Karethen, sørgede hun altid for, at Vejen blev lagt gennem Klosterstræde, hvor hendes Mand boede, saa at hun ret kunde vise sig for Beboerne i al sin Glans og Herlighed. Det Forhold, hvori hun var traadt til Kongefamilien, blev naturligvis ikke ubenyttet; ved dennes Understøttelse kom Sønnen i Metropolitanskolen, fra hvilken han 1764 blev Student, og efter 1767 at være bleven theologisk Kandidat,

kom han i et Par Aar til at rejse udenlands; især var det i Jena og Halle, han søgte at udvide sine theologiske Kundskaber, hvad de vel nok have kunnet trænge til, saafremt man kan slutte fra, at han kun havde opnaaet laveste Karakter »Non« ved sin Attestats. I Jena blev han efter Udgivelsen af nogle Skrifter optaget som Medlem af det weimarske lærde Selskab.

Efter sin Hjemkomst blev han 29de Januar 1771 af Struensee kaldet til residerende Kapellan ved St. Mariæ Menighed i Helsingør samt Slotskirken paa Kronborg; han skulde ogsaa for Garnisonens Skyld prædike baade Dansk og Tydsk, hvilket næppe er faldet ham svært, da der vistnok er blevet talt Tydsk i hans Forældres Hjem, og han jo desuden nylig var kommen hjem fra Udenlandsreisen. Det faldt i hans Lod at holde Kabinet-prædikener for Dronning Caroline Mathilde, medens hun 1772 sad fængslet paa Kronborg; Aaret efter udgav han dem. 1775 fik han Embedet som Sognepræst for Skanderborg med to Landsogne, hvorfra han allerede 1779 forflyttedes til Ringsted og Benløse. Her fik han næste Aar Titel af Professor, hvilket næppe kan siges at have været nogen ubeføjet Gunstbevisning, idet han allerede da havde givet Vidnesbyrd om videnskabelig Dannelse og Dygtighed som Prædikant. 1779—87 udgav han en Samling Prædikener i 3 Bind, som »staaer paa Højdepunkt med Datidens bedste Prædikensamlinger; de lide vel under et knudret Sprog, men man kan ikke negte deres blomstrende, ofte med betydelig Virkning udmalende Veltalenhed.« Denne Dom om dem er fældet i vore Dage, og den kan vel nok i det Hele underskrives, om man end ikke kan undgaa at finde i dem Meget, som nærmest er »lydende Malm og klingende Bjelde.« Rationalist var han som de fleste af Samtiden, men det kommer dog i hans Skrifter ikke til Orde i nogen altfor grell Form.

Samme Aar, han udgav sidste Bind af disse Prædikener, 1787, fik han sin Udnævnelse som Sognepræst ved Helligaandskirken i København; han havde tilegnet dem til Kong Christian den Syvende, og i Tilegnelsen undersøger han Kilderne til sine varme Følelser for den sindssvage Monark; han skriver deri bl. A.: »Eller er det — tør jeg allerunderdanigst ytre den Tanke?« — sympathetisk Følelse som Virkning af ens Die?« Skjøndt Datiden nok var ganske godt vant til fæde Udtryk for Loyaliteten, faldt dette dog Folk for Brystet, saa man ikke kan undres over, at han baade da og senere ofte blev kaldet Christian den Syvendes »Pattebroder«, hvilket Udtryk jo dog ikke er ganske nøjagtigt, forsaavidt som der var henimod 3 Aars Forskjel i deres Alder; men Hansen har ved denne sin Ytring selv været Skyld i, at Kritiken tog fat paa ham for hans Ord og for meget Andet baade dengang og siden hen; thi han var langt fra at være yndet, og da han paa en mærkelig naiv Maade, skjøndt maaske ubevidst, stillede sig selv til Skive, var det ganske naturligt, at han ikke blev skaanet.

Og dog var han sikkert en dygtig Mand, ivrig i de forskjellige Grene af sin Gjerning; som Præst i København kom han især til at virke for de to store Opgaver, som beskæftigede Tiden omkring 1800, Fattigvæsenets Ordning og Almueskolevæsenets Forbedring. Baade ved Tale og Skrift arbejdede han for disse to praktiske Formaal, og at han havde Held med sig, fremgaaer af de vistnok oprigtig mente Udtalelser, der lød, da han blev forflyttet fra Hovedstaden, saaledes at »man maatte beklage dette Tab, dersom man ikke turde gjøre sig Haab om, at han i sin ny og mere udstrakte Virkekreds vil kunne stifte større Nytte; han har fornemmelig mange Fortjenester af Helligaands Sogns Fattiges Skole, som ved hans Bestræbelser er bleven maaske den bedste Almueskole i Danmark«. Han hilste Oprettelsen af Blaagaards Seminarium med stor Glæde og

foreslog, at alle theologiske Kandidater skulde have Paalæg om at overvære Undervisningen der, og i et af sine trykte Indlæg udtaler han, at Biskopperne paa deres Visitatser mere burde undersøge Opdragelsesvæsenets og Skolernes Tilstand end Præsternes Prædikemaade og de kirkelige Forhold. Han var et virksomt Medlem af Kjøbenhavns Fattigdirektion og ivrig for Udarbejdelsen af den Plan, der traadte i Kraft 2. Juli 1799.

Men da var P. Hansen ikke længere i Kjøbenhavn; 14. Marts 1798 blev han udnævnt til Biskop over Christiansands Stift, hvortil han 17. Maj blev indviet af Biskop Balle. Her fandt han en vid Mark for sin Virksomhedstrang, og dersom den Beskrivelse, han selv har givet af Almuens aandelige og materielle Tilstand i Stiftet, ikke er altfor overdreven, maa det tilvisse have set højst sørgeligt ud. Men Biskop Hansen var Mand for at tage Kampen op, og om det end ikke lykkedes ham helt at bringe bedre Forhold til Veje, saa maa det dog indrømmes, at hans Villie var den bedste, og naar de blivende Frugter af hans Virksomhed kun bleve faa, da er tildels Grunden den, at han kun en forholdsvis kort Tid, paa sjette Aar, kom til at virke der i Stiftet; men for en Del ligger ogsaa Skylden hos ham selv.

Han var en flittig Visitor, selv ved Vintertid; men Præsterne syntes ikke om hans prælatmæssige Optræden, Myndighed og Fordringsfuldhed, der dannede en skarp Modsætning til den humane Maade, paa hvilken hans Formand var optraadt. Og dog var han i Almindelighed ved Visitatserne flink mod Præsterne, især da naturligvis mod dem, der stod paa det samme aandelige og kirkelige Stade som ham, men det gjorde maaske nok de Fleste. Derimod var han næsten overalt misfornøjet med Skoleholderne, hvem han, som en af Stiftets Præster skriver, »behandlede som Hundedrenge»; og de Frugter af deres Undervisning, han havde lært at kjende ved sine Visitatser, synes ogsaa de fleste

Steder at have været i højeste Grad tarvellige. For at raade Bod derpaa og altsaa tillige indirekte at ophjælpe det forfaldne Skolevæsen indbød han Stiftets Skolelærere til at deltage i et 6 Ugers Kursus, han vilde foranstalte i Stiftsstaden; der mødte da ogsaa 102, som bleve underviste, kan man næsten sige, i Alt mellem Himmel og Jord, lige til den Kunst »at opføre sig smukt og sømmeligt»; Biskop Hansen underviste selv tre Timer daglig, endog om Søndagen fra Kl. 5—8; men det kunde jo ikke blive til mere end noget ganske overfladisk, de fik ved disse 6 Ugers Undervisning, og han høstede ikke Tak derfor af Menighederne omkring i Stiftet, da den almindelige Mening var, at disse Mennesker, som savnede de nødvendigste Forudsætninger, nu da de troede at have slugt Alverdens Visdom, næsten ikke vare til at omgaaes, forskruede og latterlige som de vare blevne. Men man kan ikke negte, at Biskoppen var ivrig for Sagen, saa ivrig, at det falder ind under det Komiske, som naar han tor at begynde præcis paa Klokketslet, kom ind i Lokalet med Ansigtet indsæbet, fordi han ikke havde faaet Tid til at lade Skægstubbene rage af. Han søgte ogsaa at virke paa Præsternes Oplærelse; naar han saaledes kom paa Visitats til en Kjøbstad, havde han ofte indbudt Egnens Præstertilatgive Møde i Byen, hvor han vilde, som det hedder i en Indbydelse, der foreligger, »aabne Mødet med at oplæse en Afhandling over Apostlenes Gjerninger 20. Kap. 28—30 Vers og derpaa forelægge adskillige Materialier til nærmere Overvejelse»; da der i disse Ord af Skriften tales om, at »der skal indkomme svare Ulve iblandt Eder, som ikke skulle spare Hjorden, og af Eder selv skulle opstaa Mænd, som skulle tale forvendte Ting og drage Disciplene efter sig» — saa ligger det meget nær at antage, at Afhandlingen, han oplæste ved det Møde, har drejet sig om den bekjendte Lægprædikant Hans Nielsen Hauge, hvis Virksomhed han hadede af et oprigtigt Hjerte; en af hans sidste Skrivelser før

han rejste fra Christianssand, var en Henstilling til Kancelliet om, at der maatte træffes skarpe Forholdsregler overfor »den berygtede H. N. Hauge og hans omvandrende Emissærer for »den Frækhed og Dristighed, hvormed baade han selv og hans Flokke af Tilhængere overspinde Riget«; det var ønskeligt, skriver han, om man kunde »standse et Onde, der vil have et ellers elskværdigt Folks baade fysiske og moralske Fordærvelse til sørgelig Følge.« Sine Indbydelser til Præsterne til at deltage i disse Konventer ender han med det Løfte at gjøre Mødet saa interessant og gavnligt som muligt, og han glæder sig til at »omfavne hver især«, som det hedder i hans forskruede Sprog. At Biskoppen har været saare vel fornøjet med disse Møder, er en given Sag, og det fremgaar af de Referater, han lod trykke; men det synes, som om han har været den eneste Talende, og at der slet ikke har fundet nogen Diskussion Sted.

Det var kun faa Aar, han virkede som norsk Biskop, men han havde mange Ting for i disse Aar; efter hans Opfordring toge flere Præster unge Mennesker i deres Hjem for at oplære dem til Skoleholdere; han foreslog at forene en Realskole med Stiftstadens Latinskole; han ønskede at faae Messehagler og Messeskjorter afskaffede som »Prydelser, der vare stridende mod Religionens Aand«, og Pengene anvendte til Fremme af Skolevæsenet. At han arbejdede med Iver for Indførelsen af den saakaldte »evangeliske Salmebog«, er en Selvfølge; ligeledes var det hans Ønske, at Præsterne kunde prædike over frie, selvvalgte Texter og i det Hele ikke være bundne saa strengt til Ritualet som tidligere; naturligvis anbefalede han Vaccinationen, der paa en vis Maade blev sat under Præsternes Kontrol, og saaledes havde han fuldt op at gjøre med at reformere sit Stift med Hensyn til, hvad der efter hans Mening var nyttigt. »Nytte« var Tidens Løsen, og P. Hansens Valgsprog var »Dersom det, vi gjøre, ikke er

nyttigt, da duer vor Hæder ikke«. Det var ikke med Bedrøvelse, man modtog Budskabet om hans Forflyttelse til Fyen, thi, som det hedder, »hans utrættelige Virksomhed og brændende Iver bleve ansete for Stundesløshed, hans Reformer i Skolevæsenet for overdrevne, hans Skoleholderdannelse for latterlig; hans rationalistiske Anskuelser og utidige liturgiske Forslag om Forandring vakte Mistænksomhed og Forargelse hos Menigheden og hos de Fleste, især ældre Præster, der tillige fandt sig frastødte ved hans hele Optræden.« Nogle faa Aar efter hans Bortrejse vare saagodtsom alle Sporene af hans Virksomhed udslettede, næsten ingen af de Planter, han havde sat, naaede at slaa Rod.

Han var en Biskop »ikke efter det norske Folks, men efter Kancelliets Hjerte«, og da Fyens Stift ved Tønne Blochs Død var blevet ledigt, indstillede Kancelliet ham med meget rosende og anerkjendende Udtryk til dette Embede, som blev ham overdraget 30te Decbr. 1803. Der blev samme Dag udnævnt 5 andre Mænd til Biskopper, og disse bleve ordinerede 10de Maj 1804 i Frue Kirke under stor Højtidelighed, men det var ogsaa den største Bispevielse, der har fundet Sted i Danmark, naar undtages dengang, da i 1537 Reformatoren Bugenhagen ordinerede de første lutherske Biskopper. Ved denne Lejlighed bleve to Stifter delte, nemlig Fyens Stift, hvorfra udskiltes Lolland og Falster samt nogle mindre Øer; til Biskop over dette nye Stift beskikkedes Domprovsten i Roskilde Andreas Birch, som allerede 1805 blev forflyttet til Aarhus Bispestol, i hvilket Embede han døde 1829. Det besluttedes ogsaa at dele det uoverkommelige Trondhjems Stift, som ved Dødsfald var blevet ledigt; i det nyoprettede »Nordlandenes Stift« blev den norske Præst M. B. Krogh Biskop, død 1828, medens Præsten i Fredericia, Provst P. O. Bugge, blev Biskop i Trondhjem, hvor han døde 1849. Som P. Hansens Efterfølger i Kristianssand ud-

nævntes Holmens Provst Jens Bloch, der døde 1830 som Biskop i Viborg, hvorhen han var kommen 1805; ligeledes blev Stiftsprovsten i Bergen, Johan Nordahl Brun beskikket til Biskop over Bergens Stift; han døde 1816.

Heller ikke i Fyens Stift kom Hansen til at virke længe, og heller ikke her udrettede han saa Meget, som han vistnok havde haabet, men Tiden var ikke egnet dertil, og desuden hemmedes han i sine sidste Levaar af heftige, legemlige Lidelser. Blandt hans Embedshandlinger i Odense har man særlig anket over, at han ikke forhindrede Nedbrydelsen af den gamle Graabrødrekirke, som af Regjeringen blev besluttet 1805; man mente, at det var Biskop Hansen, som havde staaet bagved og været den egentlige Ophavsmand til, at denne Beslutning blev taget. Sagnet lagde til, at fra den Tid af, da Befalingen kom om Kirkens Nedbrydelse, ramte Himlens gjengjeldende Straf ham, idet han mere og mere svandt hen, og da endelig 1817—19 Kirken var revet ned, mente man om Natten at have seet hans Gjenfærd paa den tomme Kirkeplads. Senere Tider have i Anledning af denne Kirkes Nedbrydelse, som det nu af Biskop Engelstoft er godtgjort af flere Grunde var en fuldstændig Nødvendighed, fremstillet ham som »Kirkestormer«, og man har baade mod hans Person og hele hans Embedsgjerning gjort de stærkeste Udfald. Men hvad man end vil dømme eller mene om ham, saa er der her øvet stor Uretfærdighed imod ham, og han staaer fuldstændig skyldfri i denne Henseende.

Yndet var han vist langt fra at være paa Fyen, ligesaa lidt som han havde været det i sit norske Bispedømme, og ligesaa lidt som tidligere, da han var Præst i København; dertil var han altfor arrogant og despotisk og havde fine Fornemmelser, som man syntes passede ilde for Skomagersønnen fra Klosterstræde; han skildres som en Mand af meget imponerende Personlighed, og man fandt det saare be-

tegnende, at netop han udgav en Afhandling »Om en Religionslærers Gravitet«; det er en delvis fri Bearbejdelse af nogle tyske Skrifter. Blandt Andet forbyder han »Religionslæreren« — som han efter Rationalismens Sprogbrug næsten altid kalder Præsten — at bivaane Skuespil; Skakspil og andre Forstandsspil kunne tillades, men ikke Lykkespil; i Familiens Kreds maa en Præst nok danse, men ikke i offentlige Forsamlinger, og aldrig maa han i Selskaber holde ud til den lyse Morgen osv. — Han var en flittig Mand og flittig som Forfatter, men selv i hans Samtid var der Mange, som havde Blik for, at nogen egentlig theologisk Lærdom besad han ikke, hvor meget han end vilde give sig Udseende deraf, og hans Virksomhed som Forfatter er nu uden Betydning. Det er ovenfor omtalt, at han allerede i en ung Alder, kun 34 Aar gammel, fik Titel af Professor; 1795 erhvervede han sig den theologiske Doktorgrad fra et tysk Universitet, og da Dannebrogordenen var kommet ind under forandrede Former, fik han 1809 Ridderkorset; medens han var i Norge, udnævntes han til Medlem af det »norske, lærde Selskab« i Trondhjem.

Det maa man lade ham, at han var en ivrig Patriot; under Krigen 1801 holdt han i sit Stift Prædikener, som man dog mente vare mere blodtørstige, end det sømmede sig for en Kirkens Tjener; i Krigens Tid 1807 rejste han rundt til alle Steder i Fyens Stift, hvor der laa Garnison, og søgte at opflamme Soldaterne til et kjækt Forsvar. »De skulle slaas saaledes«, sagde han, »at Fjenderne ikke fik mere af Danmark end den Jord, der behøvedes for at jorde dem. Man skulde i Fremtiden oprejse Gjærder af de Slagnes Knokler til et Minde om den mod et fredeligt Folk forøvede Udaad«. Og efter Krigen, da Danmark havde mistet sin Flaade og syntes at staa paa Afgrundens Rand, udtaler han i skarpe, men temmelig opstyltede Ord, hvor upassende det var under slige Omstændigheder at holde Bal-

ler, Maskerader og lignende Forlystelser, altsaa ligesom Grundtvig i »Maskerade-ballet i Danmark« holdt en poetisk Straffeprædiken over Kjøbenhavnerne Forlystelsessyge efter den store Folketugtelse.

Efter længere Tids tiltagende Svaghed døde han 26de September 1810. Han havde været 3 Gange gift; først 26de Juli 1771 med Marie Hedevig Runchel, hvis Fader, Peder Runchel, havde været Præst i Sengeløse paa Sjælland; hun var født 1746 og døde allerede 10de Marts 1775; 14de Novbr. 1777 ægtede han Abel Marie Clausen, en Datter af Hofglarmester Christian Clausen; hun døde 22de Aug. 1796 og fik af ham følgende Eftermæle: »Hun stod som Klippen i det oprørte Hav ved min Sygeseng; hun var et Redskab i min Guds Haand til at udrydde mig af Dødens

Arme og blev Offeret i mit Sted«; med begge disse første Hustruer havde han ialt 13 Børn, hvorimod hans tredje Ægteskab var barnløst. Han blev gift 21de Januar 1798 med Juliane Marie Rasch, hvis Fader, Jokum Rasch, var Inspektør ved Flyvesandet ved Tisvilde; hun havde været Kammerjomfru hos Enkedronning Juliane Marie, efter hvem hun var opkaldt, og døde først 20de Marts 1834 i Odense; hun har vistnok passet godt til ham; thi ligesaa fornem og fordringsfuld som han var, var hun ogsaa, hvilket især kom til syne naar hun, hvad der ikke sjældent skete, ledsagede ham omkring paa hans Visitatser. En yngre Broder til ham var den fortjente Arkitekt, Konferentsraad Christian Frederik Hansen (født 1756, død 1845).

XVI.

Frederik Plum.

(1811—34.)

Familien Plum hører til de Slægter, der gjennem flere Aarhundreder have frembragt mange dygtige og tildels berømte Mænd paa Videnskabens forskellige Omraader. Den første, som kjendes, hed Peder Frandsen (med Tilnavnet Plum) og var hen imod Slutningen af det sextende Aarhundrede Borgmester i Kjøbenhavn. En Søn af ham, Claus Plum, der var født 1585 og døde 1649 som juridisk Professor ved Kjøbenhavns Universitet, var først gift med Maren Winstrup, en Datter af Sjællands Biskop Peder Winstrup, der døde 1614, og havde i dette Ægteskab 14 Børn; hans anden Hustru, en Datter af den theologiske Professor Kort Aslaksen, fødte ham fire Børn.

Fra denne Claus Plum nedstammer en

Mand af samme Navn, som var Sognepræst i Korsør, hvor han døde 1781, 60 Aar gammel; hans Hustru Elisabeth Amalie, født Rohn, var Datter af en Præst ved St. Petri Kirke i Kjøbenhavn og døde 1785. I dette Ægteskab fødtes i Korsør blandt endel andre Børn 12. Oktbr. 1760 Sønnen Frederik Plum. Han blev undervist af sin Fader, til han kom i Odense Latinskole, fra hvilken han efter tre Aars Skolegang 1778 blev Student; nu gik han i endel Aar uden at kaste sig over noget egentligt Fagstudium, men det lader til, at han har haft mest Lyst til at tage filologisk Examen; han oversatte Digte fra flere fremmede Sprog, saaledes baade Hebraisk, Græsk og Latin, og forfattede ligeledes originale Digte, som bleve trykte i de æsthetiske Blade og Tids-

skrifter, paa hvilke Datiden var saa rig; nogle af hans Oversættelser af latinske Forfattere bleve prisbelønnede af »Selskabet til de skønne Videnskabers Udbredelse« og trykte paa dette Selskabs Bekostning. Han stod i nær Berøring med sit nogle Aar yngre Bysbarn, Digteren Jens Baggesen, for hvem han nærede en ubegrænset Beundring, og med hvem han i nogen Tid delte Værelse paa Regensen; for ham læste han Alt, hvad han skrev, førend det blev trykt, og rettede sig efter hans Raad og Vejledninger. Ved Baggesen blev han indført i flere literære Kredse, som dengang førte det store Ord, og meget syntes at tyde paa, at F. Plum skulde blive en af de »Skjønaander«, af hvilke der i den Tid fostredes altfor mange. Men pludselig brød han af og kastede sig 1787 med Iver over Theologien, »fordi«, som han skrev til Baggesen, »han ikke kunde faa Fred paa anden Maade«. Der maa naturligvis fra tidligere Tid have ligget et godt Grundlag for disse theologiske Studier, da han sikkert ellers ikke vilde have kunnet opnaae i Januar 1788 at tage theologisk Embedsexamen med bedste Karakter. 13. Marts 1789 fik han sit første gejstlige Embede, nemlig som Præst ved Københavns civile Arresthus; 1790 tog han den filosofiske Doktorgrad, blev 1791 sin Faders Eftermands Eftermand som Sognepræst i Korsør og Taarnborg; 1792 Dr. theol. i Göttingen, men et Par Aar senere fik han kongelig Tilladelse til, at denne udenlands erhvervede Doktorgrad maatte gjælde, som om den var taget ved Københavns Universitet; 1794 blev han Provst i Slagelse Herred og 1796 forflyttedes han fra Korsør til Embedet som Sognepræst ved St. Mikkel's Kirke i Slagelse.

Henimod Slutningen at det attende Aarhundrede vare Ordningen af Fattigvæsenet og lignende praktiske Spørgsmaal paa Dagsordenen; men for at praktiske Sager kunne ordnes paa en praktisk Maade, fordres altid en praktisk Mand, som ikke fortaber sig i taagede Idealer. En saadan praktisk

Mand viste Frederik Plum sig at være, først i de mindre Forhold i Korsør og Slagelse, hvor han saavel ved privat som offentlig Understøttelse fik Fattigvæsenet og Skolevæsenet ordnet paa en i Forhold til Tiden mønsterværdig Maade, der fandt Efterligning i en Del andre Købstæder; og som Provst kom hans Virksomhed ogsaa til at omfatte de tilsvarende Forhold i Provstiets Landdistrikter. Intet Under derfor, at man i de ledende Kredse i København havde Opmærksomheden henledet paa ham som en Mand, der kunde være egnet for en større og mere betroet Plads. Lejligheden tilbød sig, da i Efteraaret 1803 Stiftsprovsten i København, Bast, pludselig afgik ved Døden. Den Mand, hvem det især skyldtes, at F. Plum 25. Novbr. 1803 blev kaldet til Stiftsprovst i København og Sognepræst ved Frue Kirke, var Kancellipræsidenten Frederik Moltke, som i sin Barndom havde haft Digteren Johannes Ewald til Huslærer, og som senere paa forskjellig Maade havde støttet ham i hans Trængselsaar.

Den Methode for Undervisningen af de mindre Børn, som da var kommet meget i Brug, og havde mange Tilhængere rundt om i Landene, var den, som bar (og bærer) Navn efter Schweitzeren Pestalozzi (født 1746, død 1826); den bestaaer egentlig i at udvikle Barneaanden ved Anskuelske fra de simpleste af de i Livet forekommende Fremtoninger til de højeste, i stadig, uafbrudt Fremskriden. Baade i Tale og i Skrift, saaledes som Medudgiver af et Tidskrift »Egeria« virkede Plum for denne Sag, der en Tid ogsaa fik god Fremgang. Samtidig arbejdede han for en Grundforbedring af Københavns Almueskolevæsen i det Hele taget og for Tilsynet dermed, hvoraf Følgen blev Oprettelsen af en bestandig Kommission til disse Skolers Indretning og Bestyrelse.

1809 blev han desuden Meddirektør for det nylig oprettede Pastorseminarium, men kom ikke længe til at virke i denne Stilling, da han 2. Maj 1811 udnævntes til

Biskop over Fyens Stift, hvortil han 11. August ordineredes af Sjællands Biskop F. Münter sammen med den hidtilværende Holmens Provst Viktor Christians Hjort, som var bleven udnævnt til Ribe Stifts Biskop efter den ved Døden afgaaede gamle Stephan Middelboe.

Som Biskop i Odense tog han strax med sin sædvanlige Energi fat paa at omordne Almueskolerne; allerede Aaret efter stadfæstede Kancelliet et af ham udarbejdet Regulativ for Skolerne i Stiftets Kjøbstæder, og samme Aar oprettedes i Odense en ny Borgerskole, en »Middelskole« i den Lahnske Stiftelse, en Altenskole for Tjenestepiger og Læredrenge og en Søndagsskole for Haandværkssvende — alt iværksat paa Foranledning af Biskop Plum. Det var Noget, som kostede Penge, men naar man spørger, hvorfra de betydelige Tilskud kom, som krævedes, er Svaret givet med disse meget betegnende Ord: »Han havde en mærkelig Evne til at faa Folk med; det var hans personlige Overlegenhed, der gjorde sig gjældende, og naar han erklærede, at det maatte være saaledes, bragte man sine Ofre, fordi det ikke nyttede at gjøre Indvendinger.« Men det var ikke alene Odense, at Undervisningens Fremme laa ham paasinde; ogsaa i de fleste andre af Stiftets Kjøbstæder gjorde hans Indflydelse i saa Henseende sig gjældende, om end naturligvis efter en mindre Maalestok. Selvfølgelig tog han sig ogsaa med Iver af Skolernes Undervisning omkring paa Landet, og det mentes almindeligt, at han var ivrigere i at visitere Skolerne end Kirkerne. Han hørte fuldstændig til den Tidsalder, der havde skrevet »Oplysningen« som Mærke paa sit Banner; og han søgte gennem sin lange Embedstid paa mange Maader ved at fremme Almuens Undervisning at udbrede nyttige Kundskaber; for at vænne Bønderne til god og nyttig Læsning i Hjemmene udgav han 1821 »Anders Kjærby af Vissenbjerg Sogn, en Læsebog især for Fyenboer«. Som anført havde han i sine unge Dage været meget

begejstret for den Pestalozziske Undervisningsmethode, men i Aarenes Løb fik han gjort den Erfaring, at Resultaterne vare langt fra at svare til de Forventninger, han og mange andre havde næret til Methoden. Derimod forsonede han sig aldrig med den saakaldte »indbyrdes Undervisning«, som havde faaet Indpas heri Landet omkring ved 1820, og som Kong Frederik den Sjette satte saa stor Pris paa, at han ved alle Midler vilde have den indført overalt i Skolerne. Den Mand, der dristede sig til at have en anden Mening, var ikke vel anskreven hos Kongen, og da Biskop Plum havde været saa uforsigtig i Midten af Tyverne at udtale sig nedsættende baade om Methoden og om nogle af dens ivrige Talsmænd — selvfølgelig ikke om Kongen — fik han i de følgende Aar flere Beviser paa, at han var falden i Unaade.

Men det var ikke alene Undervisningen af Almuen i By og paa Land, han tog sig af; ogsaa i de dannede Kredse søgte han at vække Sansen for Læsning, og det var da naturligvis især Stiftets Gejstlighed, hans Opmærksomhed i saa Henseende var henvendt paa; 1813 oprettede han Fyens Stiftsbibliothek, og 1815 var det nærmest hans Virksomhed, det skyldtes, at det »Fyenske literære Selskab« stiftedes. Ligesom hans Samtidige, Sjællands Biskop F. Münter, der i mange Retninger synes at have været et Forbillede for ham, indførte han i sit Stift »udvidede Landemoder«, som han søgte at give et videnskabeligt Tilsnit ved de Foredrag, han selv og andre holdt paa dem, og 1818—33 udgav han aarlig Efterretning om udenlandsk theologisk Literatur for at gjøre sit til, at Præsterne fulgte med Tiden. Han skjærpede den saakaldte Biske-Examen, d. v. s. den Prøve, de unge Theologer skulde aflægge for Biskoppen, naar de havde faaet første Udnævnelse til gejstlig Virksomhed, før Ordinationen fandt Sted; i Midten af Tyverne indsendte han til Kancelliet et Forslag om Forøgelse af Prædiketexterne ved Guds-

tjenesten, men hans Forslag blev lagt tilside uden at blive paaagtet, ja, endog uden at han fik Svar derpaa; det var netop i den Tid, han var i Unaade hos Regjeringen.

F. Plum var en flittig Forfatter paa forskjellige theologiske Omraader; han skrev ogsaa Psalmer, af hvilke et Par have fundet Vej til Roskilde Konvents Psalmebog, Nr. 214, »Korsets Død min Frelser døde«, og Nr. 491 »Jesus Christ, du overvandt«, hvilken sidste ogsaa er gaaet over i den nye Psalmebog for Kirke og Hjem, hvor den findes som Nr. 555. Noget videre digterisk Sving er der ikke i dem, men de vise, at han kunde anslaa andre Toner end de rationalistiske, som i det Hele laa ham nærmest og havde gjort det hele hans Liv igjennem; men saadan var jo Tiden og Tidsaanden.

I 1810, altsaa medens Plum var Stiftsprovst i Kjøbenhavn, var det, at N. F. S. Grundtvig holdt og senere udgav sin meget omtalte Dimisprædiken »Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus«, hvilket gav 6 af Kjøbenhavns Præster, med Stiftsprovsten i Spidsen, Anledning til at indgaa med en Klage til Kancelliet, fordi »Kandidat Grundtvig har været forvoven og skamløs nok til med rene Ord at sige om os Religionslærere tilhobe, at vi ere samvittighedsløse, fejge, af Hovmod forblindede, Sandhedens og Religionens Forrædere, nedrige Hyklere, forsætlige Folkebedrager«. En af Kjøbenhavns andre Præster, den gamle Professor Otto Fabricius ved Frelserens Kirke, skrev paa Cirkulæret, da det kom til ham: »Fabricius føler sig ikke truffen«; og den senere Biskop J. P. Mynster skrev mange Aar efter om Dimisprædikenen, at »den gav Kjøbenhavns Gejstlighed Lejlighed til at prostituere sig«.

Saalænge Plum levede, kunde han ikke forlige sig med de kirkelige Rørelser af forskjellig Art, som især viste sig kraftigt i hans Stift, men hvori han ikke kunde se Udslag af Andet end af »Tidens mystiske poetiske Aand, denne regelløse Omsvær-

men i dunkle Anelser og Følelser, der har bragt Forvirring i Religionslære og Filosofi, idet den forsmaaede videnskabelig Dannelse«. Det er nærmest Grundtvig og hans Retning, Biskop Plum sigter til med disse Ord; men da de gudelige Forsamlinger, ledede af Lægtolk, begyndte at tage Overhaand i Fyens Stift, anmodede han Præsterne om ikke at lade det mangle paa den med forsigtig Skaansel og kjærlig Sagtmodighed forbundne Alvor og Aarvaagenhed, hvorved »Sværmeriets Smitte kan standses eller det dog saa meget som muligt gjøres uskadeligt«. Som et af de bedste Midler til at bekæmpe Lægmandsvirksomheden anbefalede han atter og atter Præsterne at holde Bibellæsninger udenfor den almindelige Gudstjeneste, saaledes som det var begyndt flere Steder i Stiftet, men især af Nikolaj Faber, den Mand, der senere skulde blive Plums Efterfølger paa Fyens Bispestol.

Overfor den Bevægelse, som i Begyndelsen af Tyverne fremkaldte Stiftelsen af det danske Missionsselskab til Kristendommens Udbredelse blandt Hedningerne, indtog Biskop Plum en mildest talt mærkværdig tvetydig Stilling. Sjælen i Bestyrelsen var den paa forskjellige Omraader meget virksomme Præst i Lyngby ved Kjøbenhavn, B. F. Rønne; efter Opfordring fra flere Sider foretog han 1822 en Rejse omkring i Fyen for at vække Interesse for Missionssagen, og han blev vel modtaget mange Steder baade af Præster og Lægfolk; han besøgte ogsaa Biskop Plum i Odense, der modtog ham meget venligt og ikke yttrede nogen Betænkelighed ved hans Forehavende, hverken med hans Møder eller med hans Indsamlinger af Bidrag til Sagens Fremme. Men i Efteraaret 1823 sendte Plum en Klage over Rønnes Færd til Ministeriet; han udtaler sig om, at »tænkende Mænd« vare komne til den Anskuelse, at der ved det hele Missionsvæsen ikke udrettedes noget af Betydenhed for Christendommens varige Udbredelse, og, føjer han til, »det er især

oprørende at lade vor Landalmue bidrage til saadanne Udgifter paa en Tid, da dens Armod hindrer de nødvendigste Skole-reparationer, og der allevegne klages over det byrdefulde i Lærernes Løn«. De fyenske Præster fik den Befaling, at de skulde fjerne de Bøsser, der i Præstegaardene vare ophængte til deri at nedlægge Gaver til Rønnes Mission. Det er da ogsaa naturligt, at Biskop Plum var en Modstander af Udbredelsen af de Traktater, gudelige Smaaskrifter, som Rønne nogle Aar iforvejen havde paabegyndt.

At Biskop Plum var Medunderskriver af det Hyrdebrev, som Sjællands Biskop F. Münter havde forfattet 1817 i Anledning af Jubelfesten for Reformationen, er en Selvfølge; det var skrevet i en fuldstændig rationalistisk Aand og Tone, og var underskrevet af samtlige Biskopper i Danmark og de Landsdele, som hørte dertil; enkelte af dem vare dog vist ikke yderligtgaaende Rationalister, men Alle gjorde de tælles Sag. Det er jo nok muligt, at Plum i sine senere Aar ikke stod fuldstændig paa det samme Standpunkt som tidligere; nogle af hans Salmer kunne synes at tyde derpaa.

I sin Alderdom vendte han tilbage til Studiet af de latinske og græske Oldtidsforfattere, som han i sine unge Dage havde beskjeftiget sig saa meget med;

men om han end selv har ment at levere dygtige Arbejder, saa udtalte dog Kritiken tydeligt nok, at Tiden var løben fra ham; der var kommet andre Grundsætninger for Udgivelsen. I sin Alderdom skal han være bleven meget distrahit, og mangfoldige Anekdoter berettes som Tegn paa hans Distraktion; men om alle disse Fortællinger maa skrives paa hans Regning, er tvivlsomt, da nøjagtigt de samme Historier gaa om to samtidige Biskopper, Münter i Kjøbenhavn og Bloch i Viborg.

18de Januar 1834 døde Biskop Plum; det er med Rette, der er sagt om ham, at han havde aldrig formaaet at gjøre sig synderlig gjeldende, om han end ikke havde ladet det mangle paa Forslag til mange forskellige Ting.

Ved sin Død havde han været Enke-mand i omtrent fem Aar; 14de Juli 1792 var han i Kjøbenhavn bleven gift med Marie Sophie Hviid, født Munck; hun var født 22de Decbr. 1765 og Datter af Justitsraad Søren Munck, Sekretær og Arkivar i Generalpostamtet; 1782 var hun bleven gift med Andreas Christian Hviid, Professor og Regentsprovst, i hvis Hus Plum i sine Studenteraar havde fundet som et andet Hjem; Professor Hviid døde 1788, og hun døde 18de Marts 1829; der var i deres Ægteskab født 3 Sønner og 6 Døtre

Nicolai Faber.

(1834—48).

Nicolai Faber blev født 19de Juni 1789 i Odense, hvor hans Fader, Rasmus Faber, da var Underretsprokurator; Moderen hed Anne Christine, født Henneberg. I Halvfemserne købte den dengang velhavende Fader Hennebjerg Ladegaard ved Fredericia, hvor Børnene nøde privat Undervisning af dygtige Lærere. Men da Faderen var bleven kjed af Landvæsenet og havde solgt sin Gaard, vendte han 1805 tilbage til Odense, fra hvis lærde Skole den ældste Søn Nicolai 1807 dimitteredes til Universitetet, og 1811 tog han theologisk Embedsexamen. Hans Fader var imidlertid flyttet til Kjøbenhavn, hvor han havde taget Borgerskab som Grosserer; i Begyndelsen gik Forretningen godt, men saa kom den for Handelsverdenen saa ulykkelige Periode, hvor Alt gik tilbage, ogsaa for den gamle Rasmus Faber og hans Familie. Nicolai Faber underviste derpaa i Kjøbenhavn, saaledes ved Metropolitanskolen, hvor hans Fag vare Dansk, Hebraisk og Religion i de øverste Klasser, og hvor han 1813 fik fast Ansættelse som Adjunkt, samme Aar som han 5te Juni var bleven gift med Christiane Kaarup, Datter af Møller og Forvalter Søren Kaarup i Næsbyhoved Mølle ved Odense og Martha Hyllerup.

Da Indtægterne som Adjunkt, 400 Rdl., ved Pengenes forringede Værdi ikke for-slog til Livets Ophold i Hovedstaden, og han ikke kunde faae den Hjælp, hans Fader havde lovet ham, paa Grund af dennes forringede økonomiske Vilkaar, var hans Stilling nær ved at blive for-tvivlet. Da aabnede sig pludselig en Ud-vej; hans yngre Broder Johannes havde begyndt en Forretning med Korn og Skind i Kjøbenhavn, og da den tegnede til at ville blive indbringende, tog han mod et af denne Broder gjort Tilbud om Plads

paa hans Kontor og Andel i Handelens Bestyrelse. Han tog 1814 sin Afsked fra Adjunkt Embedet og tilegnede sig hurtig de nødvendige Handelskundskaber forat kunne besørge de nye Forretninger. Men at han ikke lagde Studeringerne paa Hylden, fordi han var traadt ind i en praktisk Virksomhed, sees af, at han 1815 be-svarede Universitetets filosofiske Pris-spørgsmaal og fik Accessit for Besvarelsen. ligesom han 1817 tog Doktorgraden i Filosofi.

Da Broderen samme Aar var flyttet til Hamborg for at begynde en større For-retning, fik Nicolai Faber langt mere at gjøre end hidtil med Bestyrelsen af Han-delen, om Indtægterne vedbleve at være smaa; han længtes efter en Stilling, som mere passede til hans Lyst og Kald, og flere Gange havde han forgjæves søgt gejstlig Ansættelse. Da hesluttede han sig til helt at vende sit Fædreland Ryggen og søge sit Udkomme i den nye Verden; og det var lige nær ved at være skeet. En ældre Søster af ham var bleven gift med en Franskmand Weber, som i længere Tid i Kjøbenhavn havde ført en stor Kommis-sionshandel med Silkevarer; men da han var Republikaner med Liv og Sjæl og kun daarligt kunde finde sig i de monarkiske Former i Europa, forlod han Danmark og nedsatte sig i Filadelfia i Nordamerika. Allerede inden Afrejsen var der truffen Aftale med denne Svoger om, at hvis han antog Forholdene for at være gunstige, f. Ex. til Oprettelsen af en Skole, eller der var noget Andet, som syntes at kunne love et heldigt Udbytte, skulde han under-rette de Tilbageblevne derom. Snart kom der da ogsaa fra Svogeren Breve, som i de lyseste Farver skildrede den Lykke, der vilde være at gjøre i den nye Verden ved

der ovre at oprette et Institut i større Stil; og efter nogen yderligere Brevvexling blev den Beslutning tagen, at Familien skulde rejse til Amerika for at søge Lykken. Det var i Sommeren 1820; Afrejsens Tid nærmede sig; alt Tøjet stod indpakket; en Svigerinde var med Børnene rejst i Forvejen til Odense, hvor hans Svigermoder boede som Enke; Forældrene bleve tilbage i Kjøbenhavn for at ordne nogle faa Ting og besørge Alt indskibet; derpaa skulde ogsaa de følge efter til Odense og hele Familien derfra over Hamborg og England søge at naa Rejsens Maal. Da indtraadte en Begivenhed, som bragte den hele Plan til at strande; hans ældste Søn blev pludselig syg og døde kort efter; Forældrene toge sig Tabet saa nær, at de af Sorg besluttede sig til ialtfald foreløbig at opgive Rejsen; han søgte nu paany med Iver gejstlig Ansættelse og blev den 27de September 1820 udnævnt til Sognepræst for Allested og Vejle, omtrent i Centrum af Fyen.

Det var højst uheldige Forhold, under hvilke han begyndte sin gejstlige Virksomhed; Embedet var i sig selv ikke stort; Kornpriserne vare dalede til et saa lavt Punkt som aldrig før, og saa skulde han tilmed udrede betydelige Pensioner baade til Enke og Formand, saa det var ham umuligt at leve med Familien uden trykkende Næringssorg og hvert Aar forøget Gjeld. Dertil kom, at den aandelige Tilstand i Sognet var rent ud elendig i alle Retninger; og den Modstand, han havde at overvinde, inden bedre Forhold kunde blive bragte tilveje, var betydelig, ja, det gik saa vidt, at han en Aften silde blev antastet paa Vejen af to med Knipler bevæbnede Mænd af Sognet. Men det lykkedes ham dog efter nogle Aars Forløb at tilvejebringe en bedre Tilstand i Sognene. Da i disse Aar de saakaldte »gudelige Forsamlinger« begyndte at udbrede sig paa Fyen, og han ikke ønskede dem i sine Sogne, gav dette ham Anledning til selv at begynde at holde Bibellæsninger, som bleve meget paa-

skjønnede baade her og i hans senere Embeder, hvor han fortsatte dermed. Den 27de Juni 1823 havde han den store Sorg, at hans Hustru, der havde født ham tre Sønner og tre Døtre, blev bortkaldt fra ham, men den 21de August 1825 ægtede han hendes Søster Jacobine, der var født den 1ste Juli 1797 og blev en trofast Stedmoder for sin Søsters efterladte Børn og selv blev Moder til en Søn og en Datter.

Han fik i disse trange Aar i Allested Lejlighed til at udgive en Del Prædikener, ligesom han fortsatte sit Studium af Theologien, og han efterlod netop fra disse Aar betydelige videnskabelige Haandskrifter. Videnskabeligt anlagt, som han var, ønskede han 1826 at ombytte Landsbypræstens Gjerning med Stillingen som Lektor i Filosofi ved Sorø Akademi; han indgav Ansøgning derom, men fandt sig dog foranlediget til at tage den tilbage, inden Afgjørelsen kom. At man satte Pris paa ham i videnskabelige Kredse, viser sig af, at han efter Indbydelse fra det theologiske Fakultet tog den theologiske Doktergrad ved Universitetets Jubelfest 1826 for Indførelsen af Kristendommen i Danmark.

Samme Aar blev han 13de Decbr. udnævnt til Sognepræst for Middelfart og Kauslunde. Her bedredes hans økonomiske Forfatning, og han fandt Lejlighed til at virke for Skolevæsenet, saa det lykkedes ham snart der i Byen at faae oprettet et højere Institut, i hvilket han selv gav Undervisning, og ligeledes et Institut for Pigebørn. Han tog ogsaa Del i den standende Strid mellem Grundtvig og Clausen, selvfølgelig, kan man vel sige, paa den sidstes Side, idet han, som oprindeligt synes at have næret ialtfald endel Sympathi for Grundtvig, mere og mere trak sig tilbage fra ham; 1827 udgav han en »Undersøgelse«, som ved sin Titel tydeligt nok viser, paa hvad Standpunkt han stod: »Har Troesbekjendelsen Eneret til at bestemme, hvad der er sand Christendom og ægte christeligt?« Længe blev han dog ikke i Mittel-

fart, idet han allerede 12te November 1830 beskikkedes til Sognepræst ved St. Knuds Kirke i Odense og Provst i Odense Herred samt Stiftsprovst i Fyen istedetfor den til Biskop i Aarhus kort iforvejen befordrede Jens Paludan-Müller. Ogsaa i dette Embede blev han kun nogle Aar. Da Biskop Plum 18de Januar 1834 var afgaaet ved Døden, blev Faber, som i Plums sidste svagelige Aar havde taget Del i flere af Bispeembedets Forretninger, 19de Marts beskikket til hans Etterfølger og indviet dertil 14de Juni af Sjællands Biskop Peter Erasmus Müller, som allerede et Par Maaneder efter døde. Faber var den tiende (og sidste) Sognepræst ved St. Knuds Kirke, som naaede at blive Biskop i Danmark eller Norge; de fleste af dem bleve beskikkede dertil umiddelbart fra det fyenske Stiftsprovsti*).

Som Fyens Biskop fortsatte Faber den Gjerning, han havde gjort som Stiftsprovst og tildels allerede som Præst i Middelfart. Han vedblev med Bibellæsningerne og skrev om deres Nytte, deres Forhold til den offentlige Gudstjeneste og den private Andagt, ligesom han drog Omsorg for, at Bibelen blev mere kjendt end tidligere baade i Skolerne og ved det i hans Stift liggende Skaarup Seminarium. Hans Virksomhed for Udbredelsen af den hellige Skrift bragte ham forøvrigt i 1843 i Kollision med Bestyrelsen af Vaisenhuset, som havde Privilegium paa Udgivelsen af Bibelen; Faber ønskede til Brug i sit Stift og især dets Skoler 2100 Nye Testamenter, men det danske Bibelselskab kunde eller vilde ikke overlade ham flere end 1000, hvorhos der yttredes »mærkelige Betænkeligheder ved Evangeliet Læsning i Almueskolen«. Det britiske Bibelselskab skænkede ham da de manglende 1100 Exemplarer; men nu var det danske Bibelselskab paa Færde og vilde endog have ham idømt en Mulkt paa 2000

Rdl. for Overtrædelse af Privilegiet; han slap dog nogenlunde, nemlig med at lade hvert enkelt Exemplar af disse kriminelle Nye Testamenter stemple. Han ønskede, som rimeligt var, at Bibelen maatte komme til at foreligge i en saa god og læselig Oversættelse som muligt; men den Maade, hvorpaa han vilde have dette iværksat, var saa upraktisk som vel tænkes kan; han vilde nemlig have Bibelens forskjellige Dele, baade det gamle og det nye Testament, fordelte til Præstekonventerne rundt om i Landet, og hvert Konvent skulde da sørge for at faa den det beskikkede Del oversat paa Dansk. Man kan sige sig selv, at det naturligvis ikke kunde blive til Noget med en saadan Bibeloversættelse, der nødvendigvis maatte have faaet et højst mærkværdigt Udseende.

At han gjenoplivede den ældre Indretning af gejstlige Konventer i sit Stift, var til stor Nytte i flere Henseender; saa kunde han lettere lære Gejstlighedens Meninger og Ønsker at kjende om de kirkelige Anliggender, men der kunde ogsaa paa den Maade virkes en større Tilslutning baade mellem Præsterne indbyrdes og mellem dem og ham, i hvilket sidste Øjemed han ogsaa søgte at benytte det aarlige Landemode, som bestandig var talrigt besøgt, selv af Stiftets fjernere boende Gejstlige; men naar han saa f. Ex. for at tilvejebringe en Udtalelse fra Gejstligheden om Forandring i Ritual og Alterbog, lod hvert af Stiftets Konventer forelægge en Række Spørgsmaal, og af de indkomne Besvarelser gjorde vidtløftige Uddrag, paa Grundlag af hvilke han selv udarbejdede et nyt Ritual og en ny Alterbog, ja saa maatte dette vel med Nødvendighed blive, som Biskop Mynster betegnede det, »et ganske mislykket Arbejde.«

Han var meget musikalsk og søgte i sit Stift at virke baade for Sangens Fremme i Almindelighed og for Kirkesangen i Særdeleshed som et virksomt Middel til at

*) Efter at dette var skrevet, er Stiftsprovst L. N. Balslev bleven udnævnt til Fyens Biskop.

vække og nære det aandelige Liv; i den Hensigt fik han Stiftets Lærere til at slutte sig sammen i Sangforeninger, der som Afslutning paa Landemoderne holdt Sangfester i Odense. Det litterære Liv i Stiftet søgte han især at ophjælpe gennem to under hans Bestyrelse staaende Institutioner: Stiftsbibliotheket, som han ved sin Embedstiltrædelse fandt i en temmelig maadelig Forfatning, men ved sin Iver fik han det fra den hensygnende Tilværelse til at blomstre saa nogenlunde frem; og Fyens Stifts litterære Selskab, hvis Viceformand han var baade som Stiftsprovst og som Biskop, skyldte ham ikke lidet; saa længe Kræfterne stode ham bi, arbejdede han paa at vække og vedligeholde det litterære Liv i Selskabet, og ikke faa vare de Skrifter, som i hans Tid bleve udgivne og understøttede af dette. Selv vedblev han at være en flittig Forfatter; foruden flere Artikler i Tidsskrifter og Taler tog han 1842 i et Skrift Kampen op mod den baptistiske Bevægelse, som havde begyndt at vinde Indpas flere Steder i Stiftet. Lægmandsbevægelsen kunde han aldrig forsone sig med, da han øjnede den Fare for et sundt Kirkeliv, som den let kunde føre med sig, og han søgte i flere Henstillinger til Regjeringen at bevæge denne til af al Kraft at optræde mod disse selvbeskikkede Prædikanter og Sjælesørgere; han optraadte flere Gange med større Skarphed imod dem, end selv hans Kollega i Sjælland Mynster kunde billige.

Med Kong Christian den Ottende, der til sin Thronbestigelse 1839 som Guvernør over Fyen havde Bolig i Odense, stod han paa en fortrolig og venskabelig Fod, og vedblev at brevvexle med ham ogsaa efterat han var bleven Konge; ligeledes var han meget yndet af Dronning Caroline Amalie, og da hun havde besluttet at oprette et Asyl for Fattigbørn i Odense, lagde hun saa godt som udelukkende Sagen i hans Haand.

1838 indviklede han sig i en Sag, som blev højst pinlig for ham, skjønt han selv-

følgelig handlede i den bedste Hensigt og var saare langt fra at tænke paa at optræde som Oppositionsmand. Han fik nemlig den Stænderdeputerede Proprietær Langkilde paa Julskov til at indgive til Stænderforsamlingen i Roskilde en af ham, Biskoppen, forfattet Petition om, at Stænderforsamlingen maatte blive forøget med nogle Medlemmer, valgte af Gejstligheden. Men da han indsendte Petitionen til Kongen, fik han en højst unaadig Kabinetskrivelse, der lod ham vide, at han ved et saadant Andragendes Indgivelse fuldstændig havde miskjendt sin Stilling som Embedsmand, da han først burde have indhentet Regjeringens Tilladelse til at fremkomme med en slig Petition. Det var en haard Pille for ham at faae ned, og han skyndte sig da ogsaa med at gjøre en ydmyg Afbigt for sin Forseelse.

Hans kirkelige Stade var som saa mange af hans samtidiges ikke lidt uklart; han ønskede selv at kalde sin Retning med den temmelig taagede Betegnelse »den paa aandelig Vej fremadskridende«; hvad han især vilde arbejde for, var efter hans egen Ytring, »en stedse omhyggeligere Religionsundervisning, en stedse nidkjærere Forkyndelse af Evangeliet, Omhu for den hellige Skriffs rettelige Oversættelse og dens Beryttelse i Kirke og Skole, en Nærelse af den gejstlige Stands Interesse og Glæde ved den Agtelse, der fra Statens Side udvises imod den.« 1835 blev han Ridder af Dannebrog og 1840 Dannebrogsmænd; Kommandørkorset fik han 1846.

Han har vistnok i det Hele følt sig veltilfreds med det attenaarige Ophold i sin Fødeby, hvor han havde opnaaet saa anseelige Stillinger, og hvor han havde mange Venner og Bekjendte fra Barndomsdagene, ligesom han skal have været en behagelig Selskabsmand, der var yndet af Beboerne i Odense og agtet og atholdt af Stiftets Gejstlighed. De trykkende Kaar, under hvilke han havde levet en Del af sin Ungdom og første Manddom, vare nu blevne

afløste af forholdsvis Velstand; men flere tunge Sorger ramte ham, idet nogle af hans Børn bortkaldtes i den voxne Alder; og sin anden Hustru mistede han 25de Oktober 1846. Selv var han i en Sygdom 1835 Døden nær, men kom sig dog; men allerede da han kun havde naaet en Alder af nogle og halvtres, begyndte hans legemlige Kræfter at aftage, medens hans aandelige Kraft endnu syntes temmelig usvækket. Selv hverken ventede eller ønskede han at blive nogen gammel Mand, og det blev han heller ikke. Fra Vinteren 1845 led han heftigt af Stensmerter, og en Rejse, som han i Sommeren 1846 med megen Overvindelse bekvemmede sig til, og som han ledsaget af sin ældste Datter foretog i Tydskland, Schweiz og Norditalien, hjalp ikke; kort efter Hjemkomsten døde hans Hustru. Maaske anstrengte han sig i sine sidste Aar mere, end hans svækkede Helbred kunde taale; thi da han i Sommeren 1847 havde afholdt Landemodet og næste

Dag Bibelselskabets Aarsfest i Forbindelse med Sangfesten, gav han sig faa Dage efter paa Visitats; men midt i en Tale, han holdt i Kirken paa Strynø, blev han ramt af et mindre apoplektisk Anfald; han lod dog Kirkehandlingen fuldføre, hvorpaa han lod sig sejle til Rudkjøbing, for der at tages under Lægebehandling. Lamheden hævedes vel nogenlunde, men Kræfterne vilde ikke vende tilbage, og et nyt Anfald maatte enten før eller senere komme. Det indtraf da ogsaa, da han 1ste Marts 1848 gik paa Gaden i Odense med en af sine Døtre; han maatte kjøres hjem, og fra nu af rejste han sig ikke mere fra Sygelejet; 15de Maj døde han. En Søn af ham, Christian Gottfred Weber Faber, som var theologisk Kandidat og i mange Aar Adjunkt ved Odense Kathedralskole, skrev i det fyenske Tidsskrift »For Literatur og Kritik« en meget sympathetisk Nekrolog over ham, »Nicolai Fabers Minde«.

XVIII.

Peter Christian Stenersen Gad.

(1848 - 51).

Peter Christian Stenersen Gad hører til en i sidste Halvdel af det attende og i hele det nittende Aarhundrede meget udbredt og endnu blomstrende Præsteslægt, der stammede fra Jørgen Jensen Gad, som var en Skippersøn fra Svendborg og født 1717; han døde 1786 som Præst i Veiby og Tibirke i Nordsjælland. Ifølge et Familiesagn vilde han lade sig indskrive ved Universitetet med et Stammenavn foruden Jørgen Jensen, men da han var tvivlraa-

dig om, hvilket han skulde vælge, besluttede han at slaa op i sin Bibel og paa den Maade faae Spørgsmaalet afgjort. Denne Jørgen Gad havde foruden nogle andre Sønner, som bleve Præster, Sønnen Elieser, som først var Præst i Pedersker, senere i Rø, begge paa Bornholm, 1806 blev han forflyttet til Hørsholm og nogle Aar efter til Skjævinge og Gjølørse i Nordsjælland; 1823 fik han sit sidste Embede, nemlig som Andenpræst ved Ros-

kilde Domkirke og 1834 døde han; hans Hustru, Søster Christiane Brun Stenersen, var af norsk Herkomst.

Der fødtes i dette Ægteskab 7 Sønner, af hvilke de 6 bleve Gejstlige, og 4 Døtre, hvoraf en blev Præstekone. Peter Christian Stenersen Gad blev født 27de April 1797 i Pedersker og nød først Undervisning i Hjemmet, men da Faderen var bleven forflyttet til Sjælland, kom han i Frederiksborg Latinskole, fra hvilken han dimitteredes 1813. Efter 1817 at have taget theologisk Embedsexamen var han Lærer ved københavnske Skoler, indtil han 1821 blev Adjunkt ved Frederiksborg Latinskole. I sine Studenterdage var han blevet nøje knyttet til Stiftsprovst H. G. Clausens Hjem, og d. 4de September 1822 ægtede han dennes yngste Datter Sophie Georgia Clausen, der var født den 24de Juni 1799 og først døde d. 20de Maj 1875 som Moder til 7 Sønner og 1 Datter.

Stiftsprovst Clausen var den mest fremragende af Datidens rationatistiske Præster i Hovedstaden, og hans Indflydelse paa Svigersønnen har i denne Retning ikke undladt at gjøre sig gjeldende, om end saavel Gad som hans Svoger den theologiske Professor H. N. Clausen mere og mere frigjorde sig derfor. Den 12te Januar 1825 udnævntes han til residerende Kapellan ved Frue Kirke i Aalborg og Sognepræst i Sønder-Tranders, men allerede 1828 kaldtes han tilbage til København, nemlig som anden residerende Kapellan ved Frue Kirke, hvilket Embede han 1831 ombyttede med det residerende Kapellani ved Trinitatis Kirke.

Det var en Stridens Tid i den danske Kirke og da især i den københavnske Gejstlighed, og Gad blev draget ind i Striden mere end de Fleste. For en stor Del var det en Strid om Ord, nemlig om Ritualet, som Clausen og Gad egenmægtig tillode sig at fravige baade med Hensyn til Daab og Nadver, medens Grundtvig og især hans Vaabendrager J. K. Lindberg i de stærkeste Toner angreb dem som

Vranglærere. Striden førtes med stor Bitterhed fra begge Sider, og der var Mange, der deltog i den. Som anført var det især Lindberg, som angreb den Clausenske Gruppe, og han kunde blive ved at variere i det Uendelige; alene Titlerne paa nogle af hans Smaaskrifter antyde i tilstrækkelig Grad Indholdet; »Er Professor H. N. Clausen en ærlig Lærer i den christne Kirke«, hed en lille Bog, og en anden »Falsk Lærdom i vor Frelses Kirke«. Men ganske særligt var Gad Gjenstand for Fortølgelse; »Præsten Gad for Herrens Alter«; »Præsten Gads mislige Forhold til Ritualet« osv. vare Pile, som Lindberg udsendte. Gad flk da ogsaa baade fra Biskoppen og Kancelliet forskjellige Gange Paamindelser om, at han var optraadt urigtigt i denne Sag; men om det end for en stor Del var en Strid om Ordene i Ritualet, saa var der dog ogsaa en dybere Grund til de bitre og langvarige Kampe.

I Sommeren 1840, da det nye Kongepars Kroning og Sølvbryllup fra Universitetets Side fejredes bl. A. ved en Del Disputatser af lærde Mænd, tog ogsaa Gad den theologiske Doktorgrad. Den 2den September 1845 udnævntes han til Biskop over Lolland-Falster Stift, som var blevet ledigt ved G. P. Brammers Forflyttelse derfra til Aarhus Stift, og ved Juletid samme Aar blev han Ridder af Dannebrog. Aaret i Forvejen havde Lindberg faaet sit første gejstlige Embede, nemlig som Sognepræst for Tingsted Menighed paa Falster, og man kan sige sig selv, at ikke løb af uden nye Stridigheder mellem de gamle Modstandere. 29. Decbr. 1848 blev Gad forflyttet til Fyens Bispeembede, men hans Virksomhed her var for kort til at den kunde have blivende Betydning for Stiftet, idet han allerede 12. Oktbr. 1851 døde. Heller ikke paa Fyen undgik han Stridigheder med de grundtvigianske Præster. Han havde, uagtet han allerede dengang var angrebet af den Sygdom, som lagde ham i Graven, Del i, at der i Sommeren 1851 blev givet Præsterne Birkedal fra Ryslinge og Viborg

fra Rynkeby en Tilrettevisning, fordi det imod Sognepræstens Villie havde holdt en Forsamling i Lumby Sogn, hvor Baptisterne havde vundet en Del Udbredelse. Sagen vakte ikke ringe Opsigt og bidrog sit til, et Loven om Sognebaandsløsning udkom nogle Aar efter.

Det var ikke alene et videnskabeligt Hjem, til hvilket Gad kom til at staa i Forhold, først ved Venskabs Baand, dernæst ved sit Ægteskab; men det var ogsaa en Kreds, der fattede og skattede Kunsten i dens forskjellige Former, og som i politisk Henseende var videre fremskreden, end det paa et saa tidligt Tidspunkt var almindeligt i Hovedstadens højere Embedsstand. Om den gamle Stiftsprovst fuldt ud har kunnet sympathisere med sin Søn Professor H. N. Clausens Ønsker om politisk Frihed, turde maaske nok være tvivlsomt; men Gad har vistnok i alle Retninger, ogsaa i politisk Henseende, set hen til og lært af denne sin fremragende Svoger, og ved Majfesterne, der holdtes efter Stænder-

forfatningens Indførelse, var han meget benyttet som Taler, hvilket man mente, han skilte sig bedre fra, end fra sine Prædikener.

Det er derfor højst sandsynligt, at det har vakt Forbauselse, da under Christian den Ottendes langt fra liberale Regjering Kapellanen Gad ved Trinitatis Kirke fik Udnævnelse til Biskop; men under sin Virksomhed i Kjøbenhavn havde han søgt at vække Interesse for Almueskolevæsenet. Som et Udslag af Frihedsbestræbelserne — om end et meget spagfærdigt Udslag — fremtraadte »Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug, i hvis Bestyrelse Gad var Formand 1840—43, ligesom han 1843—45 var Formand for »Samfundet til den danske Literaturs Fremme.« Han interesserede sig for Kjøbenhavns Forskjønnelse og var Medlem af en Komite, som virkede i den Retning, og som, om den end ikke opnaaede store Resultater, dog har Fortjenesten af St. Annæ Plads's Regulering og Beplantning.

XIX.

Christian Thorning Engelstoft.

(1851—89).

Christian Thorning Engelstoft var født i Næsborg Præstegaard i Viborg Stift, ved Løgstør, 8de August 1805, to Dage efter at den senere Viborg Biskop Laub var bleven født i Frørup Præstegaard paa Fyen og samme Aarstal som Biskop Balslev i Ribe i Januar havde seet Lyset i Haarslev Præstegaard paa Fyen. Han hed egentlig Christian Engelstoft Thor-

ning; hans Fader, Niels Lassen Thorning, var Sognepræst i Næsborg ved Løgstør, og forfølger man Slægten i opadstigende Linie, vil man paa fædrene og mødrene Side finde et betydeligt Antal af gejstlige Mænd. Biskop Engelstof's Moder hed Ingeborg Maria Engelstoft; den første i Slægten, som bar Navnet Engelstoft, var hendes Farfaders Farfader Ole Christensen

Engelstoft (født 1636 i Næsby Sogn paa Sjælland i den Landsby, efter hvilken han tog sit Navn og død 1712 i Ribe, hvor han var Raadmand). Forøvrigt er der en ikke ringe Sandsynlighed for, at Biskop Engelstoft var Datterdatters Sønnedatters Sønnesøns Dattersøn af den berømte Historie-skriver Anders Sørensen Vedel; hvis saa er, har hans store Sans for og Kjærlighed til Historien været som en Arvelod fra Fædrene i gamle Dage; i hvert Tilfælde var hans Moders Morfader den jydsk Præst Thomas Lillelund, der var Forfatter til en 1773 udkommen, mere velment end vellykket »Danmarks Kirkehistorie«.

Men hans naturlige Anlæg eller Tilbøjelighed i saa Henseende blev dog videre udviklet ved de Forhold, som hans Faders Død medførte. Kun 42 Aar gammel døde Faderen 1813 og efterlod Enken med den 8aarige Søn samt en Datter af hendes tidligere Ægteskab under vistnok højst trykkende Vilkaar. Det var jo netop den Tid, at Pengeforholdene heri Danmark vare saa fortvivlede som vel muligt, saa det endte med den store Statsbankerot snart efter. Læser man Breve eller Beretninger fra Præstegaarde fra de Aar, vil man ofte finde udtalt, at paa sine Steder herskede der en ligefrem trykkende Armod; og stod det saaledes til hos Præsterne, hvor langt sørgeligere maa da Præsteenernes Forfatning have været. Imidlertid kom den faderløse Dreng fra Næsborg Præstegaard, da den første trange Tid var overstaaet, dog ikke til i altfor høj Grad at føle Trykket; hans Moder havde nemlig en Broder, som allerede i endel Aar havde haft et betydeligt Navn som lærer og dog paa samme Tid som populær historisk Forfatter; det var Lauritz Engelstoft, der 1806 var blevet Professor i Historie og Geografi ved Københavns Universitet, og som først døde 1851 i en høj Alder. Han antog sig Søstersønnen, der 1815 kom i Huset hos ham, og næppe kunde Forholdene have føjet sig bedre for Nogen, end de gjorde for den

lille Christian Thorning; han vandt Morbroderens Hjerter i den Grad, at han fuldstændig antog ham i Søns Sted og lod ham faa Navnet Engelstoft som Efternavn. Det fejler ikke, at den daglige Omgang med Morbroderen samt Paavirkning fra de Mænd, som havde deres Gang i Huset, har maattet udvikle Drengens historiske Sans. Den, der vel jevnligst kom, var en Broder til Fru Engelstoft, en ung Mand, som 1814, kun 20 Aar gammel, havde vundet Universitetets Guldmedaille for Besvarelsen af det historiske Prispørgsmaal; som Aaret efter var bleven theologisk Kandidat med særdeles Udmærkelse, og som to Aar senere tog den filosofiske Doktorgrad; denne unge Mand, der senere vandt et anerkjendt Navn som Historiker, var H. F. J. Estrup, Fader til Danmarks senere Konseilspræsident, med hvem Biskop Engelstoft forøvrigt paa flere andre Maader kunde regne sig i Slægt. Morbroderen, der personlig ledede hans Undervisning, havde dog naturligvis størst Indflydelse paa ham og hans Udvikling. Desuden mindedes Engelstoft med Taknemmelighed blandt sine (private) Lærere den Mand, der 1822 dimitterede ham til Universitetet, nemlig hans senere Embedsbroder, Biskop Daugaard i Ribe.

Efter at være bleven Student med Udmærkelse, hvilken Karakter han ogsaa opnaaede ved alle senere af ham aflagte Prøver, gav han sig strax ifærd med Theologien. Aaret iforvejen var der indtruffet en for det theologiske Fakultet og det theologiske Studium vigtig Begivenhed, nemlig at den unge Henrik Nicolai Clausen var bleven Lektor; skjøndt han, ialtfald tildels, stod paa det gamle rationalistiske Stadi, kom der dog med ham ligesom en friskere Luftning ind i Fakultetet. Imidlertid gjorde ogsaa hans ældre Kolleger, Peter Erasmus Müller og Jens Møller, god Fyldest, og maaske har Engelstofts Tilbøjelighed ført ham nærmest til disse, som hver dyrkede sin Gren af Historien. Han havde kun været Student

lidt over 4. Aar, da han Januar 1827 tog Embedsexamen, og Aaret efter vandt han Guldmedaillen for det theologiske Prispørgsmaal. De følgende Aar tilbragte han mest med at manuducere unge Theologer og med selv yderligere at udvide sine Kundskaber.

Han var saaledes inde paa den slagne Landevej, der fører til den theologiske Lærerstol; men selv siger han, at hans Lyst altid har staaet til gejstlig Virksomhed; derfor benyttede han en Del af Tiden til Øvelser paa Pastorseminariet og til praktisk at sætte sig ind i de Dele af Præstegjeringen, det var ham som uordineret Mand tilladt at beskæftige sig med. Allerede som Barn havde han tilbragt sine fleste Ferier hos sin Slægtning Provst Møllerup i Greve og Kildebrønde mellem Roskilde, København og Kjøge, og Opholdene her fæstnede hos den unge Student og Kandidat Ønsket om en præstelig Virksomhed i en landlig Afkrog, hvor Præst og Menighed ret kunde føle sig forenede ved Præstens Sjælesorg og Menighedens Kjærlighed. Han fik dog aldrig opfyldt denne sin Ungdoms Drøm, der vel har bundet i dunkle Minder fra Faderens Præstegaard og i Traditionen, der talte til ham fra de mange Præster blandt hans Ahner.

Derimod tog han 1832 Licentiatgraden, som han haabede kunde skaffe ham Adkomst til et Rejsestipendium; han kom dog ikke ud paa den forhaabede videnskabelige Udenlandsrejse, men begyndte at holde Forelæsninger som Privatdocent ved Universitetet, til hvilket han 1834 knyttedes endnu nærmere, idet han i en Konkurrence sejrede over sine Medbejlere, den senere Stiftsprovst P. T. Hald i Aalborg og den senere bekjendte Præst i Høje Taastrup Ferdinand Fenger; 13de April 1833 udnævntes han til Lektor og holdt nu Forelæsninger over den saakaldte »Naturlige Theologi«. Men han førtes snart hen til den Gren af Theologien, som laa ham nærmest, nemlig Kirkehistorien;

da nemlig Professor Jens Møller, hvis Hovedfag dette havde været, var død 1833, udnævntes Engelstoft 11te Januar 1834 til hans Eftermand som Professor og virkede som saadan i 17 Aar, først som extraordinær, men fra 1845 som ordinær Professor, indtil han 1851 blev Biskop over Fyens Stift.

Paa samme Tid begyndte den literære Virksomhed, han øvede i over et halvt Aarhundrede; hvad han tidligere havde ladet trykke, var mindre betydende. I den store Kirkekamp, som førtes i hans sidste Studenteraar og første Kandidataar mellem Clausen og Grundtvig, tog han ingen aktiv Del; baade var han endnu saa ung, og desuden har han vel med sit mæglende og fredelskende Sind ogsaa den Gang været nærmest tilbøjelig til at give hver sit. Det, han først tog op, var som et Slags Arv efter hans Forgjænger, Jens Møller, hvis »Theologiske Bibliothek« uden at være mesterligt redigeret, alligevel »længe var«, som der er blevet sagt om det, »den eneste Havn, i hvilken Afhandlinger af en dybere religiøs Natur kunde finde Ankerplads«. Sammen med sin Kollega C. E. Scharling begyndte Engelstoft 1837 »Theologisk Tidsskrift«, der fortsattes gennem 24 Bind lige til 1861, og som stadig er vedblevet at udkomme, paa en enkelt kort Afbrydelse nær, under forskellige Udgivere, saaledes fra 1883 til 1896 af den senere Biskop Sthyr. Det indeholdt mange udmærkede Arbejder af blivende Værd, foruden naturligvis Artikler, som kun havde en mere øjeblikkelig Interesse. Engelstoft selv leverede de fleste kritiske Anmeldelser og nedlagde desuden i Tidsskriftet Udbyttet af sine mange kirkehistoriske Undersøgelser, f. Ex. om »Herredagen i København«, »Om Udgaverne af den danske Bibeloversættelse« osv. Det er Arbejder, der ere uvurderlige for den, som giver sig af med dansk Kirkehistorie, særlig efter Reformationen. Han udgav ogsaa 1840 »Liturgiens Historie i Danmark« og 1845 »Lærebog i

Kirkehistorie. 1ste Halvdel (mere kom ikke).

Ved Trehundredaarsfesten i Anledning af Reformationens Indførelse (1836) skrev han en lærd latinsk theologisk Doktor-Disputats om »Reformatorerne og Katholikernes indbyrdes Kampe paa Reformationstiden«; da han syntes, at den aandelige Side af Reformationshistorien endnu ikke tilstrækkelig havde tildraget sig Historieskrivernes Opmærksomhed, søgte han her at opfatte og fremstille de to Partiers aandelige Fysiognomi og literære Kamp. For at forfatte sin Disputats havde han maattet gjøre grundige Studier til den danske Reformationens Historie, og de satte ny Frugt i hans fortrinlige Skildring af Poul Eliesen (eller som man nu plejer at kalde ham Poul Helgesen), hvem Alle bedst kjende under det Navn, der tildels med Urette gaves ham »Poul Vendekaabe«. Den sidstnævnte Skildring fremkom i »Historisk Tidsskrift«, af hvilket Engelstoft baade før og efter at være bleven Biskop var en flittig Medarbejder; fra 1843 til 1852 var han Medlem af Bestyrelsen for den »historiske Forening«, som udgiver dette Tidsskrift, og i nogle Aar Bestyrelsens Formand, ligesom han 1850 valgtes til Medlem af »Selskabet for Fædrelandets Historie og Sprog«, og allerede tidligere af »Videnskabernes Selskab«.

Engelstoft var et meget brugt Medlem af det theologiske Fakultet; saaledes blev han 1837 Medlem af den Kommission, der skulde revidere Oversættelsen af det gamle Testamente, i hvilken Anledning han udgav et Prøvehefte med Oversættelse af Profeterne Joel, Micha og Haggaj; 1838 blev han Sekretær i Bibelselskabet 1847 Inspektør ved Universitets-Kvæsturen. 1847—48 var han Universitetets Rektor og kom derved til at holde Mindetalen over Christian den Ottende ved Universitetets Sørgefest; han godtgjorde ved den sin Begavelse som Festtaler, ligesom den ogsaa viser, at han stod den liberale Retning nær; der i 1848 kom til Roret. Endelig blev det 1850 overdra-

get ham at foredrage Kirkeretten i Pastoralseminariet, hvilket foranledigede ham til at besørge en revideret Udgave af Kolde-rup-Rosenvinges bekjendte »Kirkeret«.

I den første Tid af hans Professor-Aar, medens hans Gage som extraordinær Professor kun var ringe, samtidig med, at Familien voxede, søgte han flere Gange Præstekald, som han dog ikke fik. Senere voxede han mere fast til Universitetet, men muligvis har dog hans Virksomhed som Professor ikke fuldt ud tilfredsstillet ham, og aldrig har han vistnok helt opgivet Tanken om at træde ind i en gejstlig Stilling; men der var alligevel mange Hensyn, som holdt ham tilbage i Hovedstaden, bl. A. Hensynet til sin gamle Morbroder, der havde været ham en faderlig Velgjører. Men i Marts 1851 døde den gamle Professor L. Engelstoft, og da Regjeringen i Efteraaret henvendte sig til C. T. Engelstoft med Anmodning om at overtage det ledige Bispeembede i Odense, var Lodden kastet; han udnævntes til Biskop 16. Novbr. 1851; men da han jo aldrig havde været Præst, men kun Præstelærer og følgelig savnede den kirkelige Ordination, blev han først 22. Februar 1852 præsteviet og derpaa, 2den Marts, Fastelavns Søndag, bispeviet i Frue Kirke i Kjøbenhavn af Sjællands Biskop Mynster.

Det maa naturligvis ansees for absolut det heldigste, naar den, der skal være Tilsynsmand for et helt Stifts Præster og Menigheder, fra egen praktisk Erfaring, fra sin Virksomhed som Præst i og for en Menighed, kjender, hvorledes det gjensidige Forhold er og bør være mellem disse to Faktorer; sligt læres ikke saa let i et Studerekammer i Hovedstaden. Men Biskop Engelstoft var heller ikke helt ukjendt med Forholdene i en Landsbymenighed, idet han jo i sine yngre Dage havde hjulpet noget til med Præstegjerningen i Greve Sogn. Overgangen til den nye Livsstilling blev derfor overhovedet ikke saa følelig for ham som den vilde være bleven for mangan Anden. En Biskops Gjerning fal-

der egentlig i to Dele, den gejstlige nemlig og den administrative eller halvt juridiske. Denne sidste Part, som det ofte falder en ny Biskop meget vanskeligt at sætte sig ind i, maatte særligt ligge for Engelstoft, den tidligere Docent i Kirkeret.

Og rent socialt taget var vel nok desuden Odense den By, hvor han mindst kom til at føle Savnet af Kjøbenhavn. Han vedblev at redigere »Theologisk Tidsskrift« og at levere grundige Artikler til »Historisk Tidsskrift«, saaledes om »Den gamle danske Adelsslægt Brockenhus« og »Odense Bys Sognehistorie«. I literær Henseende følte han sig hurtigt som hjemme i Odense, hvor han havde den letteste Adgang til Afbenyttelse baade af de lokale Arkiver og af de videnskabelige Skatte i »Karen Brahes Bibliothek«. I en lang Aarrække ere de fleste Frugter af hans Samlerflid komne frem i »Samlinger til Fyens Historie og Topografi«, udgivne af »Fyens Stifts literære Selskab«, som, efter at være stiftet 1815 og efter i sin Tid at have leveret adskillige værdifulde Værker, efterhaanden var sygnet hen, indtil Engelstoft som dets Formand atter bragte Liv i det ved selv at drage omtrent hele Læsset. Næsten hvert Bind af »Samlingerne« indeholdt en eller flere større eller mindre Afhandlinger af ham, af kirkehistorisk eller topografisk eller personalhistorisk Karakter. Især har han ydet mange værdifulde Bidrag til den danske Adels Historie, øste af Indskrifterne i de fynske Kirker; 2det Bind af »Samlingerne« indeholder »Odense Bys Historie«, et saare fortjenstfuldt Værk, der senere er udkommet paany i en meget udvidet Form. Da Engelstoft var død, indstillede Selskabet sin Virksomhed, Tidsskriftet ophørte at udkomme. I Aarenes Løb samlede han et stort historisk Materiale, og han rugede ikke som den Gjerrige over sin Skat; tvertimod, henvendte Nogen sig til ham om en eller anden Oplysning i historisk Henseende, var han altid rede til at meddele, hvad han havde. Den, som skriver dette, staaer i saa

Henseende ogsaa i Taknemmelighedsgjæld til ham.

Da Engelstoft var bleven Biskop, blev jo noget af det første, han fik at gjøre med, det: at holde Visitatser omkring i Stiftet. Han begyndte ogsaa strax derpaa og naaede Stiftet rundt adskillige Gange. Det er en af en Biskops vigtigste Forretninger, hvorved han efterhaanden kommer i et personligt Forhold og Kjendskab, baade til de skiftende Præster og til Menighederne, der ere mere konstante. I Almindelighed følte han sig vel tilfreds med sine forskellige Ophold hos Præsterne i sit Stift og med Forholdene i Sognene, skjønt Fyen maaske i mange Retninger frembyder og har frembudt større Vanskeligheder end Danmarks andre Stifter. Biskop Engelstoft har dog, det var sikkert den almindelige Mening, vidst at skifte Vind og Sol lige; han søgte altid efter Apostelens Anvisning at være »Alt for Alle«, og derfor var han afholdt som Biskop af Stiftets Præster af de forskellige Retninger. Da han 1877 fejrede sit 25 Aars Jubilæum som Biskop, overrakte Stiftets Præster ham »paa den samlede Gejstligheds Vegne et Legat paa 3000 Kr. for 3 fynske Præstedøtre som synligt Vidnesbyrd om Højagtelse og Hengivenhed«. Det kan maaske nok være, at det for en stor Del skyldtes Biskop Engelstofts mæglende Indflydelse, naar Bruddet, der truede med at indtræde, da Pastor Birkedal 1865 fik sin Afsked, ikke blev større, end det blev, og ikke kom til at føre til Folkekirkens Sprængning. Nogle mente, at han var altfor tilbøjelig til at se de kirkelige Forhold i sit Stift i et altfor rosenfarvet Skjær, men det er jo altid let nok at kritisere en Mands Optræden, lettere end det er for den overordnede Embedsmand at gribe ind med den Magt og Myndighed, han raader over.

Foruden som historisk Forfatter har Engelstoft vedblevet at virke som theologisk Skribent; da f. Ex. i 1855 Mormonerne havde begyndt at husere paa Fyen og havde indbudt til Forsamlinger i Odense,

slog han et godt Slag imod dem med nogle meget overbevisende Artikler i »Fyens Stiftstidende« (de udkom senere i et særskilt Aftryk). Han har ogsaa udgivet nogle faa Lejlighedstaler, — han holdt saaledes en af Talerne ved Biskop Mynsters Jordefærd paa hin Dag, da Søren Kierkegaard tog Martensen hans Ord saa ilde og. Men da en Biskop ikke er ansat som Præst ved nogen særlig Kirke, bliver hans gejstlige Veltalenhed som oftest indskrænket til saadanne højtidelige Lejligheder som Ordinationer; ellers prædiker han kun, naar han udtrykkelig ønsker det; i en Aarrække var det f. Ex. en fast Regel, at Engelstoft holdt Aftengudstjeneste i St. Knuds Kirke hvert Aars Nytaarsaften. Ved Visitatserne omkring i Stiftet holder Biskoppen rigtignok altid en Tale, men Forholdene medføre, at det som oftest maa blive ialtfald halvvejs Improvisation, hvor det gjelder om med saa at sige aandelig Behændighed at træffe Hovedet paa Sømmet. Yderst sjældent blive disse Taler bagefter trykte, skjønt de ofte gjøre deres gode Virkning paa den tilstedeværende Menighed.

Ogsaa som Biskop har Engelstoft haft flere offentlige Hverv; han var bl. A. Medlem af den store Kirkekommission 1853 i Anledning af Spørgsmaalet om Kirkeforfatningens Ordning. I det politiske Liv derimod havde han aldrig taget Del, saa det var en stor Overraskelse, da man i Aviserne saae, at han var bleven udnævnt til Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet i det Ministerium, som Monrad havde dannet 31te December 1863 midt under de truende politiske Udsigter. Maaske var det næsten en Overraskelse for Engelstoft selv; det fortælles, at han aldeles tilfældig opholdt sig i København, da Monrad paatog sig efter Halls Fratræden at danne det nye Ministerium, og at Monrad i sin Vaande for at faae Mænd til under de kritiske Forhold at overtage Fagministerierne henvendte sig til Engelstoft, som saa modstridende gav efter. Nogen synderlig Virksomhed kom han dog

ikke til at øve som Kultusminister; man havde i de Dage ganske andre Ting at tænke paa end at sysle med kirkelig Lovgivning. Tildels paa Grund af Sygdom fritoges han 24de Marts 1864 for Bestyrelsen af Ministeriet og rejste hjem, men vedblev dog af Navn at være Minister, indtil han ved Monrads Fratræden 11te Juli 1864 officielt fik sin Afsked. Senere har han ikke vovet sig ud paa den politiske Arena, men har offret sin Virksomhed til Bestyrelsen af sit Bispeembede og til sine Studier.

Engelstoft, der af ydre Skikkelse var usædvanlig lille og spinkel, bevarede indtil sin høje Alder megen Bevægelighed og Aandslivlighed; han døde 25de Januar 1889 og er den af de fyenske Biskopper efter Reformationen, der har haft den længste Embedstid som saadan. 22de December 1837 blev han gift med Lovise Holm, Datter af Landmand Christian Holm og Hustru Lovise Borning; hun var født 28de August 1817 i Øllufvad ved Varde, hvor Forældrene dengang opholdt sig paa en Rejse, men hun blev antaget i Barns Sted af Præsten Højne i Ilkast og dennes Hustru, der døde i Odense Bispegaard 1870 i en Alder af 94 Aar. Der er i deres Ægteskab født 13 Børn; af Sønnerne har kun een valgt Theologiens Studium; han er nu Præst i Vesterborg paa Lolland. Et yderst sjældent Tilfælde — og vistnok enestaaende i Bispefamilierne — er indtruffet i dette Ægteskab, idet der nemlig 29de April 1854 fødtes Trillinger, 3 Døttre, til hvilke Frederik den Syvende stod Fadder, og som efter ham fik Navnene Frederikke, Caroline og Christiane. I Faddergave skænkede Kongen dem Indskrivningsbeviser i Vemmetofte Kloster; men de døde tidlig, den ene som Barn, medens dog de to andre naaede den voxne Alder.

Endnu maa tilføjes, at Engelstoft 1847 blev Ridder af Dannebrog og 1854 Dannebrogsmænd; 1859 fik han Dannebrogordenens Kommandørkors og 1882 dens Storkors.

Harald August Edvard Stein.

(1889 – 1899).

Fyens Stifts tyvende Biskop, H. A. E. Stein var af Fødsel en Kjøbenhavner; hans Fader var den bekjendte Læge, Professor, Etatsraad S. A. V. Stein, født 1797 og død 1868; hans Moder, der døde 1888, hed Karen Sophie, født Borch. To af hans ældre Brødre maa nævnes, nemlig Billedhuggeren Theobald Stein, født 1829, død 1901, og Kemikeren, Laboratorieforsker Valdemar Stein, født 1836. Den senere Biskop Stein fødtes 9de Marts 1840.

Da Faderen 1844 blev ansat ved Frederiks Hospital og fik Embedsbolig der, vare Sønnens tidligste Barndomsminder knyttede til dette Sted. Han var oprindelig bestemt til at blive Søofficer og blev 1848 sat i Elterslægtens Realskole, men da Skolens Inspektør opfordrede Faderen til at lade Drengen studere, blev han et Par Aar efter overflyttet til Borgerdydskolen paa Christianshavn, der lededes af den bekjendte Skolemand Martin Hammerich, som fik betydelig Indflydelse paa hans Udvikling. Hans Skolegang sinkedes dels ved en Rejse, han med sine Forældre foretog til Italien, dels ved hans afgjorte Ulyst for de matematiske Fag. 1859 blev han Student, men i flere Aar vaklede han med Hensyn til Studium, idet Filosofi og Æsthetik tiltrak ham nok saa meget som Theologien; tilsidst sejrede dog den sidste; og 1866 tog han Embedsexamen. Aaret efter begyndte han sin Præstegjerning som Katheket ved Holmens Kirke, og han var tillige privat Sekretær hos Holmens Provst, B. J. Fog, der senere blev Biskop, først i Aarhus, derpaa i Kjøbenhavn. 12te Juni 1868 ægtede han Anna Suensson, født 24de Juli 1838, Datter af Admiral Eduard Suensson, Chef for Helgolandseskadren 1864.

1872 opfordrede Dronning Louise ham til at overtage Stillingen som Præst ved Diakonissestiftelsen og tillige som Formand i dennes Bestyrelse; han fulgte Kaldet og virkede nu ved denne Stiftelse i 8 Aar. Paavirkning fra Præsten ved St. Johannes Kirken R. Frimodt aabnede mere og mere hans Blik for Betydningen af Indre Mission; da Frimodt var død 1879, gav Stein i en varmt affattet Levnedsskildring et smukt Billede af ham. Sammen med den nuværende Stiftsprovst og kgl. Konfessionarius J. Paulli udgav han fra 1869 syv Aargange af »Christelig Kalender«, som havde ikke ringe Udbredelse, idet Udgiverne foruden deres egne Bidrag havde forstaaet at vinde fortrinlige Medarbejdere. 1872 udgav han »Nogle Blade af den christne Kvindes Historie«, hvori der for første Gang paa Dansk gaves et historisk Overblik over Diakonissegjerningen, dens Væsen og Betydning; for at sætte sig ind i den Gjerning, der skulde lægge Beslag paa hans Kræfter, foretog han da ogsaa senere Rejser, der have udstrakt sig til Norge, Sverrig, Tydskland, Holland, Belgien, Frankrig, Schweiz, Østerrig—Ungarn og Italien.

Store Opgaver forelaa ved Diakonissestiftelsen, da han tiltraadte sin Gjerning; Sygehus, Kirke m. v. fandtes ikke; men det varede ikke længe, inden Grundstenen blev lagt til den store Bygning, som nu danner Moderhuset, og 1876 blev Stiftelsens Kirke, »Emmauskirken«, indviet. En tæt Skare opmærksomme Tilhørere samlede her Søndag efter Søndag, og Stein blev en skattet Sjælesørger for Mange. 1879 udgav han en Samling af 16 Prædikener »Minder fra Emmauskirken«, tilegnet

(senere) Biskop Fog, »som et lille Afdrag paa en stor Taknemlighedsgjeld«. I Forordet slaaer han stærkt til Lyd for Menighedsplejen, idet han mere og mere bliver Talsmand for den Side af Indre Missions Gjerning, som ikke ensidig lægger Vægten paa Ordets Forkyndelse, men ogsaa vil øve Virksomheden gennem Kjærlighedsgjæringer. Allerede 1876 havde han udgivet 8 Foredrag, som han efter Frimodts Opfordring havde holdt: »Hvad vil den indre Mission?« Stein, som var bleven Medlem af Bestyrelsen, fremhævede stærkt, at det gjelder ikke blot om at vække, men ogsaa at styrke og befæste Troeslivet saaledes, at det virkelig bærer Frugt i Kjærlighed. Foredragene vandt meget Bifald, hvad der viser sig i, at de udkom i flere Udgaver og bleve oversatte paa fremmede Sprog.

Stein udførte med Glæde og Ihærdighed sit Arbejde ved Diakonissestiftelsen; men en Meningsforskjel indenfor Bestyrelsen angaaende Søstrenes Pligter ved Sygeplejen blev Anledning til, at han tog sin Afsked som Stiftelsens Præst fra 1ste Juli 1880, medens han dog til Aarets Udgang fungerede som dens Formand. Han har mange Aar senere nedskrevet, at den Dag, han forlod Diakonissestiftelsen, var den tungeste i hans Liv.

Endnu samme Aar blev han udnævnt til Sognepræst ved den nylig opførte St. Matthæuskirke paa Vesterbro i København; her blev strax rig Anvendelse for hans rige Evner. Sognet talte fra Begyndelsen af 30,000 Mennesker, og ved Kirken var kun ansat 2 Præster. Fra denne hans Embedstid stamme »Minder fra St. Matthæus-Kirken« (1882) og »Tolv Prædikener« (1886), som vise hans betydelige homiletiske Gaver. I Forordet til den første Samling yttre han Ønsket om at faa oprettet en Plejeforening i det store Sogn; den kom snart istand med vidt forgrenet og udmærket organiseret Arbejdsfelt.

Ved Frimodts Død 1879 valgtes han til

Formand for Indre Missions Bestyrelse i København og beklædte denne Stilling til Udgangen af 1886. Pastor Vilhelm Beck saae fra Begyndelsen paa hans Virksomhed med anerkjendende Glæde, men det tidligere venskabelige Forhold slog i Aarenes Løb over til stærk Modsætning og sluttede med en ualmindelig skarp Skriftvexel 1896. Medens Stein var Formand, blev Missionshuset »Bethesda« rejst og indviet 1882. Ogsaa i Oprettelsen af »Magdalenehjemmet« havde han betydelig Del. Han skaanede ikke sine Kræfter, men kunde da ogsaa hver Sommer trænge til Hvile, som han fandt ved Ferierejser i Udlandet; paa disse stiftede han personligt Bekjendtskab med en Mængde fremragende Mænd og de af dem ledede Institutioner paa det kirkelige Livs Omraade.

1889 udnævntes Stein til Biskop over Fyens Stift. I sin nye Gjærning vandt han snart Præsternes Tillid og Hengivenhed. Han prædikede hyppigt og var en flittig Visitator; ved Aarsskifterne udsendte han trykte Rundskrivelser, hvori han henledede Opmærksomheden paa de særlige kirkelige Fænomener, der vare oppe i Tiden og berørte Stiftet. Han indtraadte i Bestyrelsen for Stephansforeningen. Da Sjællands Bispestol 1895 blev ledig, modtog han fra højeste Steder Opfordring til at flytte til København; men hvor ærefuldt Tilbudet kunde være, ansaae han det dog for sin Pligt at fastholde sin Vægring. I sin Bispetid udgav han »En Julehilsen« til St. Matthæus's Menighed« (1889) og »Femten Prædikener« (1898). Men da sidstnævnte Samling udkom, var han allerede uhelbredelig syg. Hans Hustrus Død 28de Marts 1898 nedbrød yderligere hans Kræfter. Han søgte da sin Afsked, som bevilgedes ham fra 1ste April 1899, og samtidig tildeltes ham Dannebrogordenens Kommandørkors af 1ste Grad; Ridder var han blevet 28de Januar 1878, Dannebrogsmænd 8de Maj 1883, og Kommandør af 2den Grad 26de Maj 1892. Lidende af Hjertesygdom og Vattersot overflyttedes

han til Diakonissestiftelsen ved Kjøbenhavn, og i dette Hjem, som han havde viet sin Ungdoms Kjærlighed, udaandede han 5te Januar 1899 efter lange og tunge Lidelser.

(Mest Uddrag af Sognepræst A. Jantzens Biografi i Brickas Dansk biografiske Lexikon 16de Bind 362 o. flg.)

XXI.

Hans Valdemar Sthyr.

(1900—1903).

Hans Valdemar Sthyr blev født 3die Oktober 1838 i Frederikshavn, hvor hans Fader, Hans Hald Sthyr, var Apotheker; Moderen hed Hansine Birgitte, f. Bay. 1856 dimitteredes han fra Aalborg Skole og blev 1861 theologisk Kandidat. 1863—66 foretog han med offentlig Understøttelse en videnskabelig Udenlandsrejse, som førte ham til Tydskland, Frankrig, Italien og Schweiz. Hans Ophold i Frankrig gav ham Lejlighed til at virke for sit Fædreland under Krigen 1864 ved Artikler i franske Blade og Forbindelser med fremmede Diplomater. Efter sin Hjemkomst deltog han 1866 med 6 Andre i den theologiske Konkurrence om en Docentpost i de systematiske Fag, ved hvilken Henrik Scharling sejrede. Baade før og efter sin Udenlandsrejse var han en meget søgt Manuduktør; 1870 erhvervede han den theologiske Licentiatgrad ved en Afhandling om «Reformationens Forberedelse og Begyndelse i Frankrig indtil 1523», en Frugt af flittige Kilestudier i Udlandet; han holdt i et Par Aar Forelæsninger som Privatdocent og blev 1871 Medlem af den theologiske Censorkomite. 1868 var han Medstifter af Foreningen for Evangeliets Forkyndelse for danske Søfolk i fremmede Havne, hvilken Sag han vedblev at omfatte med stor Interesse, saa han ogsaa 1891 foretog en Rejse til de østersøiske

Lande i det Øjemed der at oprette en dansk Gudstjeneste. Ogsaa ledede han i et Aarstid den theologiske Undervisning ved den danske Missionsskole indtil dens Nedlæggelse i 1870.

28de Juli 1873 blev han udnævnt til Sognepræst for Alslev og Hostrup Menigheder i Ribe Stift (ved Varde) og 27de August ordineredes han af Biskop Balslev i Ribe; kort efter købte han en Landejendom i Alslev, hvilken han dyrkede i Forening med Præstegaardsavlingen, og han har formodentlig tænkt at skulle blive i det Embede i en længere Tid, end Tiltældet blev. Men allerede 10de Februar 1877 udnævntes han til Professor i Theologi med det nye Testaments Exegese som Hovedfag; 1881 blev han desuden Medlem af Direktionen for Pastorseminariet, hvor han holdt Forelæsninger over praktisk Theologi. Han udgav nogle Smaaskrifter om det nye Testamente, og fra 1883 til 1896 redigerede han «Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke».

1886 kom han ind i politisk Virksomhed; i Sommeren 1881 havde han stillet sig Folkethingsvalget i Ribe Amts 2den Valgkreds, Esbjerg, men naaede kun 245 Stemmer, medens hans Modkandidat, Lærer A. Hviid, valgtes med 1026 Stemmer; men 1ste Oktober 1886 blev han valgt til 1ste Landstingsmand for 11te Landstings-

kreds, omfattende Ribe Amt og den sydlige Halvdel af Ringkjøbing Amt, med Varde som Valgsted; han sad nu i Landstinget til 1894. Men imidlertid havde han 1887 modtaget Tilbudet om at overtage Stillingen som Biskop over Løland-Falsters Stift, som var bleven ledig ved D. G. Monrads Død.

Han tog sig med megen Iver af Stiftets Skolevæsen og fik oprettet et af Præster og Lægmand sammensat Stiftskonvent. 1894 blev han, ved Kronprinsens Sølvbryllupsfest, af Universitetet hædret med Tildelelsen af den theologiske Doktorgrad. Hans Øjne havde lige siden hans Ungdom været svage, og dette var en medvirkende Grund til, at hans Forfattervirksomhed ikke blev saa omfattende, som Tilfældet vistnok ellers vilde have været.

I Rigsdagen kom han til at øve en temmelig afgjørende Indflydelse paa Seminarie-loven af 1894; derimod lykkedes det ham ikke at se de Reformer gennemføre paa det lærde Skolevæsens Omraade, som han virkede for. 1894 udløb hans Mandat som Landstingsmand; men 23de Maj 1897 udnævntes han til Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet i Ministeriet Hørring, og han satte nu al sin Kraft ind paa at gennemføre den længe tiltrængte Reform paa Borger- og Almueskolevæsenet. Efter Forhandlinger om denne Sag gennem to Rigsdagssamlinger lykkedes det ham at føre dette betydningsfulde Arbejde til det Resultat, der foreligger i Skoleloven af 24de Marts 1899, en Lov, som paa Grundlag af det Bestaaende har indført tidssvarende Reformer saavel paa Undervisningens Omraade som med Hensyn til Lærernes økonomiske Stilling, og som derfor, selv om den ikke gav Alt, hvad man fra alle Sider havde ønsket, dog hilstes af Lærerstanden som et godt Fremskridt.

Paa kirkeligt Omraade blev Sthyr ikke istand til som Minister at gennemføre de Reformer, som han havde ønsket, saaledes navnlig en Omordning af det udviklede Spørgsmaal om Naadensaaret i Præstekald

og Sjællands Stifts Deling. De politiske Forhold, det stærkt spændte Forhold i Thingene mellem Højre og Venstre, vare ikke gunstige for Reformer. Derimod lykkedes det ham ad administrativ Vej at ordne Adskilligt; han erhvervede en kongelig Resolution om Indførelsen af «Salmebog for Kirke og Hjem» 1897, om flere Forbedringer i Alterbogen, om Tilsyn med Kirkens Pengemidler, med Optørelsen af Præstegaarde og Driften af Præstegaardsjorder, og endelig om Oprettelsen af et «andet Stiftsprovsti for Sjællands Stift» som Forberedelse for en fremtidig Deling af Stiftet.

Da Fyens Bispestol blev ledig ved Biskop Steins Afgang, forbeholdt Sthyr sig denne Post, der midlertidig blev bestyret af Stiftsprovst L. N. Balslev, og da Ministeriet Hørring 27de April 1900 var gaaet af og blevet afløst af Ministeriet Sehested, udnævntes Sthyr 2den Maj til Biskop over Fyens Stift. 1888 blev han Ridder af Dannebrog og 1892 Dannebrogsmænd, 1896 udnævntes han til Kommandør af 2den og 1898 af 1ste Grad af Dannebrogordenen.

14de Oktober 1874 ægtede han Sophie Elisabeth Louise Lillienskjold, født 14de Oktober 1855; hun døde 17de Juli 1888, og 28de Oktober 1890 blev han gift med hendes Søster Elisabeth, født 28de Juni 1861, Døttre af Forpagter paa Serridslevgaard, senere Proprietær Christian Ludvig Montagne Lillienskjold.

Paa Grund af Svagelighed, der gjorde det umuligt for ham at virke i Fyens Stift saa meget, som han og Andre kunde have ønsket, søgte Sthyr i Sommer sin Afsked som Biskop; den bevilgedes ham 24de September 1903 fra 15de November at regne, hvorhos Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet blev bemyndiget til «at tilkjendegive ham Hans Majestæt Kongens allerhøjeste Paaskjønnelse af den Dygtighed og Nidkjærhed, hvormed han i en lang Aarrække har tjent Kirken og Staten.»

(Mest Uddrag af Stiftsprovst R. Volfs Biografi i Brickas Dansk biografisk Lexikon, 16de Bind, Side 422 og flg.)

Lauritz Nikolai Balslev.

(1903—).

I den Artikel, som dannede Indledningen til den Række Levnedbeskrivelser af Fyens Biskopper, som nu finder sin Afslutning, har der ved den sidste Bispe-entledigelse og derpaa følgende Bispe-udnævnelse fundet en Forrykkelse Sted i de statistiske Opgivelser.

Det kom ikke som nogen Overraskelse, da Stiftsprovst *L. N. Balslev* 21de September 1903 blev udnævnt til Biskop Sthyr's Efterfølger som Biskop over Fyens Stift; baade vidste man, at Sthyr af Helbredshensyn havde indgivet Ansøgning om Afsked, og det var ligeledes en bekjendt Sag, at der til Regjeringen var indgivet Andragende fra den aldeles overvejende Del saavel af Stiftets Gejstlighed som af Lærerstanden om, at Bispeembedet maatte blive overdraget til Stiftsprovsten, der allerede var godt inde i Forretningerne, da han havde bestyret det baade under Vakancen mellem Steins Entledigelse og Sthyr's Udnævnelse og ligeledes tor en stor Del under dennes Svagelighed; og han havde som konstitueret Biskop ikke blot lagt betydelige administrative Evner tor Dagen, men ogsaa vunden megen Anerkjendelse og Yndest ved hele sin Virksomhed; og til saadanne vel motiverede Andragender plejer Regjeringen som oftest at tage velvilligt Hensyn.

Lauritz Nikolai Balslev blev født 17de Oktober 1845 i Hammer Præstegaard i Vendsøssel; hans Fader Rasmus Vilhelm Balslev, der døde 29de September 1882, ti Dage efter at have kunnet holde 50 Aars Jubilæum som gejstlig Embedsmand, var dengang Sognepræst for Hammer og Horsens; 1854 forflyttedes han til Skydebjerg og Orte paa Fyen, og da hans Broder Carl Frederik Balslev i 1867 var bleven Biskop over Ribe Stift, blev han

dennes Efterfølger som Sognepræst for Nørre-Broby Menighed paa Fyen; han var gift med Nikoline Claudine Frederikke Meyer, der døde 1884.

Familien Balslev er en gammel Præsteslægt, som især er og har været udbredt paa Fyen, hvor den ogsaa oprindeligt stammer fra. Rasmus Andersen Balslev, der havde antaget Stammenavnet efter sin Fødeby, var født 1656 og døde 1718 som Amtsforvalter i Odense og Rugaards Amter; fra en Søn af ham, Jens Balslev, der var født 1690 og døde 1761 som Sognepræst i Tommerup, nedstammede en betydelig Efter-slægt, som man er mest tilbøjelig til at kalde de »Haarslev-Balslever«; blandt Sønerne var Lauritz Luja Balslev, som efter tidligere at have havt anden gejstlig Ansættelse, 1778 blev Præst i Haarslev, hvor Familien har virket 125 Aar i 4 Slægtled, indtil en Sønnesøns Søn af ham iaar er bleven forflyttet derfra til Lumby. Adskillige af de mange Gejstlige i denne udbredte Slægt have erhvervet sig et Navn som mere end almindelig dygtige Mænd; mest hekjendt i en videre Kreds er den ovennævnte C. F. Balslev bleven, som var Biskop i Ribe fra 1867, til han døde 1895, over 90 Aar gammel; samtidig med at hans Brodersøn er bleven Biskop i Fyen, kan hans Lærebog paa en vis Maade holde Jubilæum, idet den lige nylig er udkommen i 200de Oplag; første Udgave kom 1849. Seer man tilbage til tidligere Aarhundreder, vil man i disse finde mindst 4 Biskopper, hvis Blod rinder i Familien Balslevs Aarer: Laurids Jakobsen Hinds-holm († 1663) og Niels Bang († 1676), begge i Fyens Stift; Ludvig Munthe († 1649) i Bergen og Ludvig Stoud († 1705) i Christianssand, hvilken sidste 1699 blev kaldet dertil fra Stiftsprovstiet i

Odense, i hvilket han havde virket fra 1676. Forøvrigt kan gøres opmærksom paa, at Biskop L. N. Balslev paa en Maade er Halvonkel til P. G. Koch, der 1901 blev Biskop i Ribe, idet denne sidste er Dattersøn af Biskop C. F. Balslev, hvis Efterfølgers Efterfølger han blev.

Nuværende Biskop Balslev blev, som ovenfor omtalt, født 17de Oktober 1845; han gik i Haderslev Latinskole, indtil Krigsforholdene 1864 medførte, at han blev taget ud af den, hvorpaa han næste Aar blev privat dimitteret; 1871 tog han theologisk Embedsexamen med Laudabilis efter i nogle Aar at have været Huslærer fik han 1ste Oktober 1875 sin første gejstlige Udnævnelse, nemlig som personel Kapellan i Brændekilde og Bellinge, men da Sognepræsten døde nogle Maaneder efter, blev han i April 1876 Hjælpepræst hos sin Slægtning Stiftsprovst Boesen i Aarhus; 1877 blev han Sognepræst for Hvilsager og Lime i Aarhus Stift, hvorfra han 1883 torflyttedes til Vesterhæsing og Sandholtslyndelse paa Fyen, og 1892 blev han tillige Provst for Salling Herred; 1895 blev han Sognepræst ved St. Knuds Kirke i Odense og Stiftsprovst, indtil han nu 21de September beskikkedes til Biskop over Fyens Stift fra 15de November 1903

at regne. Han har meddelt flere Bidrag til kirkelige Blade og har udgivet et Bind Bibellæsninger under Titlen »Gammeltestamentlige Skikkelser betragtede i den nye Pagts Lys«. Han er Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd.

Et kjøbenhavnsk Blad skildrede ham Dagen efter hans Udnævnelse paa følgende, vistnok fuldstændig korrekte Maade: »En statelig, myndigt udseende Skikkelse, en veltalende Prædikant, i sit Livs- og Kristendomssyn staaende den højkirkelige Retning nærmest, og tillige en velvillig Mand, der ved hele sin Virksomhed, ogsaa som konstitueret Biskop, har vundet megen Anseelse og Yndest.« 24de Oktober 1876 ægtede han i St. Johannes Kirke i Kjøbenhavn Marie Magdalene Fenger, der var født 9de August 1849 i Liunge ved Sorø; hendes Fader, Lic. theol. Johannes Ferdinand Fenger, en Broder bl. A. til den senere Finansminister C. E. Fenger, døde 1861 som Præst i Høje Taastrup, en overordentlig anset Mand, nærmest af den grundtvigske Retning; han havde 1833 konkurreret til en ledig Docentplads i det theologiske Fakultet, men var bleven besejret af Fyens senere Biskop Engelstoft. Han var gift med Marie Magdalene, f. Boesen.

